



ПЕРШІ КРОКИ

**ПОСІБНИК ДЛЯ ПОЧАТКОВОГО
ВИВЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**

**ПОСІБНИК
ДЛЯ ПОЧАТКОВОГО ВИВЧЕННЯ
ПРАВ ЛЮДИНИ**



Amnesty International, 1 Easton street, London WC1X 8DJ, United Kingdom

ПЕРШІ КРОКИ: ПОСІБНИК ДЛЯ ПОЧАТКОВОГО ВИВЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Подяка

Цей посібник побачив світ завдяки кропіткій праці Ніка Вільсона й Бранки Емершіч, а також цінним доповненням, внесеним Фелісою Тіббітс, Ненсі Флауерс, Хью Старкі, Яною Квечинською, Коріною Лецою, Яною Ондрачковою та Черилом Ло.

Значна частина тексту набрана Керрі Говард, Ульрікою Ціммерманн і Анною Генрі.

Особливу подяку складаємо тим особам та організаціям, які допомогли нам у цій роботі і поділилися своїм досвідом та матеріалами (деякі з них адаптовано і вміщено до посібника). Це, зокрема, Фонд громадянства (Великобританія), Міжнародний центр формування поваги до прав людини (Швейцарія), Центр прав людини при Раді Європи, Девід Шиман (МА США), Геральд Кадор (Австрійська Секція МА), Жерар Менсінк та Гаррі Гуммель (Нідерландська Секція МА), Гуманітарний освітній центр Тауер Гамлетс PDC (Великобританія), Група захисту прав меншин (Великобританія), Гельсінкський комітет Нідерландів, Фонд порятунку дітей (Великобританія), Вільям Крідлер і Томас Лікона.

Вступ

Цей посібник розрахований на вчителів і вихователів молоді, які хочуть практично розпочати вивчення прав людини. Він допомагає засвоїти елементарні поняття курсу з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого і старшого шкільного віку. Тут вміщено також методологічні поради для тих, хто хоче детальніше займатися цим предметом. В посібнику значно більшу увагу приділено практичному, аніж теоретичному засвоєнню.

Посібник написано на пропозицію членів Міжнародної Амністії та інших активістів, які займаються поширенням знань про права людини в Центральній та Східній Європі. Тому вміщений тут матеріал адаптовано та написано саме для цього регіону. Просимо зважити на це при використанні матеріалів в іншому регіоні.

Заохочуємо читачів фотокопіювати, перекладати й адаптувати матеріали посібника для власного користування. Якщо Ви мешкаєте в Європі, то просимо зв'язатися з групою Європейської програми регіонального розвитку, оскільки уривки, які Ви захочете опрацювати, можуть бути уже перекладені Вашою мовою. Пропозиції щодо посібника і його використання за межами Європи, а також замовлення на більшу кількість примірників* слід адресувати до команди Міжнародної Амністії з вивчення прав людини:

**Human Rights Education Team
Amnesty International International Secretariat
1 Easton St, London WC 1X 8DJ
United Kingdom**

Ця команда може також надати Вам інформацію про інші наявні видання з вивчення прав людини.

Зміст



Частина перша: Перші кроки

В цій частині вміщено:

- Що таке права людини? стор. 2
- Що таке вивчення прав людини? стор. 5
- Типові запитання при вивченні прав людини стор. 8

Зміст

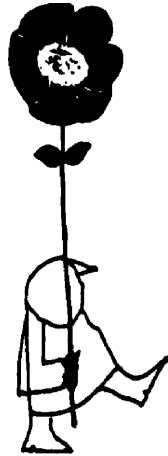


Частина друга: Засоби

В цій частині вміщено:

- Дослідження про те, як дотримуються в школі прав людини стор. 12
- Права людини - складова частина навчального плану? стор. 20
- Рекомендовані методи навчання стор. 24
- Як розробити власну методику викладання прав людини стор. 38
- Як оцінити власну роботу з викладання прав людини стор. 41

Зміст

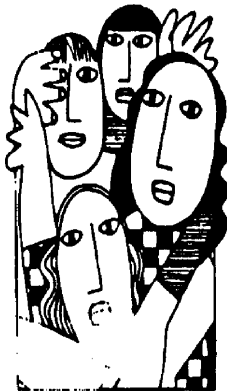


Частина третя: Діти молодшого шкільного віку

В цій частині вміщено:

- Вступ - ознайомлення з курсом стор. 46
- Ти і я - вправи для пізнання відмінностей стор. 50
- Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності стор. 65
- Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини стор. 71
- Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості стор. 79
- Мої права/ Твої права - вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою стор. 85
- До праці! - права людини поза межами класу стор. 91

Зміст

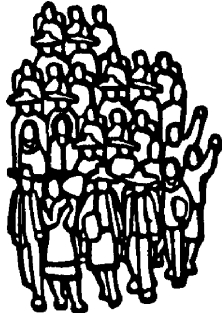


Частина четверта: Діти старшого шкільного віку

В цій частині вміщено:

- | | |
|--|-----------|
| • Вступ - ознайомлення з курсом | стор. 96 |
| • Життя в спільноті - вправи для вироблення почуття поваги | стор. 102 |
| • Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності | стор. 109 |
| • Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини | стор. 122 |
| • Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості | стор. 131 |
| • Мої права/ Твої права - вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою | стор. 138 |
| • До праці! - права людини поза межами класу | стор. 151 |

Зміст

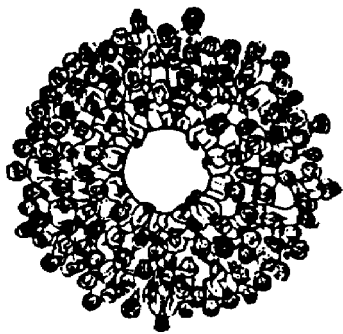


Частина п'ята: Документи з питань прав людини

В цій частині вміщено:

- | | |
|---|-----------|
| • Загальна Декларація прав людини | стор. 157 |
| • Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини | стор. 163 |
| • Спрощений варіант Конвенції про права дитини | стор. 166 |
| • Короткий виклад прав, ґарантованих Конвенцією про права дитини | стор. 171 |

Зміст



Частина шоста: Наступні кроки

В цій частині вміщено:

- | | |
|---|-----------|
| • Створення мережі з вивчення прав людини | стор. 173 |
| • Організація семінару з вивчення прав людини | стор. 175 |
| • Приклад семінару з вивчення прав людини | стор. 178 |
| • Оцінювання проведеного Вами семінару з вивчення прав людини | стор. 183 |
| • Організації, що можуть бути Вам корисні | стор. 186 |
| • Можливі спонсори | стор. 190 |
| • Рекомендована література | стор. 192 |
| • Корисні адреси в Україні | стор. 203 |

Частина перша: Перші кроки



В цій частині вміщено:

- Що таке права людини?
- Що таке вивчення прав людини?
- Типові запитання при вивченні прав людини

“Можливо, всі ми народжені з усвідомленням своїх прав, але про них нам треба нагадувати”.

**Румунський інструктор
з вивчення прав людини**



Що таке права людини?

Права людини - це ті основні стандарти, без яких люди не можуть жити з відчуттям своєї людської гідності. Права людини є підвалинами свободи, справедливості та миру. Повага до них є передумовою повного та цілісного розвитку окремої особи та всього суспільства.

У кожному куточку світу розвиток прав людини тісно пов'язаний з боротьбою за свободу і рівність. Основні засади прав людини, такі як повага до життя людини та її гідності, можна знайти у більшості світових релігій і філософій.

Ці засади проголошені Загальною Декларацією прав людини. Є також інші документи, наприклад міжнародні пакти про права людини, де окреслюється, що повинні і чого не повинні робити уряди держав, щоб поважати людські права своїх громадян.

Особливості прав людини

- Права людини не можна купити, заробити чи успадкувати. Людина має їх від народження - це **“природні права”** кожної людини.
- Права людини є однаковими для всіх людей, незалежно від раси, статі, віровизнання, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження. Всі ми народжені вільними і рівними у гідності та правах - **права людини “універсальні”**.
- Права людини не можна відібрати - ніхто не сміє позбавити іншу людину цих прав за будь-яких умов. Люди наділені ними навіть тоді, коли закони їхніх країн не визнають прав людини чи коли уряди порушують їх: наприклад, коли в країні існує рабство, раби все одно мають права, хоч ті й порушуються, - **права людини “невід’ємні”**.
- Для того щоб жити з гідністю, всі люди наділені правом на свободу, безпеку та гідні людини норми громадського життя - **права людини “неподільні”**.



Категорії прав

Права людини можна класифікувати відповідно до таких 3 категорій:

- 1. Громадянські та політичні права** (або права першого покоління). Вони зорієнтовані на свободу людини і передбачають право на життя, свободу і недоторканність особи, свободу від тортур і рабства, право брати участь у політичному житті, право на свободу переконань, слова, думки, сумління і віровизнання, свободу зібрань та об'єднань.
- 2. Економічні та соціальні права** (або права другого покоління). Вони зорієнтовані на безпеку людини і передбачають право на працю, освіту, достатній життєвий рівень, їжу, житло, охорону здоров'я і т.ін.
- 3. Права на здорове довкілля, культуру та розвиток** (або права третього покоління). Це означає право жити в чистому і захищеному від руйнації навколишньому середовищі, а також право на культурний, політичний та економічний розвиток.

Коли ми говоримо, що права людини притаманні кожному, ми розуміємо під цим також, що кожен із нас має обов'язок поважати права іншої людини.

Загальна Декларація прав людини

Найширше визнаний у світі документ у цьому плані - це Загальна Декларація прав людини (ЗДПЛ). В її основу покладено визнання природженої цінності людського життя. Декларацію було одностайно схвалено ООН 10 грудня 1948 року (хоча представники 8 країн її утрималися). В ній визначено список основних прав кожної людини у світі незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, віровизнання, політичних та інших поглядів, національного чи соціального походження, достатку або іншого статусу. В ній стверджується, що уряди зобов'язані захищати не тільки своїх громадян, а й громадян інших країн. Інакше кажучи, національні кордони не є перешкодою для допомоги іншим людям у забезпеченні їхніх прав. З 1948 року Загальна Декларація стала міжнародним стандартом прав людини. В 1993 році учасники всесвітньої конференції зі 171 країни, які представляли 99 відсотків населення земної кулі, ще раз підтвердили готовність своїх урядів поважати права людини.



Правовий статус

Незважаючи на те що ЗДПЛ є основою міжнародного законодавства, вона сама по собі не є зобов'язуючим правовим документом. Однак як узагальнений перелік принципів вона, без сумніву, має для світової громадської думки велику моральну силу.

Юридичної сили ці принципи набули у Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародному Пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП). Країни, що ратифікували ці Пакти, зобов'язалися змінити своє законодавство таким чином, щоб захистити права людини. Проте більшість країн світу досі не ратифікувала МПГПП або МПЕСКП.

ЗДПЛ дала поштовх до створення регіональних документів стосовно прав людини, таких як Африканська Хартія прав людини і народів, Європейська Конвенція прав людини та Американська Конвенція прав людини. Крім того, права людини гарантуються також багатьма національними законодавствами.

Перші думки про права людини:

Щоб усвідомити суть прав людини, запишіть приклади будь-яких прав, які, на Вашу думку, мали б увійти до переліку прав людини. Якщо Ви є членом групи, зробіть це індивідуально, а тоді поділіться своїми ідеями з іншими членами групи. Загляньте у ЗДПЛ в частині п'ятій цього посібника.

Порівняйте свій список прав людини з ЗДПЛ. Чи включені до ЗДПЛ ті права, які записали Ви?



Що таке вивчення прав людини?

Вивчення прав людини - це набування теоретичних знань **про** них і формування умінь та навичок **з**адля захисту людських прав. Наприклад:

- Ознайомлення людей з нормами міжнародного законодавства та випадками порушення їх - як, наприклад, застосування тортур - це поширення знань **про** права людини.
- Навчаючи людину поважати свої права та права інших, ми тим самим готуємо її до **активного захисту** людських прав.

Викладання прав людини спрямоване на одержання суми знань, які допоможуть людям **зрозуміти**, що таке права людини, а також **відчути**, що вони дуже важливі і заслуговують на пошанування і захист.

Цей посібник допоможе вам при **викладанні** прав людини і виробленні у слухачів чи учнів власної позиції щодо того, як можна **захистити** ці права. Викладання через активну діяльність сприятиме формуванню в дітей **ЗНАНЬ, УМІНЬ і ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ**, які дадуть можливість працювати над створенням світу, вільного від порушень прав людини. Ці аспекти є основою діяльності в освітніх **МЕТОДОЛОГІЯХ** співучасті та взаємодії. Методологія співучасті започаткована викладачами прав людини як один із найбільш ефективних і могутніх способів розвитку знань, умінь та навичок як дітей, так і дорослих. Діаграма на стор. 7 допоможе вам уявити собі взаємозалежність знань, умінь, громадянської позиції та методології. (Див. також стор. 38, де подано ширше пояснення цієї моделі та поради стосовно творчих підходів і аналізу викладання прав людини).

Уміння вислухати інших, дати моральну оцінку, співпрацювати, спілкуватися, розв'язувати проблеми і ставити під сумнів *статус кво* (тобто становище, що існує) допоможе дітям:

- пізнавати навколишній світ
- розуміти, що права людини відкривають шлях до покращення їхнього життя і життя інших
- здійснювати акції на підтримку прав людини



Знання: про існуючі документи з прав людини та які саме права вони містять; про те, що ці права мають стосуватися кожної людини і не можуть бути відчужені; про наслідки порушень цих прав - допоможуть дітям захищати їхні власні права і права інших.

Вироблення **громадянської позиції** в таких питаннях, як важливість прав людини, пошанування цих прав, притаманність гідності всім людям, перевага співпраці над конфліктом, відповідальність за свої дії, можливість удосконалити наш світ через активні зусилля - допоможе дітям розвиватися морально і готуватиме їх до позитивної участі в житті суспільства.

Методологія співучасті та взаємодії повною мірою включає дітей у процес навчання. Діючи разом із своїми вчителями, вони активно досліджують навколишній світ, а не просто пасивно сприймають вчительські твердження. Ця методологія є особливо доцільною, коли мова йде про проблеми прав людини, в яких часто існує не одна "правильна" відповідь, а багато різноманітних точок зору.

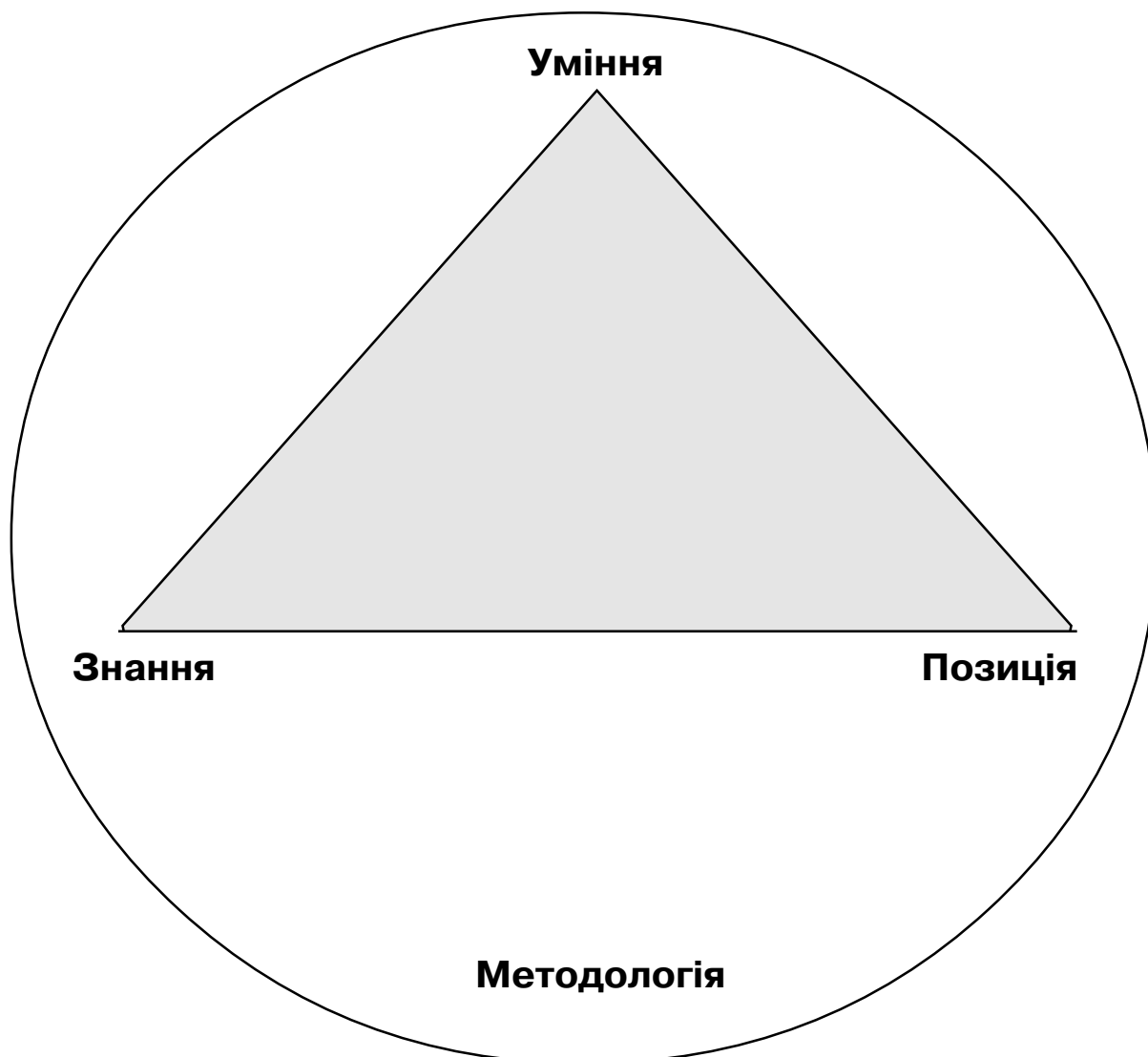
Вивчення основних принципів у формі гри:

Корисним був би такий вид діяльності, що допоміг би вникнути в суть прав людини. Найкращою формою для цього є робота в групах. Кожна з них має ознайомитися з десятьма статтями Загальної Декларації прав людини (див. стор. 157). Наприклад, одна група може ознайомитися зі статтями 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, друга - зі статтями 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, третя - 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30. Спробуйте визначити принципи, які лежать в їхній основі, і обміняйтеся результатами. Обговоріть важливість цих принципів. Як би реально змінилася ваша країна, коли б їх дотримувались усі громадяни? Наприклад, як би змінилася участь громадян у місцевому самоврядуванні? Серед принципів, які Ви будете обговорювати, можуть бути такі:

Відповідальність
Рівність
Безпека

Справедливість
Толерантність
Ідентичність

Свобода
Солідарність
Мир



Фактори, які є основою кожного виду діяльності при вивченні прав людини



Типові запитання при вивченні прав людини

Такі запитання часто задають ті вчителі, які планують ввести курс прав людини в навчальний процес. Подані нижче відповіді хоч і короткі, але, на нашу думку, допоможуть зняти деякі Ваші сумніви.

Запитання: “Дітей слід навчати, що таке обов’язки, а не права людини”.

Відповідь: У цьому посібнику приділяється однакова увага як правам, так і обов’язкам. Види діяльності розроблено так, щоб довести, що права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої, і що кожна людина зобов’язана шанувати права інших.

Запитання: “Чи розповіді на тему прав людини не викликать у молодших школярів негативних емоцій чи переляку?”

Відповідь: Навчання правам людини є позитивним, а не негативним, бо учні дізнаються про свої невід’ємні права і про потребу шанувати людську гідність. Звичайно, не слід давати учням інформацію лише про порушення прав людини, адже це викликало б у них негативні емоції. Натомість правильне навчання правам людини не допускає цього, оскільки воно дає дітям не тільки знання про те, що погані речі все ж трапляються, а й уміння, якого вони потребують, щоб бути спроможними щось зробити стосовно цих поганих речей, і переконаність, що своїми діями вони можуть змінити ситуацію на краще.

Запитання: “Як вийти з ситуації, коли мої учні ставлять запитання, на яке я не можу дати відповіді?”

Відповідь: При викладанні прав людини дати правильну відповідь непросто. На складні моральні запитання не можна давати відповіді “так” або “ні”. Набагато важливіше сформулювати проблему, ніж знайти одну правильну відповідь. Знайомлячи дітей з такими складними проблемами і заохочуючи їх до осмислення цих проблем, ми готуємо дітей до того, як справитися з ними в подальшому житті. В частині другій цього посібника пояснюються методи навчання, які можуть допомогти Вам аналізувати проблеми прав людини з Вашими учнями, не маючи “єдино правильної” відповіді на кожне запитання.



Запитання: “Яка роль використання ігор?”

Відповідь: Ми вивчаємо і запам’ятовуємо речі краще, коли робимо їх, аніж коли тільки чуємо про них. Хоч ігри в цьому посібнику веселі, вони проводяться із серйозними намірами - переважно з метою пояснити поняття прав людини. Така мета ставиться на початку кожного виду діяльності (див. також стор. 5).

Запитання: “Ми не маємо фотокопіювального пристрою, у нас недостатньо матеріалу.”

Відповідь: Більшість видів діяльності у цьому посібнику розроблено таким чином, що вони не вимагають дорогих матеріалів або фотокопіювального пристрою.

Запитання: “В нашій школі вивчається цивільне право або суспільствознавство, але не права людини.”

Відповідь: На практиці знання, вміння та громадянську позицію, пов’язані з правами людини, можна здобувати і формувати в процесі вивчення різних предметів (див. стор. 21).

Запитання: “Я хочу навчати також і дорослих.”

Відповідь: Цей посібник розраховано для школи. Проте багато що з наведених тут видів діяльності можна використати і в роботі з дорослими. В частині другій вміщено деякі пропозиції щодо того, як розробити свої власні види діяльності, а організації, список яких вміщено в частині шостій, можуть дати вам поради щодо вивчення прав людини з дорослими.

Запитання: “Батьки, вчителі і директор нашої школи стверджують, що викладання прав людини - це прищеплення дітям певної політичної доктрини”.

Відповідь: Курс прав людини готує учнів брати активнішу участь у суспільному й політичному житті своєї країни. Однак треба розрізняти таку політичну обізнаність і насаджування певної партійної ідеології. Вчитель не має права агітувати своїх учнів на користь жодної політичної партії чи ідеології.

Запитання: “Яка відмінність між вивченням цивільного права, моральною та громадянською освітою, навчанням жити в багатокультурному суспільстві, боротися за мир і залагоджувати конфлікти? З якою із вищевказаних дисциплін освіта у сфері прав людини пов’язана найтісніше?”

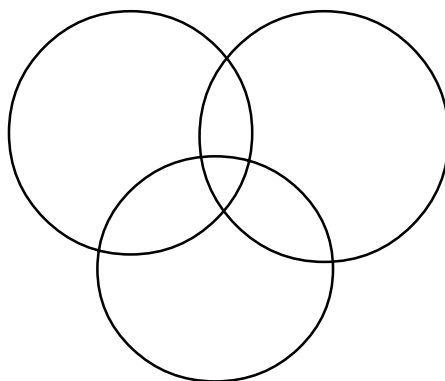
Відповідь: Предмет вивчення їх майже однаковий, хоч розглядається він під різними кутами зору (див. діаграму 1 на стор. 10). Наприклад, види діяльності, спрямовані на вироблення взаємоповаги, можуть застосовуватися



при вивченні будь-якого з цих предметів, але види діяльності, спрямовані на вивчення документів з прав людини, можуть впроваджуватися тільки при вивченні прав людини.

Проте при викладанні всіх цих предметів застосовується одна й та сама освітня методологія активної співучасті. Як видно з діаграми 2. на стор. 10, методології викладання цих предметів майже збігаються. При цьому важливо пам'ятати, що мета всіх цих предметів однакова: виробити в учнів уміння, знання та громадянську позицію, які потрібні для формування здатності приймати моральні рішення про світ і своє місце в ньому.

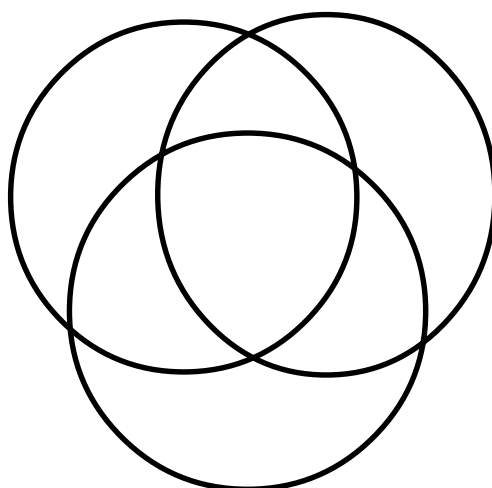
Громадянська освіта



**Навчання жити
в багатокультурному
суспільстві, боротися
за мир...**

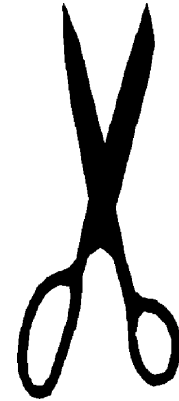
Вивчення прав людини

Діаграма 1. Усі ці предмети дещо накладаються одне на одного



Діаграма 2. Проте їхні методології майже збігаються.

Частина друга: Засоби



В цій частині вміщено:

- Дослідження про те, як дотримуються в школі прав людини
- Права людини - складова частина навчального плану?
- Рекомендовані методи навчання
- Як розробити власну методику викладання прав людини
- Як оцінити власну роботу з викладання прав людини

“Не можна навчити прав людини методами, які суперечать цим правам”.

Чеський вчитель



Дослідження про те, як дотримуються в школі прав людини

Права людини найкраще можна зрозуміти тоді, коли їх пізнають у дії. Щоденне шкільне життя дає певний досвід і може підсилити формальне вивчення таких абстрактних понять, як свобода, толерантність, справедливість і правда.

Однак школи часто не заохочують, а знеохочують до пізнання прав людини. В них нерідко стикаємось із зарозумілістю і упередженням, які зводять нанівець права окремих осіб. Наприклад, якщо учням дозволяється називати образливими прізвиськами своїх ровесників, які належать до релігійних груп або етнічних меншин, і це минає їм безкарно, то це привчає учнів до думки, що нетолерантність допустима. Тому важливо змінити таку ситуацію, якщо ми хочемо, щоб навчання прав людини досягло мети.

Яким є нині ставлення до прав людини в школі?

Прочитайте, будь ласка, подані запитання і змоделюйте їх на свою школу. Метою цих запитань є не заперечення дисципліни чи порядку в школі, а бажання зробити навчання правам людини простішим завдяки створенню клімату поваги до прав людини у всій школі.

Стосунки між учнями

Чи бувають у Вашій школі випадки насильства чи приниження?
Наприклад, називання образливими прізвиськами?

Чи трапляються випадки упередженого ставлення до учнів? Наприклад, по відношенню до релігійних груп, дівчат, учнів з національних меншин чи сімей біженців?

Що станеться у Вашій школі, якщо учні повідомлять про факти насильства? Чи буде це ефективним?



Стосунки між учнями і вчителями

Чи вимагають вчителі від учнів виконання наказів, інколи навіть не зрозумілих?
Чи мають учні право голосу при складанні чи затвердженні шкільного розпорядку?

Чи використовується система градації для встановлення дисципліни, чи є факти сприяння декільком за рахунок багатьох?

Чи принижують вчителі учнів? Чи є дисципліна гуманною?

Чи існує учнівська рада?

Як часто учні зустрічаються з директором школи?

Чи кабінет директора є доступним для учнів?

Чи знає директор імена учнів?

Як звертаються до учнів: на ймення чи на прізвище?

Чи в школі однаково поводяться з усіма дітьми?

Чи є учнівська рада? Чи обирається/відбирається вона на демократичних засадах?

Стосунки між учителями й адміністрацією школи

Чи бояться вчителі скаржитися або щось пропонувати директору?

Чи працюють часом вчителі різних предметів спільно над розкриттям своїх тем?

Чи обмінюються вони між собою досвідом викладання?

Чи працюють вчителі як скоординована команда?

Чи надається вчителям право голосу у вирішенні напрямів розвитку школи?

Чи однаково поводяться з усіма вчителями?

Що є вирішальним при службовому підвищенні: професіоналізм, особиста вигода чи політичні погляди?

Які існують стосунки між вчителями і представниками освітянських органів?

Стосунки між учителями і батьками

Чи бояться батьки скаржитися вчителю, коли їм не подобається, як поводяться з їхніми дітьми або те, чого їх навчають?

Чи бояться вони, що скарги можуть погіршити становище їхніх дітей?

Чи залучаються батьки до управління школою? Чи це виправдовує себе? Які шляхи покращення співпраці?

Правила шкільного розпорядку, їхні автори

Яким цінностям надається пріоритет при складанні правил внутрішнього розпорядку?

Чи очікують від учнів повного і беззастережного виконання всіх правил заради покірності та дисципліни?

Чи існують правила, що принижують учнів, як, наприклад, необхідність одержати дозвіл щоразу при потребі вийти в туалет?

Чи є покарання недоречні або несправедливі?

Чи правила шкільного розпорядку є однаково обов'язковими для виконання усіма учнями?

Чи мають учні можливість брати участь у створенні правил чи їм ці правила нав'язуються?



Фізичне середовище

Чи відповідають умови перебування у шкільній будівлі санітарно-гігієнічним вимогам?

Чи має школа спортивну базу?

Який інтер'єр у класі (наявність штор, квітів)?

Чи залучають учнів до організації зручних робочих місць?

Чи організують на стінах школи змінні виставки учнівських малюнків, віршів та творчих робіт? Чи виставляють роботи всіх учнів, у тому числі і менш здібних?

Чи всі учні, незважаючи на походження або соціальний статус, користуються навчальним матеріалом та обладнанням однаковою мірою?

Чи мають учні особисте безпечне місце, де вони можуть зберігати свої речі? Або де вони могли б побути на самоті?

Що можна зробити для покращення середовища прав людини в школі?

У питаннях, поданих на попередній сторінці, увага зосереджувалася на кількох проблемах прав людини в школі. Нижче подано декілька специфічних пропозицій, які повинні допомогти поліпшити ставлення до прав людини в школі. В основу їх покладено ідею, що учні поважатимуть шкільні правила значно більше, якщо самі братимуть участь у складанні їх та нести відповідальність за них і притому самі вироблятимуть систему заходів для запобігання порушенням.

Насильство, конфлікти й упередження серед учнів

Щоб виробити певну тактику дій на випадок конфліктної ситуації, учні і вчителі можуть працювати спільно. Для прикладу, запропонуємо таку послідовність дій при залагодженні конфлікту, в якому є елементи насильства.

- Припинити фізичну або словесну агресію.
- Встановити реальну причину конфлікту, попросивши його учасників та очевидців стисло викласти суть справи.
- Дозволити учням говорити спокійно по черзі, заспокоївши надмірно схвильованих.
- Попросити учнів дати свої пропозиції щодо залагодження конфлікту і бути готовим запропонувати одну-дві думки.
- Обговорити альтернативу на основі пошуків справедливого рішення.
- Узгодити курс дій і триматися його. Якщо після пробного періоду він не спрацьовує, порадитися з учнями і спробувати інше рішення .
- Проаналізувати інцидент у дискусії або використати для цього оповідання, рольову гру чи засоби образотворчого мистецтва. Запропонуйте учням порівняти конфлікт, що стався, з іншими, йому подібними.



Правила

Якщо учні вважають, що деякі правила не є обов'язковими, справедливими або не мають сенсу, чому б не дозволити їм запропонувати зміни? Правила потрібні в школі, якщо ми хочемо уникнути плутанини і хаосу, але кожне правило можна перевірити, щоб переконатись, чи є воно справедливим або все ще ефективним. Вчителі повинні бути готовими йти на компроміс із учнями, якщо ними запропоновано певні зміни до правил, які могли б посприяти ефективному управлінню школою. Учні тоді повинні відчувати свою особисту відповідальність за дотримання цих правил.

Класні збори

(Адаптовано з "Формування характеру" Т. Лікони, стор. 149 - 151)

Класні збори можуть стати першим важливим кроком до того, щоб змінити ставлення до прав людини в школі. На наступних трьох сторінках подаються послідовні рекомендації щодо ведення таких зборів. Починаючи практикувати класні збори, важливо пам'ятати, що мусить минути певний час, перш ніж Ви і Ваш клас поступово навчитеся повною мірою брати в них участь і отримувати від цього задоволення. Не розчаруйтеся, якщо Ваша перша спроба виявиться не зовсім вдалою!

Класні збори можуть проводитися для того, щоб залучати учнів до планування подальших уроків, спільно розв'язувати шкільні проблеми або просто бути разом. Важливим результатом участі у зборах є також те, що учні набувають відповідних навичок, потрібних у подальшій роботі, пов'язаній із захистом прав людини. Нижче подано перелік видів класних зборів. Щоб полегшити учням участь у зборах, вчитель може ставити їм запитання, прикладами яких ілюструється кожен вид зборів. Однак, щоб такі збори були ефективними, на них має панувати довірлива атмосфера, коли учні не бояться ділитись своїми думками. Слушною є думка, що не слід *примушувати* учнів говорити, якщо вони не бажають, - треба поважати їхнє право мовчати, а це дає надію, що вони візьмуть слово на наступних зборах.

Переробіть подані далі рекомендації з урахуванням вікових особливостей Ваших учнів.



Типи класних зборів

- *Збори, на які виносяться добрі новини:* Тут поставте запитання типу “Хто має якісь добрі новини, щоб ними поділитись?”
- *Розмова по колу:* Почніть розмову по колу, використавши для цього одне із наведених нижче стартових речень. Кожен може сам вибрати, говорити йому чи ні. Після того як усі по черзі висловились, учитель може використати учнівські висловлювання як вихідний момент для загальної дискусії. Ось зразки деяких стартових речень:
 - “Що я люблю в цьому класі, так це...”
 - “Що зробило б наш клас іще кращим, так це...”
 - “Рішення, яке, на мою думку, слід було б прийняти, це...”
 - “Мені цікаво, чому ...”
 - “Мене непокоїть, що ...”
 - “Мені б хотілося ...”
- *Година компліментів:* Вибираємо одного або двох учнів, а тоді пропонуємо однокласникам сказати те, що їм подобається або що їх захоплює в цій особі чи особах.
 - *Збори, на яких обговорюються цілі і перспективи:* Обговоріть мету, яку можна собі поставити на цей ранок, день, тиждень, період навчального плану, навчальний рік.
 - *Збори, на яких виробляються правила:* Тут слід поставити запитання типу: “Які правила ми повинні встановити в нашому класі? при відвідуванні спортивного залу? зоопарку?”
 - *Збори, на яких оцінюються правила:* Запропонуйте учням написати, а тоді обговорити такі теми: “Якими є правила нашої школи? Чому вони потрібні? Чи є вони добрими правилами? Якщо б ви могли змінити якесь правило, яке б ви змінили? Чи треба внести зміни у деякі наші правила, щоб вони запрацювали краще?”
 - *Оцінювання:* Тут поставте запитання типу: “Що доброго відбулося сьогодні в класі? Як ми можемо зробити завтрашній день кращим? Що можна зробити, щоб наша наступна зустріч була більш результативною?”

(Продовження на наступній сторінці)



Типи класних зборів (Продовження)

- *Роздуми:* Тут поставте запитання типу: “Чого Ти навчився, беручи участь у цьому засіданні (обговорюючи проект, читаючи книжку)?”
- *Презентація учнівських робіт:* Один або двоє презентують свої твори, наприклад якийсь проект або оповідання.
 - *Проблеми:*
 - *Особисті проблеми:* “Хто з вас має проблеми, які ми могли б допомогти розв’язати?”
 - *Проблеми класу:* “Чи є в класі якась проблема, яку нам потрібно було б обговорити?”
 - *Скарги і рекомендації:* Ви можете висловити скаргу щодо якоїсь проблеми, але одночасно маєте сформулювати свої пропозиції, як її розв’язати.
 - *Збори справедливості:* “Як ми можемо залагодити цей конфлікт, щоб це було справедливо по відношенню до всіх нас?”
 - *Навчальні проблеми:* Тут задайте питання типу: “Як ви вважаєте, чому нам треба вивчати цей предмет?”, “Що може Тобі допомогти краще попрацювати над домашньою роботою? над наступною контрольною?”, “Що було потрібно, щоб результати останньої контрольної роботи були кращими?”
 - *Збори про удосконалення класної роботи:* Тут задайте такі запитання: “Які зміни в класному приміщенні були б доцільними?” Можливі відповіді: зміна класного інтер’єру, нові напрями співпраці, нові навчальні ігри і т. ін.
 - *Збори з метою підведення підсумків:* Тут поставте такі запитання: “Які результати дали прийняті нами рішення/зміни? Що можна зробити, щоб вони дали кращі результати?”
 - *Концептуальні збори:* На них доречними будуть запитання: “Що таке друг?”, “Як Ти знаходиш друзів?”, “Що таке совість? Як вона Тобі допомагає?”, “Що таке брехня? Чи вона є виправданою в певних ситуаціях?”, “Що таке довіра? Чому вона є важливою?”, “Що таке мужність? Як люди проявляють її?”
 - *Скринька пропозицій:* Через неї учні можуть пропонувати будь-які пропозиції для дискусії чи класної роботи.
 - *Збори про збори:* Тут ставте такі запитання: “Що вам подобається на наших класних зборах? Що не подобається? Які наші здобутки? Як ми можемо вдосконалити наші збори?”

Добрі класні збори можуть бути ефективним засобом, з допомогою якого Ви переконаєте директора школи, що такого типу збори можуть принести користь усій школі у вигляді загальних шкільних зборів чи шкільної ради. На шкільній раді представники кожного класу можуть зустрітися з педагогічним колективом для того, щоб внести свої пропозиції чи ідеї для розв’язання



існуючих у школі проблем. Якщо при цьому представники будуть зобов'язані висловлювати точку зору свого класу (про яку вони дізнаватимуться на своїх класних зборах), то шкільна рада може стати справді моделлю демократії, яка готуватиме учнів до життя в демократичному суспільстві.

Провести збори успішно допоможе чітка їх організація. Нижче подано орієнтовний зразок, який Ви можете пристосувати/адаптувати до своєї ситуації.

Пропозиції щодо організації класних зборів:

- *Працюйте в колі:* Розмістіть учнів у коло і добийтеся дисципліни в класі.
- *Визначте порядок денний:* Визначте мету зборів і проблеми, які будуть обговорюватися.
 - *Встановіть регламент:* Визначте або перегляньте правила ефективного спілкування.
 - *Поділіть клас на пари.*
 - *Сформулюйте проблему або запитання:* Наприклад, “Кажуть, що на ігровому майданчику ви називаєте одне одного прізвиськами, як-от: “жид”, “циган”. Як цьому можна запобігти?”
 - *Розмова з партнером:* Якщо після 3 - 5-хвилинного обміну думками деякі учні відчували труднощі у зав'язуванні контакту, то допоможіть їм.
 - *Сигнал уваги:* Домовтеся про сигнал, який вимагатиме припинення розмови в парах і готовності почати дискусію цілим класом.
 - *Обговорення усім класом:* Попросіть кілька пар учнів, щоб вони поділилися своїми думками з класом; заохочуйте відгуки на ці думки; ставте подальші запитання; якщо це доцільно, дійдіть згоди щодо подальших дій і запишіть її. Домовтеся про час наступних зборів і що треба за цей час зробити.
 - *Підведення підсумків:* Хай учні по колу висловлять свої коментарі, підсумують те, що відбулося; попросіть учнів назвати те, що вони найбільше запам'ятали на зборах, або дати оцінку цим зборам.

Коли клас звикне до участі у зборах, учні можуть самі відповідати за проведення їх. Наприклад, вони можуть по черзі вести збори, підвести підсумки того, що сказали інші, або в письмовому вигляді сформулювати досягнуту домовленість.

Щоб активізувати участь учнів у зборах, радимо дати їм час на обдумування своїх відповідей на Ваші запитання, перш ніж пропонувати їм поділитися своїми думками перед усім класом.



Моменти, на які слід звернути увагу:

Багато вчителів дійшли висновку, що для поліпшення атмосфери в класі дуже важливими були їхній самоаналіз і вчасна корекція власної поведінки. Щоб допомогти собі в цьому, Ви можете поставити перед собою запитання, подані нижче, або обговорити їх зі своїми колегами. Корисно ознайомитися з цими запитаннями завчасно, щоб Ви мали час прослідкувати за власною поведінкою в класі і подумати про те, як можна її змінити.

- Чи ставитеся Ви до кожного учня як до особистості? Чи звертаєтесь Ви до них по імені? Якщо так, то чи намагаєтесь Ви вимовляти їхні імена правильно?
- Чи дивитесь Ви учням у вічі або чи торкаєтесь їх, щоб заволодіти їхньою увагою та інтересом?
- Чи вибачаєтесь Ви перед учнями, коли припустилися помилки?
- Чи дозволяєте Ви учням приймати важливі рішення? Наприклад, про те, що робити далі, які книжки читати, де пообідати...
- Чи заохочуєте Ви учнів, щоб вони уважно слухали? Наприклад, чи користуєтесь музичними звуками, щоб привернути увагу; чи помічаєте, бува, що кричите?
- Чи Ви посміхаєтесь в класі?
- Чи відзначаєте Ви всю групу за добрі діла, зроблені разом? Чи хвалите учнів за вміння співпрацювати, взаємне піклування, миролюбність чи хоча б просто за успішне навчання?
- Чи любите Ви вишиковувати учнів в одну лінію, навіть якщо це не потрібно; чи дозволяєте учням змінювати місця в класі?
- Як Ви могли б охарактеризувати Ваших учнів: вони добрі чи погані?
- Чи нервуєте Ви, коли в класі панує шум і неспокій, навіть якщо це спричинено активною роботою учнів?



Права людини - складова частина навчального плану?

В ідеальному випадку, права людини мали б стати частиною всіх шкільних предметів і наповнювати собою увесь навчальний досвід учнів. Але оскільки обставини життя в різних країнах і регіонах є різними, вчителі вводять курс прав людини до навчальних планів шкіл у різний спосіб. Усе розмаїття шляхів можна звести до двох великих категорій:

- Розпочинати вивчення прав людини з найнижчого рівня тими методами, які Вам доступні, заручившись дозволом директора школи або місцевих керівників освіти.
- Переконати місцеві або державні освітні органи змінити систему освіти згори, забезпечити фінансування й виділити навчальну годину для викладання прав людини.

Часто вчителі поєднують ці два підходи, починаючи навчати прав людини на найнижчому рівні, а тоді, на підставі здобутих результатів, переконують освітянські органи внести відповідні зміни в систему освіти.

Навчальні плани для початкової школи:

Оскільки в початкових школах немає екзаменів і вчителі, як правило, викладають кілька предметів, їм не важко отримати дозвіл директора на викладання курсу прав людини з інтегруванням його в кілька навчальних дисциплін. Для вчителів міста Ростова-на-Дону курс вивчення прав людини є “червоною ниткою”, яка проходить через усі предмети і допомагає їм переконати дітей, що різні предмети, різні люди і світ довкола них є насправді взаємозалежними.

Навчальні плани для середньої школи:

Ввести викладання курсу прав людини на цьому рівні може бути складніше. Тут багато залежить від директора школи та керівників освіти, які часто стурбовані вже й без того перевантаженим розкладом занять і потребою учнів готуватися до основних екзаменів (особливо в випускних класах школи). Крім того, викладання дисциплін окремими вчителями-предметниками в середній школі також приводить до того, що для інтеграції курсу прав людини в навчальний план потрібна співпраця вчительського колективу.

Все ж багато вчителів успішно започаткували курс вивчення прав людини на цьому рівні, використовуючи такі підходи:



- Вивчати цей курс факультативно в позаурочний час або під час години спілкування. Така форма викладання дає вчителям і учням свободу дій в процесі вивчення прав людини, хоч має й негативні сторони, оскільки учні подекуди несерйозно сприймають предмети, щодо яких не передбачено іспитів.

- Деякі вчителі почали викладати права людини в рамках своєї навчальної дисципліни. На наступних сторінках подано ряд ідей щодо реалізації такої можливості. Викладання прав людини добре узгоджується з уроками правознавства, хоч деякі педагоги, які використовували цей досвід, наголошували на тому, що дуже важливо уникнути враження, боцімто курс прав людини є суто академічним і не пов'язаним із реальним життям.

- Деякі вчителі-предметники співпрацювали разом з метою залучити учнів до навчання, яке охоплювало кілька основних предметів. Це допомогло уникнути враження, що курс прав людини - це один академічний предмет, і допомогло учням простежити взаємозв'язок між шкільними предметами і навколишнім світом.

Рекомендації щодо викладання курсу прав людини в рамках основних дисциплін

Історія

При викладанні історії елементи курсу прав людини можуть подаватися разом із основним матеріалом. Ось декілька прикладів:

- Документи: Магна Чарта (1215 р., Англія)
Декларація незалежності (1776 р., США)
Декларація прав людини і громадянина (1789 р., Франція).
- Головні події: війни, рабство, колоніалізм, імперіалізм і нацизм - всі ці поняття можна вивчати, акцентуючи особливу увагу на порушенні прав людини. При вивченні новітньої історії можна знайти чимало матеріалів про порушення прав людини на прикладах апартеїду, політичного гніту в Латинській Америці або жаків сталінізму.
- Зростання значення прав людини впродовж історії: наприклад, зародження і поширення демократичних ідей та організацій, розвиток ООН, підвищення ролі профспілок.
- Історичні постаті: Анна Франк (Нідерланди)
Махатма Ганді (Індія)
Мартін Лютер Кінг (США)
Андрій Сахаров (СРСР)
Рігоберта Менху (Гватемала)

Вивчення долі відомих постатей може вивести на долю менш знаних, права яких порушувалися, або тих, які боролися за права людини і мир.



Це, наприклад, раби, яких було чимало впродовж історії, або звичайні люди, такі як родичі учнів, чиї права порушувалися під час воєн цього століття.

Географія

На уроках географії міста можна говорити про злидні в міських кварталах бідноти і як це впливає на права бідних. На уроках економічної географії можна вивчати вплив інвестицій і торгівлі на життєвий рівень людей або вплив забруднення навколишнього середовища на їхнє здоров'я. При вивченні населення країн можна дослідити умови виникнення голоду й бідності, а також те, як расизм, колоніалізм і погане поводження з меншинами або жінками призводять до порушення прав народів.

Правознавство

Цей предмет надає можливість навчати учнів як обов'язків, так і прав, без яких неможливе мирне співіснування. Наприклад, під час вивчення структури уряду і його діяльності можна підкреслити роль особи в суспільстві. Навчання в контексті прав людини може бути особливо цінним, якщо в попередній частині курсу увага зосереджувалася на законопослушності. Можна вивчати також обов'язок держави і її громадян дотримуватися національного і міжнародного законодавства, спрямованого проти релігійної, статевої та расової дискримінації. Має досліджуватись і те, як права людини формулюються, знаходять своє визнання і перетворюються в закони. Наприклад, учні можуть проаналізувати, як у ході історії жінки поступово добивалися виборчого права.

Соціальні науки

В цьому предметі можна досліджувати соціальну нерівність і її причини, а також, для прикладу, ксенофобію, бідність, расову і релігійну дискримінацію і всі механізми й соціальні структури, за допомогою яких можна боротися з цими видами несправедливості. Так само можна вивчати функції й обов'язки органів міліції, профспілок, освіти і засобів масової інформації. Питання про права людини можна піднімати і під час обговорення того, як суспільство ставиться до інакодумців.

Література

Поезія й проза є багатими джерелами для поглибленого пізнання порушень прав людини та захисту їх. Історична література дає прекрасну можливість вчителям історії та літератури працювати разом, для того щоб зробити права людини зрозумілими учням.

Ось список рекомендованої літератури:

“Тваринна ферма”, “1984 рік” (Джордж Орвел).

“Бравий Новий світ” (Алдус Гакслі).

“Плач, возлюблена країно” (Алан Патон).

“Щоденник молоді дівчини” (Анна Франк).

“Один день із життя Івана Денисовича” (Олександр Солженіцин).

“Роль грому”, “Почуй мій плач” (Мілдред Д.Тейлор).

Звичайно ж, у пригоді Вам стануть також книжки на історичну тематику з Вашої власної бібліотеки.



Науки про людину

Добру можливість включити елементи курсу прав людини дає дослідження проблем здорового способу життя. Наприклад, учні мають право на медичне обслуговування, але також і обов'язок піклуватися про своє здоров'я і здоров'я інших людей. Є багато можливостей вивчати права людини, використовуючи міжпредметні зв'язки. Наприклад під час уроку біології, на якому викладається міф про расову перевагу, можна паралельно дати учням інформацію про расизм в історії і навчити їх давати йому моральну оцінку.

Математика

На цих уроках учням треба дізнатися, що статистику можна використовувати для того, щоб приховати порушення прав людини або щоб виявити їх. Вчитель математики може також продемонструвати учням, як можна критично аналізувати статистичні дані, що з'являються на сторінках газет.

Іноземні мови

Знання мови можна використовувати для ознайомлення учнів із цікавими подіями, що відбуваються в інших країнах. Наприклад, короткий текст про дії проти расизму в Англії може бути використаний для засвоєння іншомовної лексики. Тут за мету ставиться ознайомлення учнів із наслідками порушень прав людини у різних країнах, а також оволодіння ними іноземною мовою. Якщо це можливо, в пригоді може стати іноземна періодика або література іноземною мовою, однак мати її не обов'язково.

Уроки іноземної мови створюють можливості для спілкування і дискусій.

Мотивація для дискусії буде більшою, коли щодо обговорюваної теми існують різні думки. Добрими темами для дискусій можуть бути проблеми дискримінації або рівності чоловіків і жінок. Учні можуть отримати задоволення і від рольових ігор (див. стор. 24). Уроки іноземної мови дають також можливість листуватися з ровесниками з інших країн. У своїх листах учні можуть ставити запитання про політичні системи, актуальні соціальні проблеми, ставлення до меншин і будь-які інші питання, пов'язані з правами людини.



Рекомендовані методи навчання

В основі видів діяльності, поданих у цьому підручнику, лежать методи, описані нижче. Вони дуже прості, а практичне засвоєння зробить їх ще доступнішими. Якщо Ви занепокоєні, що вони не будуть відповідати Вашій системі роботи, почніть з найпростішого. Скоро Ви переконаєтеся, що, позбувшись деяких авторитарних методів, Ви допомогли Вашим учням розслабитися й активніше працювати на уроках.

Для характеристики кожного методу нижче подається коротка відповідь на запитання “Що це за метод і для чого він?”, а далі послідовне пояснення, як його застосовувати.

Рольова гра

Суть методу і його мета:

Рольова гра - це невелика п'єса, яка ставиться учнями. Як правило, в її основі лежить імпровізація. Її мета - інсценізувати незвичні для учнів ситуації та події. Рольові ігри сприяють кращому розумінню цих ситуацій, а також формуванню співучасті щодо тих, про кого йдеться у грі. Наприклад, у рольовій грі про грабіж учні, виконуючи роль жертви, вчаться ситуативно відчувати, що означає бути жертвою злочину.

Застосування методу:

- З учнями:
 - Сформулюйте проблему, яку буде ілюструвати рольова гра. Наприклад, право на власність (ст.17 ЗДПЛ, див. стор.159).
 - Визначтеся щодо сценічних ситуацій, інтриги і дійових осіб. Наприклад, якщо клас вивчає право на власність, учасники рольової гри могли б уявити собі ситуацію, коли людину позбавляють житла через приналежність до певної етнічної групи або через відсутність законів.
- Спільно з учнями визначте кількісний склад учасників рольової гри і спостерігачів, а також подумайте, як доцільніше працювати над грою: всім класом чи одночасно кількома малими групами. Заохочуйте нерішучих учнів до співучасті.
- Також продумайте, як буде проходити рольова гра. Сценарій можна скласти у вигляді:
 - розповіді, під час якої ведучий вводить всіх у курс справи, а решта учнів



озвучують її, розкриваючи зміст через ролі “своїх” персонажів;

- інсценізації, під час якої герої діють спонтанно, без підготовлених діалогів;

- імітації судового процесу, де учні перевтілюються у свідків, які дають свідчення в суді.

- Дайте учням час на обдумування ситуації і своїх ролей. Якщо для проведення гри треба переставити меблі, зробіть це саме зараз.

- Учні виконують рольову гру.

- Часом доцільно зупинити гру в критичний момент, щоб опитати учасників і спостерігачів про те, що відбувається на сцені. Наприклад, у рольовій грі про насильство запитайте учнів, чи можуть вони уявити собі мирне розв’язання цієї ситуації, а тоді попросіть учасників зіграти всі можливі варіанти.

- Після рольової гри важливо, щоб учні задумалися над тим, що, власне, відбувалося, щоб вони усвідомили, що це не просто гра, а ще й життєвий урок. При плануванні рольової гри обов’язково залиште час у кінці для обговорення її мети і висновків. Наприклад, якщо рольова гра була імітацією судового процесу зі свідками, попросіть учнів самим винести вирок, тоді обговоріть його і те, як він відповідає темі навчання.

- Якщо рольова гра пройшла неуспішно, запитайте учнів, що слід зробити, щоб її покращити. Якщо ж усе вдалося, то варто було б показати її усій школі, тим самим пояснюючи тему, яку вона ілюструє.

Запам’ятайте:

- Оскільки рольові ігри імітують реальне життя, вони повинні зачіпати проблеми, на які немає однозначної відповіді. Наприклад, правильна і неправильна поведінка уявних персонажів. Не намагайтеся створити враження, що існує єдино правильна відповідь на кожне запитання, якщо насправді такої немає. Дуже важливо, щоб учні і вчителі вміли приймати різні точки зору природно, як нормальне явище. Вчителі не повинні нав’язувати своє бачення спірних проблем або добиватися консенсусу (згоди) за будь-яку ціну. Однак Ви можете підсумувати ті моменти, в яких вдалося досягти згоди, і залишити відкритими ті, які потребують подальшого обговорення.

- Рольові ігри треба проводити з обачністю. Вчителі повинні рахуватися з почуттями окремих учнів і соціальним складом класу. Наприклад, рольова гра про етнічні меншини вимагає особливої обережності, якщо в класі є їхні представники, так щоб учні, які до них належать, не відчували себе зневаженими або виставленими на посміховище.



Робота в парах і групах

Суть методу і його мета:

Поділ класу на пари або групи дає учням більше можливості для участі і співпраці.

Такий поділ може бути доцільним, якщо треба генерувати велику кількість ідей за невеликий проміжок часу або осмислити абстрактні поняття на основі власного досвіду. Наприклад, перш ніж усім класом обговорювати право на життя, дайте кожній парі чи групі по п'ять хвилин для вирішення проблеми: "Чи маємо ми право за якихось обставин убити людину?".

Застосування методу:

- Коли Ви формуєте групи, задайте собі такі запитання: "Чи хочу я поділити учнів відповідно до їхніх здібностей? Чи хочу я об'єднати в одній групі хлопців і дівчат? Чи хочу я, щоб ті, що дружать, працювали в одній команді?" В деяких випадках групи можна формувати навмання. Наприклад, за датою народження, першою літерою імені або іншими незвичними ознаками.

- Якщо столи і стільці прикріплені до підлоги, учні можуть утворювати групи, повертаючись на своїх місцях, щоб опинитися віч-на-віч з учнями позаду.

- Якщо група буде разом більш ніж кілька хвилин, варто було б вибрати керівника і когось, хто вів би записи. Хай би група сама вирішила, хто ними стане.

- Організація роботи: Чітко поясніть завдання. Розсадіть учнів так, щоб вони бачили одне одного. Поясніть учням, скільки часу їм дається на виконання завдання.

- Коли групи працюють:

- Сійте збоку, але так, щоб у разі потреби прийти на допомогу.

- Не перебивайте учнів, хіба що тоді, коли група не зрозуміла, що від неї вимагається.

- Приділяйте увагу всім групам.

- Не переривайте хід дискусії в групі чи парі; втручайтеся тільки тоді, коли група цього попросить.

- Групам часто потрібна підтримка, щоб вони почали працювати.

- Пам'ятайте, що коли Ви підійдете, учні, найімовірніше, перестануть працювати.

- Звітування про виконану роботу: Кожна група має прозвітувати про свою роботу всьому класові. У звіт треба включити прийняті рішення, підсумки дискусії або інформацію про те, як ішло обговорення. Така форма роботи може бути дуже корисною як для вчителя, так і для класу, оскільки дає можливість покращити методику групової роботи. Якщо групи повинні звітуватися, то їм про це треба знати ще на початку, щоб вони могли обрати когось для виконання цього завдання.

- Оцінювання роботи: Запитайте учнів, чи проведена робота була корисною, і чого вони навчилися. Якщо учні дали негативну відповідь, запитайте їх, як би вони організували цю роботу. Використайте їхні ідеї наступного разу.



Мозковий штурм (брейнстормінг)

Суть методу і його мета:

Мозковий штурм - це метод заохочення творчої активності та швидкого генерування великої кількості ідей. Його можна застосовувати для розв'язання конкретних проблем або знаходження відповіді на якесь запитання. Наприклад, клас міг би розпочати вивчення права на громадянство з мозкового штурму після такого запитання: "Які підстави, на вашу думку, повинен мати уряд, щоб позбавити когось громадянства?" Нижче подано деякі ситуації, в яких варто застосовувати мозковий штурм:

- Знайти вирішення проблеми. Наприклад, після якогось конфлікту між учнями запропонуйте класові відшукати всі можливі способи його залагодження, які не передбачали б насильства.
- Подати нову тему. Хай учні назвуть все, що вони вже знають з цієї теми. Цим ви зможете викликати їхній інтерес і визначити рівень їхньої обізнаності.
- Виконати вправу на творчість. Наприклад, запропонуйте учням додумати можливі варіанти закінчення незавершеної історії.

Застосування методу:

- Виберіть тему, яку Ви хотіли б піддати мозковому штурмові. Сформулюйте її у вигляді запитань, відповіді на які були б багатоваріантними. Запишіть їх на видному місці. Наприклад: "Як можна надати затишного вигляду нашій класній кімнаті?"
- Запропонуйте учням вносити свої пропозиції. Запишіть пропозиції на видному місці окремими словами або короткими фразами.
- Поясніть учням, що в процесі мозкового штурму вони не повинні коментувати ідеї одне одного або повторювати ті, які вже були сказані.
- Підбадьорюйте учнів висловлювати свої ідеї, але **не** опитуйте їх по колу і **не** змушуйте їх висловлюватися, бо інакше це тільки знизить їхню творчу активність.
- Коли Ви записуватимете ідеї, не давайте їм оцінку. Хай і учні записують їх при можливості. Свої власні ідеї висловлюйте лише тоді, коли треба заохотити учнів до дії.
- Якщо пропозиція є незрозумілою, попросіть учня роз'яснити її або ж запропонуйте своє роз'яснення і *перевірте, чи автор погоджується з ним*.
- Записуйте **КОЖНУ** нову пропозицію. Часто найбільш вигадливі чи суперечливі ідеї виявляються найбільш цінними і цікавими.
- Припиніть мозковий штурм, коли ідеї вичерпуються. Тільки **ТЕПЕР** Ви можете проглянути всі пропозиції, пропонуючи учням прокоментувати їх.



Дискусія в класі

(за матеріалами есею "Основні правила дискусії" Феліси Тіббітс)

Суть методу і його мета:

Дискусії дають прекрасну нагоду виявити, яку позицію вчителі й учні займають щодо проблем прав людини. Це дуже важливо при вивченні прав людини, оскільки крім засвоєння інформації про факти учні повинні уявити собі проблему в цілому. До того ж обговорення дає можливість навчитися слухати свого співрозмовника, говорити по черзі, а також набути інших навиків роботи в колективі, без яких виробити в собі повагу до прав інших людей неможливо.

Щоб дискусія була відвертою, важливо створити в класі атмосферу довіри і взаємоповаги. Добитися цього можна, зокрема, складанням "Правил дискусії", над якими повинні працювати всі учні. Це найкраще робити на початку навчального року, коли норми поведінки саме встановлюються, хоча можна їх скласти і в будь-який інший час.

Застосування методу:

- Запитайте учнів, чи хочуть вони, щоб їхня класна кімната стала місцем, де вони вільно висловлюватимуть свої думки і навчатимуться шляхом дискусій одне з одним. (Це питання могло б природно виникнути після обговорення якоїсь складної теми).
- Переконайте учнів, що можна дійти згоди щодо спільних правил, за якими вони слухатимуть і говоритимуть.
- Запропонуйте класові сформулювати декілька принципів дискусії в класі, яких, на їхню думку, повинні дотримуватись усі. Запишіть їх на видному місці (див. поради про методику проведення мозкового штурму на стор. 27).
- Після завершення мозкового штурму проаналізуйте пропозиції і визначте, чи можна якісь із них об'єднати. Запропонуйте класові обговорити чи прокоментувати їх. Якщо пропозицій з боку учнів немає, повинні виявити ініціативу Ви, запропонувавши, наприклад, такі поради:
 - якщо хтось говорить - слухай;
 - кожен говорить по черзі, а не всі водночас;
 - якщо хочеш висловитись, підними руку, щоб Тебе побачили;
 - не перебивай того, хто говорить;
 - якщо Ти не погоджуєшся з кимось, переконайся, що Ти хочеш критикувати ідею, а не особу, яка її висунула;
 - не смійся, коли хтось говорить (за винятком, якщо хтось жартує!);
 - заохочуй до участі інших.
- Постарайтесь добитися того, щоб клас одноставно погодився дотримуватись вироблених ним же правил. Тоді учні відчуватимуть обов'язок застосовувати ці правила до самих себе і до своїх товаришів. Якщо в якийсь момент ці правила будуть серйозно порушені, обговоріть із учнями, які



санкції треба застосувати до порушника.

- Акуратно перепишіть правила на великому аркуші паперу, і хай вони висять в класі до кінця року, щоб при потребі посилатися на них чи вносити в них корективи.

(На стор. 104 вміщено інструкцію, як складати загальні правила поведінки в класі).

Опитування

Суть методу і його мета:

Звичайно, всі вчителі щодня ставлять запитаннями, але які вони? Часто це запитання типу “Що я тільки що сказав/сказала?”, які вчитель ставить, щоб проконтролювати клас або покепкувати над ним. Нерідко задаються так звані “закриті” запитання. Вони передбачають тільки одну правильну відповідь і використовуються для перевірки знань. Для обговорення теми прав людини в різних видах діяльності, наведених у цьому посібнику, використовуються класні дискусії. Під час цих дискусій запитання, які Ви задаєте, мають велике значення для заохочення учнів, навіть наймолодших, брати активну участь в обговоренні і вчитися аналізувати.

Ось кілька прикладів “відкритих” запитань, які Ви можете використати. Після певного тренування Ви легко їх засвоїте. Головне, задайтеся запитанням: “Чого я очікую від цього обговорення? Відповідей “так-ні” чи відвертої цікавої дискусії?”

- Гіпотетичні запитання: “Що б ви зробили чи подумали, коли б..?” Такі запитання допомагають учням уявити ситуацію і стимулюють думку.
- Роздуми: “Як ми могли б допомогти розв’язати цю проблему?”
- Заохочення/ підтримка: “Цікаво, і що сталося потім?” Такі запитання дають учням нагоду розкрити свої погляди і власний життєвий досвід.
- Вияснення позиції: “Що Ти думаєш або відчуваєш з приводу..?” Це доводить учням, що їхня думка є важливою і цікавою для Вас.
- Розслідування: “Чому Ти так думаєш?” Якщо це запитання поставлено не агресивно, воно може допомогти учням вникнути в проблему і пояснити/ проаналізувати свої погляди.
- Уточнення/підведення підсумку: “Чи маю я рацію, коли скажу, що, на Твою думку, ...?” Підсумовуючи сказане учнем і перевіряючи, чи правильно Ви його зрозуміли, Ви допомагаєте іншим учням замислитись, чи згодні вони з тим, що було сказано
- Пошук згоди: “Чи більшість із нас погоджується з тим, що..?” Таким запитанням можна започаткувати дискусію або завершити її. В останньому випадку, ставлячи запитання типу: “Чи ми вже вичерпали цю тему?”, можна отримати загальну згоду перейти до наступної теми.



Нарешті, намагайтеся уникати запитань з хитринкою або підказкою, як-от: “Х має рацію, чи не так?” Це відбиває бажання брати участь в обговоренні. Треба уникати також ставити надто багато питань або ж допускати, щоб вони були двозначні.

І пам’ятайте: якщо Ви час від часу кивнете головою, усміхнетеся або хоча б сядете поруч із учнями за парту - все це надзвичайно позитивно вплине на якість їхніх відповідей!

Виконання проектів

(За рекомендаціями Хью Старкі)

Суть методу і його мета:

Виконання проектів - це самостійне дослідження учнями певних тем протягом певного проміжку часу, яке завершується написанням підсумкової роботи. Виконання проектів може бути корисним для викладання прав людини, оскільки воно:

- Допомогає учням прослідкувати взаємозв’язок між різними предметами, а також між шкільними дисциплінами і навколишнім світом.
- Дає учням практичні навички в організації власної діяльності, плануванні часу і роботі за виробленим графіком.
- Дозволяє учням під наглядом вчителя самим контролювати своє навчання.
- Створює можливості для співпраці учнів одне з одним і з різними людьми поза школою.
- Дає учням практичні навички публічної презентації та захисту власних знахідок і думок, що є дуже важливим для пропагування прав людини.

Застосування методу:

Виконання проектів має різні етапи, однак на всіх етапах наголос треба ставити на тому, щоб учні самі відповідали за власне навчання.

- **Вибір теми або проблеми.** Теми проектів може підібрати вчитель, а тоді запропонувати учням на вибір, або ж їх вибирає безпосередньо клас із тих пропозицій, які, наприклад, були запропоновані під час мозкової атаки (див. стор. 27). Теми доцільно підбирати у вигляді прямих запитань, які можуть зацікавити учнів. Наприклад, “Як мешканці нашого міста ставляться до біженців з інших країн?” чи “Що хвилює батьків найбільше у проблемі дітей і наркотиків?” Питання повинні бути сформульовані точно, щоб учні не розгубилися.

В інших випадках Ви можете почати роботу з певного виду діяльності чи з забезпечення обладнанням, яке, за Вашим задумом, учні мали б використовувати протягом виконання проекту, наприклад аудіозасоби.



- **Планування проекту:** Вчителі й учні мають вирішити, коли початок проекту, на який час він розрахований, які ресурси будуть використані, де їх можна знайти, чи учні працюватимуть поодиночці чи в групах, над тією самою темою чи над різними і т.д. Тим учням, які не мають навиків дослідницької роботи, може бути легше працювати в групах. Дуже важливо на цьому етапі обговорити, як має завершитися цей проект (нижче вміщено деякі подробиці).

- **Процес дослідження/ дії:** В процесі роботи над проектом за незначний проміжок часу виробляється багато навичок. Наприклад, під час дослідження стану охорони здоров'я у своїй місцевості учні вчать відвідувати лікарні, брати інтерв'ю, читати, фотографувати, збирати статистичні дані та обробляти їх. Складніший проект може передбачати технічні навички - наприклад, як працювати з відеокамерою; а також художній талант - наприклад, виготовлення стягу. В найкращих проектах з метою використання всіх можливостей дитини поєднуються академічні, соціальні і творчі здібності учнів. На цьому етапі вчитель може допомогти учням, відповідаючи на їхні запитання, даючи пораду, але відповідальність за виконання роботи лежить на них самих.

- **Результат роботи.** Ним може бути письмовий звіт, фільм, виставка, аудіозапис, лекція, картина, вірш... Дуже добре, коли в підсумковій роботі відображено не тільки кінцевий результат, а й різні етапи роботи над проектом, а також емоційне ставлення самого учня до теми проекту. Наприклад, учні, які роблять виставку плакатів про зловживання алкоголем у їхньому місті, могли б сфотографувати себе в роботі й написати про те, як вони працювали над проектом.

Учнівські розробки можна представити класові або ширшій аудиторії. Наприклад, проект про становище бідних у вашому районі міг би зацікавити місцеву газету, а муніципальні органи могли б зацікавитися результатами вашого проекту про забруднення навколишнього середовища.

- **Оцінювання.** Оскільки проекти часто поєднують у собі кілька дисциплін, оцінювати їх результати повинні кілька вчителів. При виставленні оцінки слід враховувати різноманітні здібності, що проявилися в процесі роботи над проектом, а не тільки академічні критерії.

Метод “гудіння вулика”

Суть методу і його мета:

Метод “гудіння вулика” можна використовувати для того, щоб змінити темп уроку. Наприклад, після довгої промови вчителя дати можливість поговорити в парах або групах.

Застосування методу:

Скажіть учням, що протягом п'яти хвилин вони можуть реагувати на те, що було сказано чи продемонстровано. Вони можуть обмінятися враженнями



або обговорити те, що їм було незрозуміле. Після поживавленого обговорення групами або парами можна запропонувати їм обмінятися думками або запитаннями з усім класом.

Використання малюнків

Суть методу і його мета:

Малювання в класі може бути використане для того, щоб навчити учнів спостерігати і співпрацювати, розвинути їхню уяву, виховати співчуття до людей, зображених на малюнках, або для знайомства з іншими учнями класу. Малювання може бути корисним при вивченні прав людини, оскільки учнівські роботи можуть бути виставлені в школі і таким чином поширювати висловлені в них ідеї серед інших учнів. Нижче подано деякі рекомендації щодо використання малюнків.

Застосування методу:

- Назбирайте з газет, часописів, книжок цікаві для вас малюнки чи світлини на різну тематику.
- Запропонуйте учням працювати в парах. Дайте кожному учневі малюнок і приладдя для малювання. Попередьте учнів, щоб не показували малюнки своєму партнерові.
- Далі кожен учень описує словами свій малюнок, а партнер, прослухавши лише опис, пробує його намалювати. Через десять хвилин учні міняються ролями. Звичайно, через брак часу малюнки будуть дуже схематичні. Проте тут головним є вміння описати, а не власне намалювати.
- Далі учні порівнюють свої малюнки з оригіналами. Спитайте їх, чи не було випущено щось важливе? Якщо так, то що? Чому?

або:

- В іншому класі запропонуйте кожному учневі намалювати свого сусіда, в той же час розпитуючи його:
 - Які Твої улюблені речі?
 - Куди б Ти хотів поїхати?
 - Про що Ти мрієш?Запропонуйте учням намалювати довкола портрета їхнього сусіда щось таке, що відображає його відповіді на запитання. (Щоб спростити це заняття, хай учні, замість малювати свого сусіда, просто напишуть його ім'я. Решта дій залишається незмінною.)

Якщо за навчальним планом учні відвідують уроки образотворчого мистецтва, то на них можна виготовити плакати або художні малюнки, які б відображали їхнє ставлення до прав людини (див. стор. 91)



Малюнки і світлини

Суть методу і його мета:

На однакових малюнках і світлинах (фотографіях) зображення ідентичне, проте воно сприймається кожним по-своєму. Саме це й може бути прекрасною ілюстрацією того, наскільки неоднаково ми сприймаємо світ.

Застосування методу:

- Дайте учням, які працюють у парі, малюнок, щоб вони розглянули його. Виділіть п'ять хвилин на те, щоб вони записали всі запитання, які хотіли б поставити щодо малюнка. Запропонуйте їм вибрати чотири найважливіші. Малюнки повинні бути пов'язані з проблемою, над якою Ви або Ваші колеги працюєте з учнями.

- На наступному етапі запропонуйте кожній парі показати свій малюнок і чотири найважливіші запитання сусідній парі. Виділіть десять хвилин для того, щоб вони спільно знайшли відповіді на всі запитання.

Запропонуйте їм скласти два списки:

1. Запитання, на які учні не можуть знайти відповіді.
2. Запитання, на які вони можуть дати відповідь.

- Для другої категорії запитань важливо обгрунтувати, **чому** учні вибрали саме таку відповідь. Наприклад, якщо вони думають, що дитина на малюнку походить із холодних країв, то які саме деталі цього малюнка спонукали їх зробити такий висновок?

- Зробіть виставку всіх малюнків, запитань і відповідей. Запропонуйте учням уважно роздивитися цей матеріал і зробити, в разі потреби, подальші коментарі. Виділіть місце, де вчителі, батьки чи інші учні змогли б також прокоментувати матеріал і висловити свої власні ідеї (див. стор. 77 і 99, на яких подано інші приклади використання світлин).



Карикатури і комікси

Суть методу і його мета:

Карикатури і комікси* - це засоби вагомого впливу на молодь. Вони можуть розважати, інформувати або формувати упередження та стереотипи. Способи використання їх у школі найрізноманітніші. Наприклад, готуючись обговорити висвітлення проблеми насильства в засобах масової інформації, запропонуйте учням підрахувати, скільки епізодів насильства з'являється в карикатурах і коміксах щотижня. Для поширення ідеї прав людини серед учнів усієї школи можна також використовувати карикатури, намальовані самими учнями.

Застосування методу:

- Заготуйте карикатури або сторінки гумору з газет, часописів, коміксів і реклам, які тематично пов'язані з проблемою, що вивчається. Наприклад, насильство, нетолерантність, расизм. Запропонуйте учням обговорити їх у групах. Тоді запитайте:
 - Якою була ваша перша емоційна реакція?
 - Яка головна думка карикатури чи комікса?
 - Чи зображення ефективно передає зміст, певну точку зору і чи спонукає воно замислитися над проблемою?
 - Що критикується: ідея чи група людей?
 - Чи використано на малюнку певні стереотипи чи упередження відносно певної групи людей, як-от: жінок, етнічних груп, біженців, інвалідів?
 - Зроблено це серйозно, з гумором чи з іронією? Як це допомагає розкрити головний задум?

або:

- Запропонуйте учням вибрати певний аспект проблеми прав людини і зобразити його у вигляді карикатури або гумористичної сторінки. Хай вони спробують зобразити тему так, щоб їхня робота змусила людей замислитися над проблемою.
- Організуйте виставку робіт.

Відео

Такі організації, як Рада Європи і Міжнародна Амністія, випустили відеокасети для використання в школі (див. стор. 200). Корисними можуть бути також уривки теленовин та документальних стрічок. Ось декілька рекомендацій, як можна використовувати відеоматеріали:

- Якщо учні обробляють інформацію, яку отримують через відео, то вони швидше запам'ятовують її. Наприклад, вони можуть використати свою уяву і написати щоденник людини, яку побачили у відеофільмі, або покласти його зміст в основу дискусії. Зверніть увагу в цій частині посібника на інші методи навчання.

*Комікс - це серія малюнків з короткими текстами, що утворює цільну розповідь.



Газети

Суть методу і його мета:

В демократичному суспільстві засоби масової інформації необхідні для загального її поширювання. Проте інколи нам трапляються суб'єктивні репортажі, в основі яких лежать стереотипи та упередження. Аналіз таких упереджень у газетах дає змогу навчити учнів побачити їх у повсякденному житті і вміти протистояти їм. Такий вид діяльності також вдосконалює комунікативні здібності учнів.

Застосування методу:

Виберіть актуальну проблему у сфері прав людини, яка жваво обговорюється на сторінках преси у вашій країні, - наприклад, ставлення до меншин. Або ж виберіть проблему, яка лягла в основу декількох різних статей, - наприклад, нетолерантність.

- Поділіть клас на групи (по 4-5 учнів).
- Дайте кожній групі хоча б одне повідомлення з місцевої або іншої газети на вибрану тему. Якщо є потреба, то один і той же матеріал можуть використовувати всі групи. Зручно порівнювати репортажі з різних газет на одну й ту ж тему.
- Запропонуйте кожній групі обговорити деякі з запропонованих нижче запитань. Виберіть ті, що відповідають Вашій темі, або сформулюйте свої.
 - Чи назва репортажу розкриває його зміст?
 - Якою є Ваша перша реакція на описану ситуацію? Чи маєте враження, що хтось помилився? Якщо так, то хто?
 - Чи висунуто проти когось прями звинувачення? Якщо так, то складіть список їх.
 - Чи підкріплені вони якимись доказами?
 - Яка частина репортажу когось критикує?
 - Яка частина підтримує і захищає?
 - Чи вміщено в статті безпосередні пояснення людей, яких критикують?
 - Які слова, на Вашу думку, були вирішальними для створення Вашого враження?
 - Чи вміщено в статті думки простих громадян стосовно цієї проблеми?
 - Якою є позиція владних структур? Наприклад, працівників соціальних служб, міліції, службовців тощо.
- Такий аналіз можна продовжувати різними способами. Наприклад, шляхом розширення дискусії, написання учнями власних репортажів або порівнювання, як висвітлено проблему в пресі, на телебаченні, по радіо.
- Ви можете також запропонувати учням принести цікаві газетні матеріали, які знайшли вони самі. Таким шляхом можна сформувати підбірку, яка стане основою класних дискусій. Варто при цьому задіювати й батьків, які можуть допомогти дітям підібрати цікаві матеріали.



Інтерв'ювання

Суть методу і його мета:

Навчаючи прав людини, ми можемо знайти букву закону в книжках, але конкретні приклади використання таких прав ми повинні шукати навколо себе в наших власних громадах. Наприклад, якщо клас вивчає права дитини, то батьки і прадіди учнів можуть стати важливим джерелом інформації про ті зміни, які сталися у житті дітей з плином часу.

Інтерв'ювання - це добрий спосіб залучити широкі суспільні кола до роботи школи, пов'язати вивчення прав людини з реальним життям, а також вдосконалювати вміння учнів спілкуватися з різними людьми.

Застосування методу:

Див. стор. 75, на якій подано приклад інтерв'ю в класі.

Асоціативний зв'язок

Суть методу і його мета:

Цей метод може бути використаний на першому етапі роботи над темою, щоб в'яснити, наскільки учні з нею обізнані, і на останньому, щоб встановити, що саме вони засвоїли.

Застосування методу:

- Підберіть ключове слово, пов'язане з проблемою, яка вивчається.
- Запропонуйте учням швидко записати інші слова, які асоціюються з названим.
- Поясніть, що можна й не написати нічого. Тут важливо отримати "моментальний знімок" того лексичного матеріалу, який учні асоціюють із названим словом.
- Дайте оцінку цьому виду навчання, порівнюючи результати до і після нього; хай і учні самі переконаються у своєму прогресуванні.
- Щоб урізноманітнити роботу, запропонуйте кожному учневі на закінчення теми висловити одним словом, що вони думають або відчувають стосовно вивченої теми. Або хай кожен назве якесь слово, пов'язане з нею. Пройдіть по класу і зберіть такі слова. Попросіть одного або двох учнів записати їх.



Відтворення інформації

Суть методу і його мета:

Добрі можливості проникнути в суть інформації і зрозуміти її дає відтворення інформації в іншій формі. Наприклад, можна прослухати оповідання, а тоді зобразити його в малюнках. Учні змушені будуть виділити в оповіданні головне і вирішити, як передати його на малюнку. Вони повинні це аргументувати таким чином: “Я збираюся передати це в такій формі, тому що...”

Ця методика дозволяє розвивати уяву, так само як і вміння спостерігати, виділяти головне і робити висновки.

Застосування методу:

• Підберіть з учнями оповідання, малюнок, вірш, карикатуру або фільм. Наприклад, якщо клас вивчає право жити зі своєю родиною, можна використати малюнок, на якому зображено дитину біженця.

- Учні читають, розглядають або слухають оригінальну історію.
- Потім вони вирішують, який епізод можна відтворити іншими засобами і чому саме його. Якщо Ви використовуєте малюнок, то хай учні складуть оповідання про те, що зображено.
- Якщо вони хочуть додати певні подробиці, яких немає в оригіналі, вони повинні це обґрунтувати.
- Учні працюють над створенням нової версії.

Пропозиції щодо видів відтворюваної інформації:

- радіовистава, записана на плівку;
- коротке письмове оповідання;
- оповідання у формі коміксу;
- описовий вірш;
- малюнок;
- розповідь, прослухана в класі або школі;
- виставка в класі.



Як розробити власну методичку викладання прав людини

В цьому посібнику вміщено рекомендації для кожного виду роботи, які допоможуть Вам пристосувати його до Ваших потреб. Проте Ви, можливо, захочете розробити власну і цілком нову методичку, в основу якої будуть покладені проблеми прав людини у Вашій країні. Нижче подаємо просту модель, яка Вам у цьому допоможе.

Однак перш ніж читати, відсвіжіть у пам'яті розділ “Що таке вивчення прав людини”, що на стор. 5, особливо діаграму “Уміння, знання, позиція, методологія”.

(В основу наступних рекомендацій покладено дискусії з Фондом громадянства та есе Феліси Тіббітс).

- Виберіть загальну тему або предмет. Ними можуть стати: інформація про актуальні події (наприклад, місцеві вибори), тема, що вас цікавить (толерантність), або тема, передбачена навчальним планом.
- Визначте, які **ВМІННЯ, ЗНАННЯ** й **ПОЗИЦІЮ** Ви хотіли б розвинути в учнів стосовно даної теми. Запишіть їх (див. таблиці на стор. 5-6).
- Виберіть Ваш навчальний **МЕТОД** або матеріал, на якому хочете побудувати урок. Це дозволить виділити головний вид діяльності, довкола якого буде побудовано урок. Таким видом діяльності може бути читання учнями тексту і відгук на нього у вигляді дискусій або есе, а також дослідницький проект, використання газет, організація дебатів або написання вірша.
- Напишіть план різних етапів уроку. Більшість уроків у цьому посібнику мають таку структуру:
 - розминка, мотиваційні вправи (наприклад, відкриті запитання);
 - виконання конкретного завдання (індивідуально або групами);
 - обговорення всією групою (при потребі можна робити презентацію роботи малих груп);
 - підсумки та оцінювання.



- Подумайте, які знання слід активізувати, оскільки вони будуть потрібні учням. Подумайте також над системою оцінювання (детальніше про оцінювання див. на стор. 183). Пам'ятайте, що на кожен етап уроку треба виділити відповідний час.

- А тепер верніться до Вашого первинного переліку цілей, які Ви перед собою ставили. Чи всі вони враховані при плануванні уроку? Чи достатньо збалансовані у Вас дискусії, мислення та активність учнів?

Зразок уроку на розпізнавання стереотипів

Мета/ навчальні моменти:

(Зауваження: при бажанні Ви можете оперувати термінами “знання”, “вміння”, “позиція”, описаними на стор. 5).

- Навчитися розрізняти узагальнення і стереотипи.
- Навчитися розпізнавати стереотипи на матеріалах місцевої преси.
- Навчитися співчувати тим, до кого інші ставляться з упередженням.

Базові знання:

- Певні навички культури і розуміння узагальнень та стереотипів.

Оснащення:

- Дошка або великі аркуші паперу.
- Газети і журнали.

Час: 45 хвилин

Застосування методу:

- Вступ (10 хвилин).

Вчитель записує на дошці певні категорії людей (літня особа, дівчина, хлопець, інвалід) і пропонує учням назвати описові слова, які характеризують вищевказані категорії. Напишіть їх на дошці.

Вчитель узагальнює почуте, шукаючи зв'язків між категоріями, і обговорює з учнями, якими є знайдені ними означення: позитивними, негативними чи нейтральними.

Вчитель проводить різницю між узагальненням і стереотипами.

Він запитує учнів: “Як, на вашу думку, ви сформували таку точку зору: з власного життєвого досвіду, із засобів масової інформації, в сім'ї або в колі друзів?”

- Групова робота (10 хвилин).

Вчитель просить учнів поділитися на групи по 5-6 чоловік. Кожній з них



дається газета чи журнал або ж вони обговорюють матеріали інших засобів масової інформації - наприклад, популярні телепрограми чи книжки. Учні аналізують матеріали, шукаючи у текстовому матеріалі і на малюнках характеристики певних категорій людей.

Серед виділених категорій можуть бути ті, які вже названо на початку уроку, хоч можна виділити й інші, особливо ті, які піддаються дискримінації у вашому середовищі. Стереотипи можуть бути позитивні, негативні або нейтральні.

- Групи повідомляють усьому класові про результати своїх пошуків (10 хвилин).

- Дискусія (10 хвилин).

Запропонуйте усьому класові дати відповідь на такі запитання:

“Які спільні риси можна виділити у тих категорій населення, щодо яких у суспільстві існують позитивні стереотипи? А які у тих, щодо яких стереотипи негативні?”

Вчитель може скористатися нагодою і підкреслити, що:

- узагальнення стосовно певних груп є негативними, і їх можна назвати упередженням;
- негативні узагальнення щодо цілих груп часто не ґрунтуються на живих особистих контактах із ними.

- Підсумок (5 хвилин)

“Звідки беруться ці стереотипи?”

“Які висновки можна зробити стосовно узагальнень і стереотипів, про які йшлося на уроці?”

(Наприклад, що вони закорінені в якихось елементах культури, сформовані певними засобами масової інформації, думкою друзів, членів сім'ї. Або: що в основі негативних стереотипів лежить страх, а позитивних - заздрість).

- Завершення роботи.

Учні могли б написати короткий есей про якийсь випадок, коли вони відчували, що у них виробляється стереотип позитивного або негативного спрямування. Як вони при цьому почували себе?

- Оцінювання (детальніше про оцінювання Вашої роботи з вивчення прав людини див. стор. 183).

Оцінювати цю роботу можна за такими критеріями:

- який внесок зробили окремі учні у класну дискусію?
- наскільки активно ті чи інші учні працювали чи співпрацювали в групі?
- результат роботи групи (оцінка)
- оцінка за написання есею.

- Адаптування уроку.

Під час уроку намагайтеся бути гнучкими. Деякі його етапи викликать більше захоплення учнів, ніж інші, і Вас може здивувати, що певні дискусії або форми роботи будуть для учнів особливо корисними, а тому вимагатимуть більше часу. Проведення уроку повинно плануватися як “акордеон”, який можна розтягнути або стиснути залежно від реакції учнів. Після проведеного уроку зробіть помітки для себе, як можна удосконалити його наступного разу.



Як оцінити власну роботу з викладання прав людини

Залежно від того, як Ви організували вивчення прав людини у Вашій школі, оцінювання його результатів буде пов'язане з тим, чим Ви зобов'язані займатися, або з тим, чим Ви займатись хотіли б. Проте якими б не були Ваші мотиви, проводити оцінювання все-таки варто, оскільки воно дає можливість переконатися:

- що Ваші ідеї реалізуються на практиці і варті Ваших зусиль (або навпаки, що вони чомусь не спрацьовують і потребують корекції);
- що Ваші зусилля викликають довір'я керівних органів освіти;
- що учні побачили свій прогрес у навчанні;
- що підвищився рівень мотивації учнів до навчання.

Нижче подано декілька пропозицій щодо оцінювання в класі. Детальніше про оцінювання на спеціальних заняттях див. на стор. 183.

(В основу цих порад покладено есей "Оцінювання уроку в кабінеті прав людини" Феліси Тіббітс.)

Хоч академічні методи оцінювання (наприклад, виставлення оцінки за есей на основі достовірності фактів) і є корисними при оцінюванні **ЗНАНЬ** (див. стор. 5), їх не завжди зручно використовувати для оцінювання **УМІНЬ** і **ПОЗИЦІЙ**.

Крім того, досить легко взяти всі есеї додому і виставити оцінки, але значно важче проконтролювати розвиток умінь і вироблення позиції у поживленому класі, особливо якщо учні працюють у групах. Це змусило вчителів поєднувати традиційну систему оцінювання з новою методикою, яка дає змогу оцінити такі аспекти навчання, як рівень уміння та наявність позиції.



Методика оцінювання умінь і позиції

Оцінити уміння і позицію простіше, якщо Ви:

- маєте чіткі критерії або стандарти (їх бажано узгодити з учнями), за якими оцінюєте дії учнів;
- пропонуєте учням самим оцінити свою поведінку;
- пропонуєте учням об'єктивно оцінити поведінку одне одного.

Залучення учнів до оцінювання своєї та чужої поведінки має додаткову перевагу, бо спонукає учнів до більшої відповідальності за власну поведінку. Однак деякі вчителі побоюються ситуацій, в яких конкретний учень, вчитель та інші учні можуть виставити діаметрально протилежні оцінки. Але в таких ситуаціях існуючі розбіжності можна обговорити і спільно відкоригувати методику оцінювання.

Можна працювати з учнями, наприклад, за допомогою мозкового штурму (див стор. 27) і скласти перелік критеріїв або правил співучасті. Нижче наведено зразки таких критеріїв:

Оцінювання навичок роботи в малій групі *

Чи вмiє учень:

- запам'ятовувати мету або завдання;
- співпрацювати з іншими членами групи;
- працювати, не заважаючи іншим;
- ввічливо ставитися до всіх членів групи;
- справедливо вести розподіл праці;
- шукати шляхи вдосконалення роботи в групах.

Навички вироблення власної позиції слід оцінити таким же чином.
Наприклад:

Оцінювання "відкритості"**

Чи здатен учень:

- придумувати нові ідеї та види діяльності;
- шукати нові підходи до різних справ;
- під час дискусій ставити факти понад почуття;
- змінювати свої висновки у світлі нових фактів;
- робити висновки, керуючись справедливістю щодо кожного;
- аналізувати якусь проблему з усіх боків;
- розпізнавати стереотипи та упередження.

^{*}, ^{**} Взято з книжки Джона Міхаелса "Соціальні науки для дітей: підручник основних рекомендацій", 9-те видання, в-во Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1988, с.388.



При самооцінюванні можна використати подібний перелік. Наприклад:

Оцінювання розвитку особистості*

Як Ви оцінюєте себе в питаннях, перелічених нижче?

(А = дуже добре, Б = добре, В = задовільно, Г = дуже погано)

- повага до інших;
- вияв інтересу до інших;
- уміння слухати співбесідника;
- відданість роботі;
- співпереживання;
- справедливість у ставленні до інших;
- співпраця з іншими;
- що передує в Тобі - думка чи дія;
- чесність;
- бажання допомогти;
- готовність визнати помилки.

Нарешті, нижче подаємо зразок системи оцінок, який включає в себе оцінювання групової роботи, дискусій, спільних проектів, а також традиційних вправ і тестів.

Зразок оцінювання уроків за один семестр (12 тижнів)

• Оцінювання кожного виду діяльності групи (одного на тиждень) ведеться з урахуванням:

- участі в роботі (оцінюється індивідуально - кожним зокрема про себе і про інших);
- результативності групи (оцінюється вчителем щодо всієї групи).

• Оцінювання письмових тестів і домашніх завдань (проводиться вчителем).

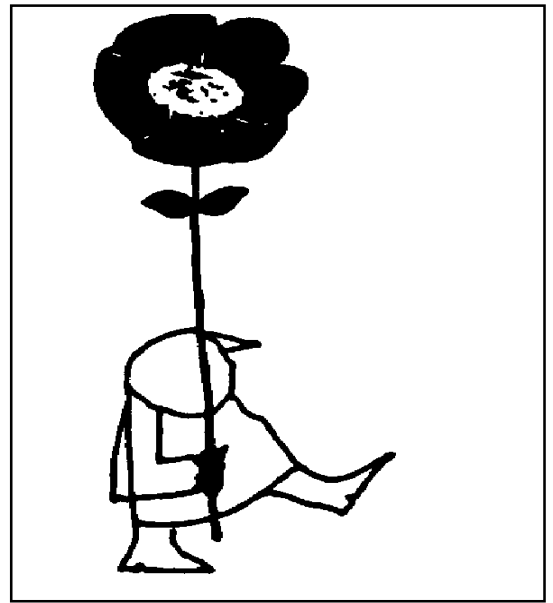
• Оцінювання роботи над проектом (одна на семестр):
- з урахуванням оформлення, виконання і навчальної цінності проекту для учнів (оцінюється вчителем та іншими учнями після усного виголошення).

• Оцінювання участі в класній дискусії та внеску до неї (оцінюється вчителем і однокласниками).

Як і в випадку інших аспектів викладання прав людини, спробуйте опрацювати цю методикку кілька разів, і Ви відчуєте, що можете виробити свої підходи до роботи у своєму класі - викладені вище пропозиції є тільки поштовхом до Вашого власного пошуку.

* Взято з книжки Джона Міхаелса "Соціальні науки для дітей: підручник основних рекомендацій", 10-те видання, в-во Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1988, с.377.

Частина третя: Діти МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ



В цій частині вміщено:

- Вступ - ознайомлення з курсом
- Ти і я - вправи для пізнання відмінностей
- Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності
- Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини
- Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості
- Мої права/ Твої права - вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою
- До праці! - права людини поза межами класу

“Я не навчаю своїх учнів їхнім правам та обов’язкам - це вони вчать мене!”

Вчитель з Молдови

Методичні рекомендації:

Щоб полегшити використання вправ, розміщених у цій частині посібника, всі вони мають однакову форму.

Назва

Мета: Тут ітиме мова про корисність кожного виду діяльності, а також дається його короткий огляд.

Навчальний момент: Тут подаватимуться ключові концепції, які лежать в основі даного виду діяльності. Не забувайте про них під час роботи.

Оснащення уроку: Тут ітиме мова про обладнання та матеріали, які Вам будуть потрібні і які слід підготувати перед уроком.

Час: Поданий тут час є спробою оцінити, скільки часу потрібно, щоб виконати вправи або здійснити будь-який етап дискусії.

Методика проведення: В цій частині пояснюватиметься послідовність роботи з класом. Як використовувати нестандартні методи, пояснюється в частині другій цього посібника.

Запитання: Щоб допомогти учням обміркувати проблеми, про які йдеться у вправах, у більшості випадків використовуються відкриті запитання і дискусії. Поради щодо використання відкритих запитань і дискусій вміщено в частині другій цього посібника.

Альтернативна методика:

Тут будуть вміщуватися пропозиції щодо подальшої роботи над темою. В деяких випадках даватимуться поради щодо того, як можна видозмінити вправи для інших вікових груп. В інших буде йти мова про дії на захист прав людини.

Інформація/ Приклади/ Ігри:

Деякі вправи мають додатки. Щоб не пропустити чогось, прочитайте опис методики повністю і переконайтеся, що Ви заготували все, що перелічене у параграфі “Оснащення уроку”.



Вступ - ознайомлення з курсом

Оскільки декілька вправ, вміщених у цій частині збірника, стосуються Загальної Декларації прав людини і Конвенції про права дитини, для ознайомлення учнів із ними подаємо вправу “У пошуках скарбів”. Щоб перевірити рівень знань учнів про ці права, можна використати вправу під назвою “Бліц-вікторина”.

Про використання цих вправ у роботі зі старшими учнями див. стор. 96.

Бліц-вікторина

(За матеріалами Девіда Шимана)

Мета: Ця вікторина корисна на будь-якому етапі навчання правам людини. Якщо діти до цього не вивчали їх, така вікторина дає нагоду визначити, наскільки вони обізнані з темою. Згодом вікторину можна використати для перевірки, наскільки їхня обізнаність зросла. З її допомогою також зручно встановити, які особливі інтереси та позиції мають діти щодо прав людини.

Навчальний момент:

- Ми вже багато знаємо про права людини.
- Коли ми дискутуємо про права, однієї правильної відповіді часом немає.

Оснащення: Запитання вікторини.

Час: Одна година

Методика проведення:

- Перед уроком запишіть запитання на аркуші паперу чи на дошці або ж, коли придуть учні, зачитайте запитання, і хай учні їх перепишуть, не відповідаючи на них.
- Тепер запропонуйте дітям протягом десяти хвилин обговорити зі своїми товаришами можливі відповіді на запитання, при цьому вільно переміщуючись по класу. Учень, який відповідає на запитання, повинен



підписати свою відповідь. Таким шляхом учні діляться тим, що вони знають про права людини. В іншому випадку, запропонуйте учням дати власні відповіді на запитання.

- Зберіть усі відповіді на кожне запитання і запишіть їх на дошці.

Очевидно, на одне й те саме запитання будуть різні відповіді. Заохочуйте учнів обговорювати свої відповіді, коли Ви їх записуєте (корисними можуть бути пропозиції на стор. 29).

- Очевидно, діти не зможуть відповісти на всі запитання. Та й відповіді можуть бути помилковими. Наприклад, вони можуть не знати, що тортурам піддають і в країнах західної демократії. Пам'ятайте, що метою вікторини є акцентування уваги на проблемі прав людини, а не отримання “правильної” відповіді. Запитання, які зачіпають особливо цікаві проблеми, можуть стати основою майбутніх дискусій. Пропозиції відносно дискусій про права людини подаються на стор. 28.

- Якщо бракує часу, виберіть кілька запитань, сконцентрувавши увагу на тих, які для дітей найважливіші.

Запитання вікторини:

Чи можеш Ти назвати...

- Якесь право людини?
- Країну, де порушуються права людини?
- Документ, який проголошує права людини?
- Групу людей, яку колись переслідували?
- Країну, в якій громадян позбавляють прав через колір шкіри?
- Країну, в якій громадян позбавляють прав через їхні релігійні переконання?
- Країну, в якій права людей з різних груп суперечать одне одному?
- Організацію, яка бореться за права людини?
- Фільм або книжку про права людини?
- Країну, в якій людей піддають тортурам?
- Країну, в якій ситуація з дотриманням прав людини покращилася?
- Країну, в якій громадян позбавлено права на еміграцію?
- Право, якого Ти позбавлений в школі?
- Особистість, яка бореться за права людини?
- Право, в якому часто відмовляють жінкам?
- Право, яке повинні мати всі діти?
- Націю, яку позбавлено права на самовизначення?
- Право, в якому відмовлено деяким громадянам Твоєї країни?
- Право, яке мають Твої батьки, але якого позбавлений Ти?
- Твоє право, яке ніколи не порушувалося?
- Порушення прав людини, яке турбує Тебе особисто?



Альтернативна методика:

- Якщо Ви маєте ксерокс, намалюйте табличку на аркуші паперу, запишіть запитання в кожному рядку і зробіть копію для кожної дитини.
- Старшокласники повинні вибрати одне із запитань і дослідити його ґрунтовно у вигляді проекту (див стор. 30), виступаючи згодом перед класом із доповіддю про результати свого дослідження.
- Учні могли б ставити ці запитання відвідувачам під час проведення у школі Дня відкритих дверей.



У пошуку скарбів

Мета: За допомогою вправи “гра у хованки” можна швидко познайомити учнів із Конвенцією про права дитини. Цю вправу особливо корисно використовувати, коли клас вперше знайомиться з курсом прав людини. Її можна також використати для першого ознайомлення із Загальною Декларацією прав людини.

Навчальний момент:

- Права людини є цінними.
- Вони задекларовані в спеціальних документах.

Оснащення: Текст Конвенції про права дитини, який подається в частині п’ятій цього посібника (якщо це діти молодшого шкільного віку, краще використовувати короткий виклад Конвенції про права дитини, який подається на стор. 171).

Час: У межах півгодини.

Методика проведення:

- Напишіть деякі статті Конвенції про права дитини на аркуші паперу або зробіть ксерокопії цих статей і виріжте їх.
- Перед приходом дітей сховайте кожен аркуш у різних місцях кімнати.
- Коли діти зайдуть у кімнату, скажіть їм, що в кімнаті заховані папірці, на яких записано щось дуже важливе. Хай діти шукають. Коли якусь статтю буде знайдено, попросіть того, хто знайшов, зачитати її і прокоментувати простими словами або навести приклад ситуації, коли б ця стаття могла бути важливою. Наприклад, стаття 7:

“З моменту народження дитина має право на ім’я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їхнє піклування”.

Коли ця стаття набуває особливого значення?

- Хай ті учні, що знайшли папірці, залишать їх собі. Тепер це будуть “їхні” статті. Пізніше, коли клас перейде до інших вправ і якщо мова знову зайде про “їхні” статті, вчитель може попросити в цих учнів допомоги. З часом вони можуть стати експертами щодо проблем, пов’язаних із “їхніми” статтями.

Альтернативна методика:

- Якщо учні не можуть пояснити якоїсь статті із повного тексту Конвенції про права дитини, використайте для пояснення короткий виклад цих прав зі стор. 171.
- Працюючи над проектом (див. стор. 30), учні можуть написати п’єсу чи вірш або намалювати плакат чи малюнок, які відображали б суть “їхньої” статті.
- Діти можуть поділитися результатами своєї роботи над проектом з колективом школи, батьками і громадськістю міста - наприклад, на шкільному концерті під час святкування Дня прав людини (див. стор. 92).



Ти і я - вправи для пізнання відмінностей

У запропонованих вправах мова йде про подібність і відмінність між людьми. Вони розроблені з метою показати, що всі ми різні, але рівні. В деяких вправах акцентується на тому, чому відмінності важливі для нас як для особистостей, наділених власною ідентичністю. В інших вправах привертається увага до того, що всі люди мають щось спільне - наприклад, любов до художніх творів чи музики. Деякі вправи стосуються необхідності жити громадою так, щоб її члени піклувалися одне про одного. У кожному випадку мова йде про головні принципи, які лежать в основі офіційних стандартів прав людини, сформульованих, наприклад, у Загальній Декларації прав людини.

На стор. 102 такі самі вправи подаються для старшокласників.

Це я

Мета: Через мистецьку діяльність діти підсилюють свою ідентичність і вчаться самоповаги. Запитання заохочують їх оцінювати позитивно відмінності між людьми.

Навчальний момент:

- Ми всі різні, але маємо також багато спільного.
- В основі права лежать спільні потреби різних людей.

Оснащення: Короткий виклад прав, передбачених Конвенцією про права дитини (див. стор. 171). Аркуш паперу для кожної дитини, кольорові олівці або фарби.

Час: Одна година

Методика проведення:

- Напишіть ім'я кожної дитини на аркуші або хай діти зроблять це самі.
- Запропонуйте дітям прикрасити свої імена кольоровими олівцями. Вони можуть розмалювати самі літери або намалювати довкола них свої улюблені предмети, як-от: іграшки, пейзажі, їжу тощо.



- Посадіть дітей колом і запропонуйте кожному учневі показати аркуш зі своїм іменем і пояснити улюблені предмети.
- Поставте дітям запитання, перелічені нижче, щоб вони усвідомили свою схожість і відмінності.
- Організуйте виставку всіх робіт у школі під назвою “Це ми”.

Запитання:

- Що Ти дізнався про інших людей?
- Чи Ти взнав щось нове про себе?
- Що Ти відчуваєш, коли бачиш написаним Твоє ім'я?
- Чи улюблені предмети учнів були ті самі чи різні?
- Як би виглядав світ, якби ми були однакові?

Альтернативна методика:

- Хай клас проаналізує короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171). В яких правах говориться про подібності між дітьми? А в яких говориться про відмінності?
 - Якщо група занадто велика або діти занадто малі, щоб тривалий час концентрувати їхню увагу, запропонуйте їм обговорити хід роботи із своїм сусідом. Через якийсь час хай кожна пара покаже свою роботу іншій.
 - Діти старшого віку або дорослі сідають попарно одне проти одного і малюють одне одного. При цьому хай вони розмовляють між собою, запитують одне в одного про інтереси, минуле, мрії, сім'ю, роботу тощо і зображають це навколо портрету.
 - В іншій ситуації запропонуйте дітям ходити по кімнаті, в той час як грає музика. Коли ж музика зупиняється, вони мають знайти партнера і поставити йому будь-які запитання. Наприклад, яка Твоя улюблена страва або який улюблений колір? Чи маєш братів і сестер? Куди б Ти хотів поїхати? Знову включіть музику і повторіть вправу, поки всі діти не обміняються думками. В кінці задайте запитання, подібні до тих, що записані вище.
 - У плані виконання проекту дослідження (див. стор. 30) діти могли б виконати цю вправу у своїй сім'ї чи зі старшими товаришами, пояснивши умови гри самостійно. Результати цих досліджень можуть бути виставлені в школі або поза нею.



Поглянь на мене!

Мета: Цей вид діяльності подібний до вправи “Це я”; в його основу покладено ідеї, висловлені в розділі “Використання малюнків” (див. стор. 32). Вони зміцнюють самоповагу учнів, що робить їх більш толерантними до інших і вчить поважати права інших. Тут висловлюються також ідеї щодо того, як учні своїми діями можуть зробити свою класну кімнату ще затишнішою.

Навчальний момент:

- “Не роби іншому того, чого не бажаєш собі”.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171), кілька аркушів плакатного паперу, ручки, кольорові олівці або фарби.

Час: Одна година

Методика проведення:

- Поділіть учнів на пари.
- Одна дитина лягає на великий аркуш паперу.
- Інша дитина обмальовує її на папері. (Так одночасно діти можуть завчити слова про частини тіла!)
- Дитина лежить на підлозі поряд із своїм обрисом. Інша дитина може додати деталі до нього. Наприклад, деталі обличчя, кольору волосся, одягу і т.д.
- Якщо дітей в групах більш ніж двоє, вони можуть працювати над різними частинами малюнку, аж поки портрет не буде завершено.
- Кожна дитина може тоді представити портрет свого партнера, пояснюючи, що вона дізналася нового про нього.
- Поставте дітям запитання, подані нижче.
- Діти можуть узяти свої портрети додому і помістити їх у своїй спальні.

Запитання:

- Учні знайомляться з коротким викладом Конвенції про права дитини (див. стор. 171). Як люди повинні допомагати одне одному, щоб досягти цих прав? (Наприклад, турбуючись про друзів чи сім'ю свого товариша...).
- Що Ти відчуваєш, коли Тебе малюють?
- Що Ти відчуваєш, коли малюєш?
- Кожен потребує, щоб хтось піклувався про нього - це право, яке ми всі маємо. Що трапляється, коли люди не одержують достатньо уваги? (Діти могли б написати оповідання про ситуацію, коли вони відчули себе самотніми).
- Якби Ти перейшов до іншої школи, як би Ти хотів, щоб люди поводитися з Тобою?
- Як можна переконатися, що ніхто у нашому класі не є самотнім?



Альтернативна методика:

- Якщо, на Вашу думку, це було б корисним, можна було б намалювати одну дитину всім класом. Наприклад, щоб дати відчуття себе “не такої” дитині частиною колективу.
- Дитина може запропонувати, щоб її намалювали тим, ким би вона хотіла бути (футболістом, танцюристом, клоуном...)
- Цей вид діяльності може бути використано і тоді, коли дитина тільки-но перейшла в цей клас чи залишає його, щоб дати їй відчуття себе частиною колективу. (На малюнку дитини, яка покидає колектив, можна було б зобразити всі речі, які їй будуть потрібні в її новому житті: любов, друзі, сонце, усмішки).



Руки вгору!

Мета: Ця весела гра допомагає дітям розвинути відчуття колективу і переконатися в тому, що відмінності потрібні.

Навчальний момент:

- Відмінності є корисними і потрібними.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171). Хустка для зав'язування очей.

Час: Півгодини.

Методика проведення:

- Попросіть дітей стати в коло. Запитайте, хто хоче бути добровольцем, щоб йому зав'язали очі.
- Оберніть його кілька разів, а потім підведіть до іншої дитини. Торкаючись волосся, обличчя й одягу, доброволець має відгадати, хто ця дитина.
- Проводячи цю гру, намагайтесь не підлаштовуватись під ті групи дітей, які дружать між собою.
- Продовжуйте гру, поки всі діти не візьмуть у ній участь.
- Тепер задайте запитання, подані нижче, щоб акцентувати увагу на схожості і відмінностях дітей.

Запитання:

- Чому ми проводимо таку гру на вгадування?
- Як Ти взнав, хто це був?
- Що було б, якби хтось мав інший колір шкіри та очей?
- Що було б, якби кожен мав однакові ніс, волосся, вуха?

Альтернативна методика:

- Клас може прочитати короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171) і обговорити запитання: "Чому нам потрібно мати однакові права, якщо ми такі різні?"
- Цю вправу можна також використати для того, щоб діти зрозуміли відчуття сліпої людини.
- У плані виконання проекту (див. стор. 30) діти можуть провести "дослідження" інших фізичних вад і записати, що вони відчували, імітуючи ці вади, і як вони тоді хотіли, щоб із ними поводитися.
- Щоб видозмінити гру, використовуйте різні предмети, їжу або запахи і проілюструйте, що зовнішній вигляд часто є оманливим.



Діти усього світу

Мета: Ця вправа з малюнками допомагає дітям дослідити схожість усіх дітей світу незалежно від національності, статі або етнічного походження.

Навчальний момент:

- Ми всі різні, але маємо багато схожого.
- В основі прав лежать спільні потреби різних людей.

Оснащення:

Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Фотографії дітей вашої місцевості й усього світу. Виберіть малюнки, на яких зображено якомога різноманітнішу їжу, клімат, статуру людського тіла чи способи життя. Їх можна вирізати з газет і журналів.

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Роздайте колекцію малюнків.
- Запропонуйте дітям допомогти Вам згрупувати фотографії за якимись ознаками. Наприклад, за статтю, кольором волосся, віком тощо. Спробуйте поєднати різні ознаки, щоб вибрати малюнки з різних частин світу. Наприклад, згрупуйте разом портрети дітей, які розмовляють або граються, або тих, які старші чи молодші за учнів Вашого класу.
- Поставте подані нижче запитання, щоб учні усвідомили подібність дітей на малюнках.

Запитання:

- Чи було щось однакове в дітях на малюнках? Що саме?
- Чим вони відрізнялися?
- Чи були на малюнках якісь предмети, які ви не знаєте?
- Які предмети нашого побуту, на вашу думку, діти з малюнку не могли б назвати, якби приїхали до нас?
- Як би ви хотіли, щоб із вами поводитися, якби ви мусили ходити до їхньої школи? Чому?
- Уявіть собі, що деякі діти, зображені на малюнках, мають приїхати і відвідати нашу школу. Що б ви сказали учням інших класів про те, як треба поводитися з гостями?

Альтернативна методика:

- Діти могли б написати листа до дітей, зображених на малюнках, розповідаючи їм про Вашу школу.
- У плані виконання проекту дослідження (див.стор.30) діти могли б листуватися з друзями з-за кордону або з інших регіонів Вашої країни.
- Діти могли б написати і поставити драматичну сценку про якогось учня, який переїжджає далеко в іншу школу, і різні учні його нової школи ставляться до нього або добре, або погано.



Ігри з усього світу

Мета: Ця вправа з іграми допомагає дітям дослідити схожість між дітьми світу незалежно від національності, статі чи етнічного походження. Вона також знайомить дітей з думкою, що вони мають невід’ємні права, зокрема право на гру, що записано в Конвенції про права дитини.

Навчальний момент:

- Ми всі різні, але маємо багато схожого.
- В основі прав лежать спільні потреби різних людей.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171). Зразки ігор, що подаються на наступній сторінці, а також Конвенція про права дитини (див. стор. 166).

Час: Близько півтори години.

Методика проведення:

- Поясніть, що діти в усьому світі граються по-різному, але їхні ігри дуже цікаві.
- Опишіть ігри різних країн (якщо Ви маєте глобус або атлас, покажіть дітям, де знаходяться ці країни). Зіграйте ці ігри. На наступній сторінці прочитайте деякі думки з цього приводу.
- Запитайте дітей, яку нашу гру вони запропонували б дітям світу. Зіграйте цю гру.
- Якщо деякі діти належать до іншої етнічної групи, запитайте, чи можуть вони запропонувати гру свого народу, яку б усі могли зіграти. (Але якщо вони не хочуть, не примушуйте їх).
- Поставте запитання, подані нижче, щоб діти усвідомили схожість і відмінності дітей світу.

Запитання:

- Чи подобається вам одна гра більше за іншу? Які ознаки роблять гру хорошою?
- Чи нові ігри стали б більш цікавими, якби ви були в них задіяні?
- Всі діти мають право на гру. Це право записано в Конвенції про права дитини. Як ви думаєте, чому саме гра згадується в цьому документі?
- Чи могли б ви навчити ваших ігор дітей з інших країн, навіть якби вони не говорили вашою мовою? Як?

Альтернативна методика:

- Цю вправу можна також виконувати, використовуючи пісні усього світу або різних регіонів вашої країни.
- У плані виконання проекту дослідження діти можуть підібрати “колекцію” улюблених ігор їхніх сімей або книжок чи оповідань.
- Для активного засвоєння діти можуть поділитися на дві групи. Одна група за допомогою міміки показує іншій, як грати нову гру. Потім вони міняються місцями.



Зразки ігор:

Затули вуха (Корея).

Це улюблена гра як дітей, так і дорослих. В ній може брати участь будь-яка кількість гравців.

- Гравці сідають колом. Один гравець, обраний ведучим, затуляє свої вуха обома руками.
- Гравці зліва від ведучого закривають правою рукою праве вуха. Гравці справа мусять закрити лівою рукою ліве вуха. (Іншими словами, вуха, які ближче до ведучого, мають бути затуленими).
- Ведучий знімає обидві руки і показує на іншого гравця в колі.
- Новий ведучий затуляє свої вуха обома руками. Знову гравці справа і зліва від ведучого відразу ж закривають найближче до нього вуха. Новий ведучий показує тоді на іншого гравця, і гра продовжується в якнайшвидшому темпі.
- Будь-який гравець, який найпізніше затулить вуха або зробить помилку, виходить із гри. Виграє останній гравець, який залишився у колі.

Хто це? (Чілі).

Це гра для 7-30 гравців.

- Одного з гравців обирають Відгадувачем (можна його ще назвати Хтосічком). Інші стають в колону позаду нього. Хтосічок не повинен бачити, хто є позаду.
- Відгадувач робить 9 повільних кроків вперед, в той час як інші гравці змінюють місця позаду нього. Один із них займає місце прямо за ним.
- Інші гравці питають Хтосічка: "Хто позаду тебе?"
- Перш ніж відгадувати, той може поставити три запитання, наприклад: "Це хлопець чи дівчина? Він/вона низький/низька чи високий/висока? Він/вона темний/темна чи білявий/білява?"
- Інші гравці відповідають на запитання одним словом, а Відгадувач повинен тоді вгадати, хто стоїть позаду.
- Якщо він вгадує правильно, то залишається ще на один раз. Якщо не вгадує, обирається інший гравець.

(Інші ігри подані в розділі "Пісні, ігри й оповідання з усього світу".
Подробиці на стор. 193 цього посібника).



Розповіді з усього світу

Мета: У цій вправі використовуються розповіді, які покликані допомогти дітям дослідити схожість між дітьми світу незалежно від національності, статі чи кольору шкіри.

Навчальний момент:

- Ми всі різні, але маємо багато схожого.
- В основі прав лежать спільні потреби різних людей.

Оснащення:

Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).
Зразки оповідань (див. стор. 59, 60).

Час: Близько одної години.

Методика проведення:

- Поясніть, що діти в усьому світі слухають різні оповідання.
- Розкажіть дітям декілька оповідань із різних країн (якщо Ви маєте глобус або атлас, покажіть їм, де розташовані ці країни). Деякі думки з цього приводу подані на наступній сторінці.
 - Запитайте їх, яке оповідання їхнього народу їм найбільше подобається і яке вони розповіли б дітям інших країн світу.
 - Якщо якісь діти є представниками етнічних меншин, запитайте їх, чи знають вони якісь оповідання свого народу, які вони хотіли б розповісти. (Але якщо вони не хочуть цього робити, не змушуйте їх).
 - Поставте запитання, подані нижче, щоб діти усвідомили схожість і відмінності між дітьми в усьому світі.

Запитання:

- Які оповідання вам найбільше сподобалися? Чому? Які ознаки роблять оповідання хорошим?
- Чому люди у всьому світі розповідають різні історії? Які види таких оповідань ми можемо пригадати?
- Для чого ми це робимо?

Альтернативна методика:

- Щоб показати наслідки нечесності, можна використати ігри “Суп жебрака” і “Як поділити сир”. Запропонуйте учням написати власні оповідання про нечесність.
- При вивченні прав людини можуть бути цінними народні казки Вашої країни. Наприклад, ті казки, де мова йде про страждання дітей, можна обговорити на основі спрощеного варіанту Конвенції про права дитини (див. стор. 171).
- Для активного засвоєння діти могли б написати власні оповідання або поставити п'єсу і тим самим проілюструвати одну зі статей Загальної Декларації прав людини (див. стор. 157).



Зразки оповідань:

Лис та Індик (індіанське плем'я, США).

Це сталося давним-давно. Одного разу пан Лис вийшов на полювання. Він був голодним, оскільки уже тривалий час зі своєю дружиною Лисицею харчувався лише корінцями, а тому хотів чогось смачненького.

Лис довго полював і врешті дуже втопився. Раптом він натрапив на великого гладкого Індика.

Лис якраз зібрався вгризтися в нього своїми гострими зубами, коли той сказав:

- Почекай, Лисе-брате, що з тобою? Ти виглядаєш таким блідим! Чи не краще б тобі подрімати? Лягай і поспи, а я піду до твого дому і скажу Лисиці, щоб зварила мене на обід. Мій бідний друже, ти виглядаєш таким стомленим!

Від таких слів Лис справді відчув себе хворим.

- Це було б дуже мило з твого боку, Індику-братику.

От Індик і подався до нори Лисиці. Лис спостерігав за ним, поки той не дійшов до дверей, а тоді ліг під дерево поспати.

Між тим Індик голосно постукав у двері.

- Хто там? - запитала Лисиця.

- Приятель, з повідомленням для вас.

- Заходьте, будь ласка, - сказала Лисиця.

- Ні, дякую, - сказав Індик. - Я поспішаю. Пан Лис попросив мене тільки, щоб я, проходячи мимо, сказав вам, що він скоро повернеться. Він дуже голодний і хоче, щоб ви зварили йому на обід кілька корінців.

І сказавши це, Індик побіг геть.

Лисиця заходилася варити корінці.

Незабаром, прицмокуючи губами, повернувся Лис. Йому любо було уявляти, як він зараз з'їсть смачний обід з Індика. Лисиця принесла обід і поставила на стіл. Лис відкусив великий шматок і почав жувати.

- Це найтвердіший індик, якого мені доводилося їсти! - скрикнув він. - На смак він схожий скоріше на корінці, ніж на індіка. В чому справа?

- Індик? - перепитала Лисиця. - Я не маю індіка! Це корені! Хтось постукав у двері цього ранку і сказав мені, що ти дуже голодний і велів зварити на обід кілька коренів.

- О, - застогнав Лис, - це, напевно, був Індик!

Продовження на наступній сторінці



Зразки оповідань. Продовження.

Як поділити сир (Острови Зеленого Мису). Два коти вкрали сир. Один із них хотів поділити його. Другий не довіряв йому і тому сказав: “Ні, давай попросимо мавпу поділити його між нами”. Перший пішов шукати мавпу і попросив її бути суддею. “Звичайно”, - погодилась мавпа.

Вона послала їх за великим ножем і терезами. Але замість того щоб розрізати сир навпіл, вона зробила один кусень більшим за інший. Тоді вона поклала їх на терези. “Я погано розділила”, - сказала вона і почала їсти більший шмат сиру. “Що ти робиш?” - закричали коти. “Я збираюся з’їсти трішки сиру, щоб зробити половини однаковими”. Незабаром кусень, який вона їла, став меншим від другого. Вона поміняла кусні і почала їсти той інший.

Коти побачили, що замість того, щоб поділити, мавпа з’їсть увесь сир, і сказали: “Пане суддя, хай решта сиру залишиться у нас, і ми поділимо його самі.”

“О ні, - сказала мавпа. - Ви наробите галасу, і король звірів розгнівається”. І мавпа продовжувала їсти спочатку один шматок, потім інший. Коти побачили, що нічого не залишиться, і тоді один кіт повернувся до другого і сказав: “Нам треба було ділити сир самим.”

Доївши увесь сир, мавпа сказала: “А тепер розійдемося з миром, і ніколи більше не дозволяйте своїм інтересам затьмарювати ваш розум”.

Суп жебрака (Шрі-Ланка). Одного разу семеро жебраків-подорожніх провели ніч в одній нічліжці. Вирішили вони зварити казанок рису на вечерю, за умови що кожен жебрак кине у воду одну жменю рису.

Одне за одним жебраки простягали руки над горщиком, щоб укинути свій рис. Але всі вони були хитрими бестіями, і ніхто з них насправді не вкинув у казанок ані зернини рису. Кожен подумав, що це зроблять інші. Отож, коли зварену страву подали, кожен жебрак отримав ополоник окропу!



Як ми літали до зірок

Мета: Ця інтригуюча вправа покликана допомогти учням зрозуміти, що люди подібні одне до одного і різні водночас.

Навчальний момент:

- Ми всі різні, але маємо багато схожого.
- В основі прав лежать спільні потреби різних людей.

Оснащення:

Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Час: Одна година плюс час на виконання домашнього завдання.

Методика проведення:

- Запропонуйте дітям уявити себе учасниками дуже важливого космічного проекту. Стало відомо, що космічні сигнали підтвердили існування розумних форм життя. ООН вирішила послати космічний корабель з інформацією про Землю туди, звідки надійшли сигнали. Запитайте учнів, яку інформацію про життя на Землі вони б вибрали, щоб послати її цим істотам. Вона повинна допомогти їм зрозуміти, що люди подібні одне до одного і різні водночас.
 - Це завдання можна виконувати у вигляді індивідуального проекту, в рамках якого діти мали б можливість запитати батьків та інших людей, яку саме інформацію вони б надіслали. Наприклад, чи послати музику? Якщо так, то яку? Книжки? Фільми? Світлини? Манекени людей? Якщо так, то яких саме, і як би їх треба було одягнути?
 - Групи можуть швидко обмінятися думками методом мозкового штурму.
 - Проаналізуйте запропоновані варіанти разом з дітьми. Додайте щось таке, про що вони не згадали. Наприклад, чи представлені на такому кораблі люди з фізичними вадами?
 - Поставте дітям наступні запитання, щоб допомогти їм усвідомити подібності і відмінності між людьми.

Запитання:

- Чого більше між людьми: відмінностей чи подібностей? Що ви подумали б, дивлячись на Землю очима інопланетянина?
 - Як ви думаєте, що подумав би інопланетянин, якби побачив тих людей, які воюють і вороже ставляться одне до одного?
 - Що є важливішим: відмінності у звичаях, одязі, мові і будові тіла чи



подібності? Чому?

Альтернативна методика:

- Поставте на стіл кошик для сміття. Хай це буде інопланетянин із Всесвіту, якому цікаво довідатися про земні форми життя і про тих дивних двоногих істот, що на стількох мовах зветься “люди”. Запитайте дітей, як би вони допомогли йому розрізнити “людську” істоту, якби він зустрів її під час своєї подорожі.

- Для активного засвоєння клас міг би написати та інсценізувати п’єсу про інопланетянина, який відвідує Землю і не може до кінця збагнути відмінностей між людьми, бо останні і високі і низькі, і повні і худі, і чорні і білі...

- У плані виконання проекту (див. стор. 30) клас міг би зробити стінну виставку, групуючи газетні вирізки з зображенням різних частин людського



тіла (ніг, рук, обличчя), а також одягу, їжі тощо.

Хлопець із двома очима

Мета: В цьому короткому оповіданні дітям дається позитивна картина “відмінностей” між людьми

Навчальний момент:

- Люди з фізичними вадами мають право, щоб із ними поводитися так само, як і з іншими.

Оснащення: Спрощена версія Конвенції про права дитини (стор.166).

Час: Близько одної години.

Методика проведення:

- Розкажіть дітям історію, подану нижче. Після цього поставте запитання, що йдуть після оповідання.

“Далеко-далеко у космічному просторі є планета, така ж як Земля. Люди, які живуть на цій планеті, є такими ж, як і ми, за винятком того, що в них лише одне око. Але воно особливе. Ним вони можуть бачити в темряві, дивитися в безмежну далечінь і бачити крізь стіни. Жінки на цій планеті такі ж, як і на Землі. Та якось в однієї жінки народилося дивне дитя: воно мало двоє очей. Його батьки були дуже засмучені.

Проте хлопчик ріс щасливим. Батьки любили його і милувалися ним. Але їх непокоїло, що він був таким незвичайним. Вони показували його багатьом лікарям, але ті тільки хитали головами і говорили: “Нічого не можна зробити”.

Коли хлопчик підріс, він мав щораз більше проблем. Оскільки він не міг бачити в темряві, то змушений був носити з собою якесь джерело світла. Коли він пішов до школи, то не міг читати так добре, як інші діти. Вчителі мусили надавати йому спеціальну допомогу. Хлопчик не бачив на великій відстані, тому потребував спеціального телескопу, щоб бачити інші планети. Деколи він, вертаючись зі школи, відчував себе дуже самотнім. “Інші діти бачать предмети, які я не можу бачити, - думав він. - Я мушу навчитися бачити те, чого не бачать вони”.

І одного чудового дня він помітив, що дійсно може бачити те, чого не можуть інші. На відміну від них, він бачив увесь світ у кольорі. Одразу після цього відкриття він вивів батьків на вулицю і розповів про те, що бачив, дуже здивувавши їх тим. Його друзі теж були здивовані. Він розповідав їм чудові історії, вживаючи слова, які вони ніколи до цього не чули, як-от: червоний, жовтий, оранжевий... Говорив про



зелені дерева і пурпурові квіти. Кожен хотів знати, якими він бачить речі. Хлопчик розповідав дивні історії про глибокі сині моря і піняві хвилі з білими гребенями. Дітям подобалися оповідання про дивних драконів, особливо коли він описував їхню лискучу шкіру, очі, гарячий подих.

Одного дня він зустрів дівчину. Вони покохали одне одного. Вона не мала нічого проти того, що він не схожий на інших. І тоді він відчув, що йому це також байдуже. Хлопець став дуже відомим. Люди з усієї планети приходили, щоб послухати його. У молодого подружжя народився син. Дитина була такою ж, як і всі на планеті, і мала лише одне око.”

Запитання:

- Як ви думаєте, як почувалася людина, маючи двоє очей, в той час як інші мали одне?
- Як ви думаєте, які труднощі виникали у хлопця з двома очима? Чому?
- Які інші відмінності можуть бути між людьми?
- Чи виділялися б ви, мешкаючи в якому-небудь іншому куточку Землі? Чому? Як би ви тоді хотіли, щоб місцеві жителі ставились до вас?

Альтернативна методика:

- Подивіться на статтю 23 спрощеного варіанту Конвенції про права дитини (див.стор.166). Якої особливої турботи потребують діти-інваліди? Якби дитина з фізичними вадами була у вашому класі, як би ви допомагали їй?
 - Запропонуйте класові уявити собі, що вони прямують до країни, де всі мають одне око. Нехай усі напишуть листа своїм новим друзям, описуючи їм, яке ставлення зі сторони інших жителів планети вони вважали б для себе бажаним?
 - Хай учні нададуть своєму листові іншої форми, наприклад п'єси або малюнка.
 - У плані виконання проекту дослідження (див.стор.30) діти могли б ознайомитись із якоюсь формою інвалідності, вивчаючи умови життя людей з такими вадами, що вони можуть, а що не можуть робити, яких спеціальних пристроїв чи допомоги потребують. Для дітей це прекрасна нагода зустрітись з інвалідами і позбутися упередження у ставленні до каліцтва.



Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності

За допомогою цих вправ виробляється почуття відповідальності у ставленні одне до одного. Вони наводять учнів на думку, що найкраще поводитися з іншим так, як би ти хотів, щоб поводитися з тобою. З допомогою деяких вправ удосконалюється вміння слухати. Всі вони створюють атмосферу довіри між дітьми, що є складовою частиною виховання у дітей відповідальності і поваги до прав інших у класі.

На сторінці 109 ці ж вправи пропонуються для старшокласників.

Як Ти почуваєшся?

Мета: За допомогою цієї швидкої гри можна навчити дітей співпереживати.

Навчальний момент:

- Уміння співпереживати лежить в основі захисту прав кожного.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Час: Півгодини.

Методика проведення:

- Двоє дітей виходять з кімнати.
- У той час як вони за дверима, інші діти вибирають якесь почуття, яке вони мають виразити. Наприклад, щастя, злість, розчарування, захоплення, нудьга, самотність і т.ін.
- Діти, які були за дверима, повертаються, а присутні в класі розігрують вибране почуття. Прибулі мають відгадати, яке саме почуття відображається.
- Повторіть вправу стільки разів, скільки вважатимете за потрібне.
- Поставте дітям запитання, подані нижче.

Запитання:

Дітям, які виходили з класу:

- Чи легко було відгадати зображуване почуття?
- Як вам вдалося його відгадати?



Всьому класові:

- Чи це добре - знати, що відчують люди навколо тебе? Чому?
- Чи почувалися ви щасливими, коли хтось поруч був сумним, і навпаки?

Що ви при цьому відчували?

- Що б сталося, якби ніхто не звертав уваги на відчуття іншого?

Альтернативна методика:

• Ознайомтеся з коротким викладом Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

• “Діти мають право на захист та опіку”. Чи потрібно розуміти почуття іншого, щоб забезпечити виконання цього права?

- У плані виконання проекту дослідження (див. стор.30)

старшокласниками, створіть разом з ними рольову гру, в якій були б продемонстровані різні почуття (наприклад, бійка на шкільному майданчику).

Подальші поради щодо проведення рольової гри подані на стор.24.



Доторкнись до мене ніжно

Мета: Ця моторна гра сприяє виникненню у групі позитивних емоцій. (Примітка: цей вид діяльності має кращий ефект у роботі з малими дітьми. Старшокласники або дорослі можуть неохоче торкатися одне одного в такий спосіб. Перш ніж використовувати цю гру, обміркуйте, чи вона придатна для Вашого класу).

Навчальний момент:

- “Роби іншим те, чого бажаєш собі” (іншими словами, “поважаючи права інших людей, ти спонукаєш їх довіряти тобі і у відповідь поважати твої права”).

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Час: Двадцять хвилин.

Методика проведення:

- Запропонуйте дітям пройтися по колу.
- Тоді хай вони сядуть одне за одним.
- Хай діти уявлять собі, ніби їхній улюблений колір розливається по плечах дитини, що сидить попереду.
 - Покажіть їм, як можна легко погладити її по спині. Хай кожен із них приголубить іншого перед собою.
 - Тоді всі розвертаються, і ролі міняються.
 - Поставте дітям запитання, подані нижче.

Запитання:

- Що ми відчуваємо, коли нас голублять? А що, коли ми самі голубимо інших?
 - Що ми відчуваємо, коли особа попереду нас була грубою і недоброю? Що станеться, коли всі розвернуться і поміняються ролями? Чому?
 - Як би ви приголубили того, від кого очікуєте ніжності, коли розвернетесь?
 - Чи можете ви пригадати аналогічні приклади у повсякденному житті?

Альтернативна методика:

- Зверніться до короткого викладу Конвенції про права дитини на стор. 171. Що могло б трапитись, якби всі ми ігнорували права одне одного і робили те, що заманеться? Яким правам це суперечило б? Яким чином? Чи хотіли б ви жити в такому суспільстві?
 - Коли діти сердиті, запропонуйте їм напружити своє тіло, а тоді уявити, як по ньому з голови до п'ят тече їхній улюблений колір, розслаблюючи їх. Тоді вони можуть вистрибнути з “калюжки” кольору, відчувши, що злість зникла.



Розмовний жезл

Мета: Ця вправа допомагає учням розвинути слухові і мовні навички.

Навчальний момент:

- “Діти мають право висловлювати власні думки і збиратися разом, щоб висловлювати свої спільні погляди” (див. стор. 171).

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (стор. 171); звичайна палиця, не надто велика і без гострих сучків.

Час: Щонайменше 10 хвилин.

Методика проведення:

- Поясніть дітям, що корінне американське населення, або “індіанці”, виробили певний спосіб слухати одне одного так, що б кожен мав нагоду висловитись. Для цього вони використовували так званий розмовний жезл. Кожен, хто отримував жезл, мав право говорити, а всі інші повинні були слухати. Потім палиця передавалася по колу. Той, хто не хотів говорити, просто передавав її далі. Розмовний жезл міг використовуватися по-різному. Наприклад, щоб повідомити новину або висловити власну думку. Це дає добру можливість сором’язливим учням говорити упевнено, а дітей-лідерів привчить поважати права інших.

- Було б добре, щоб учитель перший тримав жезл і сказав щось від себе, а тоді передав його найближчій дитині. Це найпростіший спосіб продемонструвати учням, як можна використовувати розмовний жезл.

- В жодному випадку не змушуйте дітей говорити.
- Після вправи поставте дітям запитання, подані нижче.

Запитання:

- Що ви відчували, коли висловлювались самі або слухали іншого?
- Чи помітили ви при цьому щось нове або незвичайне?
- Чи вам подобається, коли вас перебивають?
- В чому полягає перевага, якщо дати комусь висловитися, не перебиваючи його?

Альтернативна методика:

- Цю вправу можна використати, коли в класі сталася бійка або інший інцидент, щоб дізнатися про різні точки зору і знайти шляхи залагодження конфлікту.
- Дорослі також можуть використати цю вправу - скажімо, для знайомства (при цьому можна використати, наприклад, свічку).



Знайди помилку в дитячих віршиках

Мета: Ця гра допомагає розвинути вміння слухати (див.стор.106).

Навчальний момент:

- Уважне слухання інших людей виховує повагу до їхніх прав.

Час: Півгодини.

Методика проведення:

- Прорекламуйте дітям знайомого їм віршика, замінивши в римі одне слово.
- Діти повинні вказати на неправильне слово і виправити помилку.
- Якщо у них уже виробились певні навички, можна замінити два слова.
- Поставте дітям запитання, подані нижче.

Запитання:

- Коли ми уважно когось слухаємо, то про що думаємо і як змінюється при цьому положення нашого тіла? (Діти могли б сказати: нахилиємося вперед, киваємо головою, думаємо про сказане...).
- А що відбувається, коли ми слухаємо неуважно? (Діти могли б сказати: дивимося вбік, не задаємо запитань...).
- Чи здається вам, що можна навчитися слухати шляхом тренування?
- Яка користь від уважного слухання (в сім'ї, у школі, на вулиці...)?
- Що сталося б, якби всі люди перестали слухати один одного?

Альтернативна методика:

- Запропонуйте класові написати оповідання, п'єсу або намалювати малюнок про те, як хтось не слухає.
- У плані виконання проекту дослідження (див.стор.30) запропонуйте класові під час вихідних днів занотувати ситуації, коли люди не слухають одне одного. Хай при цьому діти виконають певні математичні вправи і знайдуть процентне співвідношення таких випадків.



Довірся мені

Мета: Ця захоплююча й активна гра допомагає дітям зрозуміти важливість довіри і співпраці.

Навчальний момент:

- Щоб забезпечити дотримання прав усіх людей, нам потрібна співпраця.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (стор. 171).
Пов'язки на очі для половини дітей.

Час: Сорок п'ять хвилин.

Методика проведення:

- Запропонуйте учням розбитися на пари.
- Зав'яжіть очі одному учневі у кожній парі.
- Інший учень у парі стає "поводирем" і водить свого партнера з пов'язкою по кімнаті.
- "Поводирі" повинні придумати для свого партнера різні (але безпечні!) вправи. Наприклад, розрізнути предмети на дотик, побути певний час на самоті, бігати разом по гладенькій площині. Заохочуйте "поводирів" використати свою уяву.
- Пари міняються ролями.
- Після гри виділіть час на обговорення. Щоб розпочати дискусію, використайте запитання, подані нижче.

Запитання:

- Що ви відчували, коли були "незрячим" або "поводирем"?
- Як ви порозумілися?
- Якій ролі ви надаєте перевагу? Чому?
- Чи усвідомлювали ви свою відповідальність, коли були "поводирем"?
- Чи довіряли ви своєму "поводиреві"?
- Чому такою важливою є довіра? (В сім'ї, між друзями, між країнами...).

Альтернативна методика:

- Виберіть якесь одне право з переліку на стор. 171. Як треба людству співпрацювати, аби добитися того, щоб це право гарантувалося дітям всюди? (Наприклад, право на достатню кількість їжі й чистої води вимагало б співпраці і взаєморозуміння між урядами, виробниками зерна та продуктів, торгівельними організаціями...).
- Видозмінюємо гру таким чином, що один учень стає "кораблем", а інші - "скелями". "Скелі" сідають на підлогу на певній відстані одна від одної, а "корабель" (учень із зав'язаними очима) повинен пройти з одного кінця кімнати (море) до іншого (берег), не наштотхнувшись на "скелю". Якщо "корабель" наближається до "скелі", дитина, яка грає цю роль, відтворює звуки удару хвилі об скелю. Це попереджає "корабель" про потребу змінити курс. Коли він досягне берега, діти міняються ролями.
- З метою активного засвоєння клас міг би підготувати інсценізацію п'єси для учнів усієї школи і продемонструвати з її допомогою, як співпраця може запобігти катастрофі.



Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини

Наведені нижче вправи допомагають дітям зрозуміти, що наші права, як і наші думки, є невід'ємними - іншими словами, вони наші власні і їх не можна від нас відібрати. Ці вправи також показують, як формувалася концепція прав і що в основі їх лежать основні потреби всіх людей.

На стор.122 наводяться такі самі вправи, але для старшокласників.

Для чого служить цей предмет?

Мета: Ця гра з елементами уяви і використанням зайвих у господарстві речей допомагає познайомити дітей з поняттям універсальних і невід'ємних прав. З її допомогою також можна висвітлювати питання про схожість та відмінність між людьми.

Навчальний момент:

- Всі ми маємо невід'ємні права.

Оснащення:

Зайві предмети, зібрані дітьми в школі або вдома, такі як пакети, ганчірки тощо.

Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Час: Приблизно двадцять хвилин.



Методика проведення:

- Сядьте в коло.
- Пустіть по колу якийсь предмет. Хай кожна дитина висловить припущення, як можна його використати. Наприклад, порожня коробка може стати шапкою, черевиком, валізою. Якщо в когось нема жодного припущення, то предмет передається далі.
- Похваліть учня, який висловив цікаве й вигадливе припущення.
- Коли ідеї вичерпаються, передайте по колу інший предмет.
- Поставте дітям наступні запитання.

Запитання:

- Що таке “уява”? Коли ми використовуємо її? Для чого?
- Всі ми маємо ту уяву, з якою народилися. Її не можна від нас відібрати. Так само й права, з якими ми народжуємося, не можна від нас відібрати. Інші люди можуть ігнорувати наші права або порушувати їх, але ми все одно їх маємо, незалежно від того, де живемо і хто ми такі - точнісінько так, як і з нашою уявою, якою ми наділені незалежно від того, хто ми такі.

Альтернативна методика:

- Ця вправа також корисна для вивчення схожості й відмінностей між людьми: всі ми маємо мозок, однак наші думки та ідеї часом відрізняються одна від одної, часом подібні, проте ніколи не тотожні. Проведіть таке дослідження, запитавши клас, що це за предмет, перш ніж передати його по колу. Наприклад, увесь клас погодиться, що це стара ганчірка, але згодом людський мозок може перетворити її в сотні різних предметів.
- У плані виконання проекту дослідження (див.стор.30) запропонуйте класові виявити речі та ситуації, які люди сприймають по-різному - наприклад через свій зріст, зір, відстань від предмету, свої упередження тощо. Діти можуть продемонструвати свої знахідки на стінній виставці або в книзі.



Важлива робота

Мета: За допомогою цього мозкового штурму можна продемонструвати, що в основі документів про права людини лежать основні потреби всіх людей.

Навчальний момент:

- В основі прав лежать подібні потреби різних людей.

Оснащення: Спрощений варіант Конвенції про права дитини і короткий її виклад з частини п'ятої цього посібника. Напишіть короткий виклад Конвенції на великому аркуші паперу.

Час: Близько одної години.

Методика проведення:

- Попросіть клас уявити собі, що ООН (Організація Об'єднаних Націй - Парламент націй усього світу) доручила їм скласти перелік того, що потрібно усім дітям, щоб бути щасливими і здоровими. Наприклад, їжа, ігри, повітря, любов...

- Запишіть ці "потреби" в запропонованому вигляді, не даючи їм оцінки.

- Коли ідей більше не надходить, запропонуйте класові розрізнити, які з цих пропозицій є справді потребами, а які - "забаганками". (Наприклад, телебачення і солодощі будуть "забаганками", а не "потребами"). Спробуйте виділити "потреби", які є однаковими для всіх.

- Тепер покажіть класові короткий виклад Конвенції про права дитини. Поясніть, що багато років тому подібний перелік було складено ООН, і пізніше він переріс у Конвенцію. Вона нагадує народам Землі про права їхніх дітей.

- Запропонуйте класові порівняти їхній перелік і короткий виклад Конвенції. Які потреби там мають вигляд прав? Чи є якісь відмінності між двома текстами? Чому?

- Поставте дітям запитання, подані нижче.

Запитання:

- Чому, на вашу думку, ООН вважала за необхідне скласти перелік прав дитини?

- Чому, на вашу думку, Конвенція є переліком потреб, а не бажань?

- Як ви думаєте, чи всі діти у нашій країні і у світі мають повний набір цих прав? Якщо ні, то чому?

- Проаналізуйте одне або два права, наведені в Конвенції. Що могло б статися, якби дітей позбавили цих прав?



- Що, на вашу думку, можуть зробити політичні лідери нашої країни, вчителі чи ви всім класом, щоб довести, що всім дітям нашої країни гарантуються ці права.

Альтернативна методика:

- Станьте або сядьте колом. Кожен учень по черзі імітує певну дію. Наприклад, одягаються, їдять, обіймають друзів, грають якусь гру, пишуть листа або зображають певні почуття, як-от: щастя, свободу. Тоді почніть ще раз гру по колу. Коли перша дитина виконує свою дію, інша приєднується із своєю і так весь час, поки цілий клас і вчитель не будуть виконувати свої дії одночасно. А тепер відпочиньте!

- З метою активного засвоєння клас може інсценізувати п'єсу для батьків, яка починається з "бажань", а закінчується "потребами".



Старші люди і молодь

Мета: Вправа з елементами інтерв'ю має допомогти дітям навчитися розповідати про права людини іншим і роз'яснювати, що до визнання цих прав людство йшло поступово.

Навчальний момент:

- Кодифікація прав відбулася наприкінці ХХ століття, але вони існували і порушувалися впродовж усієї історії людства, за них боролися і їх утверджували протягом тривалого часу.

Оснащення:

Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Час: Три уроки, проведення яких триватиме протягом кількох тижнів.

Методика проведення:

- Поясніть класові, що документи, які містять права людини (наприклад, Конвенція про права дитини), - це результат тривалого процесу, а в минулому багатьма з цих прав діти користуватися не могли. Наголосіть, що така ситуація має місце в багатьох країнах і нині.
- Складіть разом із дітьми короткий список жителів міста, які могли б відповісти на запитання "Чи поліпшилось нині становище дітей?" Наприклад, список, що включає дідусів і бабусь. Було б ідеально мати в списку чотирьох осіб.
- Запропонуйте учням написати цим людям і запросити їх до школи, щоб узяти в них інтерв'ю. (Було б найкраще, якби на перший раз респонденти прийшли до класу, а не навпаки).
- Не забудьте попередньо в'яснити у співбесіді з респондентами, наскільки вони обізнані з суттю проблеми, про яку говоритимуть. Діти теж мусять підготуватися до інтерв'ю, обдумавши запитання завчасно. Готуючи їх, учні мають подумати, про що вони хотіли б довідатися. Наприклад, якщо респондент сказав, що він дитиною працював, замість того щоб відвідувати школу, діти могли б запитати про його тодішні відчуття, коли і чому так сталося, хто був разом із ним і т.ін.
- Коли прийдуть респонденти, посадіть їх на видному місці.
- Діти можуть задавати запитання по черзі. Хай інтерв'ю розвивається природно: не перебивайте без потреби.
- Запишіть відповіді на аркуш паперу або на касету.
- Якщо респондентів декілька, попросіть їх обговорити питання, замість того щоб відповідати по черзі. Це може внести пожвавлення!



- Після інтерв'ю запропонуйте класові порівняти відповіді з коротким викладом Конвенції про права дитини. Поставте подані нижче запитання.

Запитання:

- Чи поважали, на вашу думку, права дітей у минулому?
- Які права ігнорувалися? Чому?
- Чи хотіли б ви жити в той час?
- Покращилося чи погіршилося нині становище дітей? Чому?

Альтернативна методика:

- Старшокласники могли б також узяти інтерв'ю в помешканні респондентів.
 - Використайте газетний матеріал, щоб проаналізувати, як захищають або ігнорують права дітей в інших країнах світу.
 - У плані виконання проекту дослідження (див. стор. 30) запропонуйте класові поставити п'єсу, написати вірш, оповідання або виконати малюнок, в яких порівнювалось би життя дітей колись і тепер.
 - Народна література - це добре джерело, звідки можна довідатися про життя дітей колись і тепер.
 - З метою активного засвоєння діти могли б написати п'єсу про удосконалення захисту прав дітей і поставити її на міському фестивалі.



Гра зі світлинами

Мета: Ця вправа зі світлинами допомагає пояснити, як взаємопов'язані між собою всі права. Її можна провести з дітьми, підлітками і дорослими.

Навчальний момент:

- Права людини - універсальні (їх мають всі).
- Права людини - неподільні (люди не можуть користуватися одними правами і бути позбавлені інших).

Оснащення:

Близько дванадцяти світлин (фотографій) або доброякісних малюнків, на яких зображено людей з усього світу в найрізноманітніших ситуаціях.

Календарі, газети, журнали є добрими джерелами таких ілюстрацій.

Спрощена версія Загальної Декларації прав людини на сторінці 163.

Час: Близько тридцяти хвилин.

Методика проведення:

- Розкладіть малюнки на підлозі або на столі, щоб кожен міг роздивитися їх.
- Запропонуйте дітям вибрати з-поміж них три малюнки, які їм найбільше подобаються. Це займе кілька хвилин.
- Візьміть вибрані малюнки. Інші приберіть, щоб не відволікати дитячу увагу.
- Помістіть один із вибраних малюнків на видному місці. Поставте учням ряд запитань, поданих нижче, щоб запрацювала їхня увага щодо зображеного. Будьте доброзичливі до кожної пропозиції!
- Повторіть цю вправу з двома іншими вибраними світлинами чи малюнками.
- Потім поверніться до першого малюнка. Запитайте дітей, яке право або права передаються з його допомогою. (Якщо учасники дуже юні або необізнані з правами людини, дозвольте їм звернутися до спрощеної версії Загальної Декларації прав людини на стор. 163).
- Повторіть запитання, працюючи з двома іншими вибраними малюнками.
- Розкладіть всі картини (світлина, фотографії) знову. Запитайте дітей: "Про що ви думаєте, розглядаючи їх? Яке право чи права передаються ними?" Використайте цю можливість, щоб пояснити, що всі права є універсальними (їх має кожен).
- Тепер запропонуйте учням обдумати, чи можуть вони розсортувати малюнки за тематикою спрощеної версії Загальної Декларації прав людини на стор. 163. Діти, очевидно, зрозуміють, що це неможливо, бо всі права взаємопов'язані; отже, один малюнок буде відображати декілька прав одночасно. Використайте цю можливість, щоб пояснити, що права є неподільними (ви не можете користуватися певними правами в той час, як



вас позбавили інших; наприклад, ви не можете користуватися правом на добре житло, якщо вас позбавлено права на роботу і зарплату або найголовнішого права - на життя).

Запитання:

- Де, на вашу думку, було зроблено цю світлину?
- Як, на вашу думку, це сталося?
- Який період дня зображено?
- Чи схожі ці люди?
- Вони бідні чи багаті, щасливі чи сумні?
- На що спрямовано їхній погляд, що вони роблять, говорять?
- Куди вони йдуть? Звідки?
- Чи знають вони фотографа?
- Що вони про нього думають?

Альтернативна методика:

• Якщо на малюнках були зображені різні діти, цю гру можна провести, використовуючи короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

• У плані виконання проекту дослідження діти можуть знайти якнайбільше картинок із зображенням людей з усього світу і зробити виставку в класі або в дитячому садочку.



Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості

“Це несправедливо...” - часто чуємо ми. Справедливість - це те, що, на нашу думку, ми можемо добре оцінити. Ми одразу ж відгадуємо, що несправедливе, і, як правило, можемо швидко відповісти на запитання: “Чому це несправедливо?”

Бути “справедливим” означає бути чесним і виваженим, надавати кожній людині однакові можливості, рівно ділити щось поміж усіма або ж однаково ставитися до всіх, виходячи з певних правил, якщо такі взагалі існують. Простим прикладом справедливості є виступ у забігу, який буде тільки тоді справедливим, якщо правила однакові для всіх: одночасний старт, однакові дистанція, вік і спроможності.

Життя було б справедливим, якби в нас усіх були однакові можливості, якби кожен мав достатньо їжі і чистої питної води, якби кожен міг відвідувати школу, якби з усіма поводитися однаково, незалежно від кольору шкіри, статі чи віросповідання, якби кожен міг вільно голосувати. Тут наведено кілька прикладів справедливості.

Усвідомлення цінності справедливості в нашому житті є важливою передумовою для того, щоб діти зрозуміли потребу справедливості на Землі.

На стор. 131 ці вправи пропонуються і старшокласникам.



Гра з іменем

Мета: Ця сидяча гра дає змогу дітям отримати визнання і навчитися визнавати інших людей.

Навчальний момент:

- Всі ми маємо право на ім'я.
- Від справедливості виграє кожен.

Оснащення:

Спрощена версія Конвенції про права дитини на стор.166 (особливо стаття 7).
Чистий м'яч.

Час: Менш ніж півгодини.

Методика проведення:

- Діти сідають на підлозі в коло.
- Одна дитина кидає м'яча іншій, вигукуючи ім'я того, хто має його піймати. Якщо ім'я названо правильно, то м'яча кидає далі той, хто піймав, вигукуючи наступне ім'я. Якщо ні, то дитина, яка зловила м'яча, виправляє помилку, називаючи правильне ім'я, і кидає його назад.
- Не допускайте, щоб деякі діти залишалися осторонь або щоб діти спеціально кидали м'яч не тій дитині .
- Коли кожен з учнів зробив уже декілька спроб, припиніть гру і поставте запитання, подані нижче.

Запитання:

- Чи кожен мав однакову можливість кинути м'яч? Чому так? Чому ні?
- Що б ви відчували, якби ви так ніколи й не мали нагоди кидати його? Чому?
- Що ми можемо зробити, щоб наступного разу гра обов'язково пройшла справедливо?
- Чи можете ви пригадати момент, коли щодо вас було вчинено несправедливо?
- Як можна уникнути несправедливості в нашому класі, школі, сім'ї?

Альтернативна методика:

- Зверніться до статті 7 спрощеної версії Конвенції про права дитини на сторінці 166. Наскільки змінилося б ваше життя, якби ви не мали імені?
- Попросіть клас написати розповідь або п'єсу про несправедливу ситуацію, яку вдалося виправити.
- Цю вправу корисно застосовувати, коли треба познайомити між собою учнів нового класу.
- Якщо всі в класі знають, як кого звать, ускладніть гру. Наприклад, перша особа, яка кидає м'яча, повинна почати речення, до якого кожен кидаючий має додати одне слово.
- У плані виконання проекту дослідження діти можуть дослідити, звідки походять різні імена і що вони означають.



Розпізнай своє яблуко

Мета: Ця дослідницька гра вчить дітей ділитися одне з одним, а також розуміти, що наше розуміння схожостей і відмінностей є дуже суб'єктивним. Ця основна думка пізніше доповнюється питаннями щодо проблеми вироблення стереотипів у суспільстві.

Навчальний момент:

- В основі прав лежить справедливість.
- Діти мають право не терпіти голод.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини на стор. 171. Одне яблуко (або якийсь інший фрукт чи овоч) для кожної дитини

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Запропонуйте дітям сісти парами, утворивши невелике коло.
- Запитайте клас, які ознаки характерні для яблук. Чи всі яблука однакові?
- Дайте одне яблуко кожній парі.
- Кожна пара повинна уважно роздивитись яблуко протягом певного проміжку часу. Хай діти запам'ятають колір, нарости, грудки і таке інше, що відрізняє одне яблуко від інших.
 - Зберіть яблука в сумку.
 - Передайте їх по колу одне за одним. Усі пари розглядають по черзі кожне яблуко. Якщо якась пара вгадує своє яблуко, вона залишає його собі.
 - Коли всі пари розпізнали свої яблука, вони можуть їх з'їсти, розділивши навпіл.

Запитання:

- Зверніться до пункту 2 короткого викладу Конвенції про права дитини (див. стор. 171). Як справедливість і розподіл можуть забезпечити виконання згаданого в цьому пункті права для всіх і кожного?
 - Хто отримав своє яблуко назад першим, а хто останнім? Чому?
 - Чи відчували ви хвилювання, коли хтось інший отримав ваше яблуко?
 - Що б сталося, якби вашого яблука взагалі більше не було? Що б ви відчували?
 - Сьогодні ми поділили між собою яблука. Чим ще можна поділитися в школі?
 - Чи виникають часом проблеми, коли треба щось поділити? Чому?
 - Що б сталося, якби всі забули, як ділитися одне з одним? (у школі, вдома, у світі.)



- Чи всі яблука були однакові? Що було подібного в яблуках? Що було відмінним? (Якщо клас приступив до виконання цього завдання, вірячи, що всі яблука однакові, запитайте їх, чи змінилась їхня думка тепер).

Альтернативна методика:

- Цю вправу можна урізноманітнити, використовуючи каміння, шматки дерева або інші предмети, які мають незначні відмінності.
- У плані виконання проекту дослідження (див.стор.30) запропонуйте дітям створити і показати іншим розповідь, гру або малюнок, де всі забули, як треба ділитися з іншими.
- Якщо Ви хочете обговорити проблему вироблення стереотипів, нагадайте дітям, що вони вважали всі яблука однаковими, хоч насправді вони дещо різні. Тепер покажіть їм якнайбільше малюнків, на яких зображені соціальні групи, про які деколи кажуть, що вони “всі однакові”. Наприклад, етнічні меншини у Вашій країні або люди з віддалених куточків світу. Запитайте дітей, яке стереотипне уявлення могли б мати люди інших країн про людей Вашої країни. Чи необхідні стереотипи? Чому так? Чому ні?



Хованки

Мета: Ця гра в приміщенні чи поза ним вчить дітей розрізняти та аналізувати факти несправедливості.

Навчальний момент:

- В основі прав лежить справедливість.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171).

Три вовняні різнокольорові кульки. Одна з них має бути яскравого кольору: наприклад, червона або жовта: інші ж - кольорів, що зливаються з довкіллям у приміщенні чи надворі.

Час: Близько однієї години.

Методика проведення:

- Виріжте двадцять або тридцять кусочків вовни кожного кольору.
- Сховайте їх на полі або в парку, що знаходиться поблизу (або, якщо Ви проводите гру в приміщенні, - по класові або в різних місцях школи). Попросіть старшокласника, вчителя чи батьків допомогти заховати їх.
- Поділіть дітей на три команди. Кожна з них повинна шукати вовну одного кольору.
- Дайте їм визначений час і домовтеся про кінцевий сигнал.
- Порахуйте, скільки кусочків вовни кожна команда спромоглася знайти. Виграє команда, яка відшукала найбільшу кількість шматочків.
- Вірогідно, що команда, яка шукатиме кусочки яскравого кольору, виграє, бо учасникам буде легше знайти їх.
- Поставте питання, подані нижче.

Запитання:

- Що ви відчуваєте, коли Ви - член команди, яка виграє?
- А що, якщо - команди, яка програє?
- Яка команда знайшла найбільше кусочків? Чому?
- Якби ми грали ще раз, в якій команді Ви б хотіли бути? Чому?
- Чи була гра справедливою?
- Чи можна зробити її справедливою?
- Пригадайте всі ігри, які ви знаєте. Що сприяє дотриманню справедливості в проведенні ігор? (Наприклад, у футболі обидві команди мають однакову кількість гравців.)

Альтернативна методика:

• Зверніться до короткого викладу Конвенції про права дитини на стор. 171. Для багатьох дітей світу ці права не реалізуються. Як би ви себе почували, якби були серед тих дітей? Що можна зробити стосовно цієї несправедливості?

• Для старшокласників зробіть гру несправедливою, а тоді використайте її як поштовх до того, щоб задуматися про глобальну несправедливість. (Наприклад, у розподілі багатства, води, їжі, території...)



Що таке справедливість

Мета: Ця мозкова атака допомагає розвинути у дітей вроджене відчуття справедливості.

Навчальний момент:

- В основі прав лежить справедливість.

Час: Близько півтори години.

Методика проведення:

- За допомогою мозкової атаки спробуйте разом з дітьми дати визначення поняттям “справедливий/ несправедливий” Запишіть всі пропозиції класу на видному місці (на стор.27 Ви знайдете детальні поради для проведення мозкової атаки). Намагайтеся лаконізувати подані пропозиції, але не скорочуйте їх, не переконавшись, що саме дитина мала на увазі.
- Запропонуйте класові розбитися на маленькі групи (на стор.26 Ви знайдете детальний опис групової роботи). Дайте групам п’ять хвилин для того, щоб вони сформулювали визначення, що таке справедливість.
- Виставте результати на стенді. Якщо деякі визначення різняться між собою, запитайте учнів, чи спроможні вони дати визначення, яке б узагальнило всі попередні.
- Розмістіть це визначення на стенді. (Якщо є кілька визначень, розмістіть їх усі).
- Поставте запитання, подані нижче, щоб полегшити дітям роздуми над тим, що таке справедливість.
- Якщо можливо, проілюструйте визначення малюнками, які зображають справедливість/несправедливість.

Запитання:

- Чи є справедливість важливою для людей? Чому?
- Чи можете ви пригадати епізод вашого життя, коли сталося щось справедливе або несправедливе?
- Що робить речі несправедливими?
- Що ви відчували, коли до вас були несправедливими?
- Чи можна завжди бути справедливим?
- Як ми можемо спробувати встановити справедливість у нашому класі/ школі/ країні/ у світі?

Альтернативна методика:

- Цим способом можна визначити і такі поняття, як свобода, толерантність, відповідальність, мир, чи будь-яке інше поняття, пов’язане з правами людини. Важливо при цьому заохотити дітей виражати свої вроджені відчуття “права”.
- Як довгострокове завдання (див.стор.30), діти можуть скласти словник прав людини. При появі незнайомого слова в процесі викладання прав людини обговоріть його з класом і дійдіть простого визначення, яке вони можуть записати в свої словники.



Мої права/Твої права - вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою

У цих вправах, під час яких обговорюються ситуації, де права однієї людини суперечать правам іншої, використовуються рольові ігри та аналізи конфліктних ситуацій вдома і в школі, щоб діти усвідомили, що, крім боротьби, є інші можливості залагодити конфлікт. З їхньою допомогою діти переконуються, що права однієї особи закінчуються там, де починаються права іншої. Якщо права різних людей конфліктують, то найкращий вихід - співпрацювати для вироблення такого рішення, в якому враховувалися б права кожного.

На стор. 138 ці ж вправи рекомендуються для старшокласників.

(Деякі вправи цього розділу адаптовані з праці "Творче залагодження конфліктів" за Крідлером, стор.53-59. Див.: "Рекомендована література" в частині шостій цього посібника).

Подарунки Андреа і Тоні

Мета: Ця рольова гра може допомогти дітям визначити шляхи розв'язання конфлікту прав.

Навчальний момент:

- Інколи люди потрапляють у ситуації, коли права одного суперечать правам іншого.
- Ці конфлікти можуть бути залагоджені мирним шляхом.

Оснащення: Короткий виклад Конвенції про права дитини (див. стор. 171). Історія Андреа і Тоні.

Час: Близько сорока хвилин.



Методика проведення:

- Розкажіть дітям історію, подану нижче.
- Запропонуйте їм розіграти цю ситуацію (на стор.24 подано детальні поради про використання рольової гри).
- Діти можуть виконувати чотири ролі: Андреа, Тоні, батька і матері.
- Зупиніть рольову гру на точці конфлікту.
- Хай учні класу поміркують над тим, як могли б далі розвиватися події. Тоді гравці вибирають одну з поданих пропозицій і доводять рольову гру до кінця.
- Поставте запитання, подані нижче, щоб заохотити клас знайти ненасильницьке вирішення конфлікту.
- Потім учасники розігрують знайдене мирне закінчення п'єси.

Запитання:

- Як виник цей конфлікт? Чому?
- Що відчують при цьому герої?
- Чи все закінчилося щасливо?
- Як можна було запобігти цьому конфлікту?
- Які інші закінчення п'єси могли бути вдалими?
- З чіими правами не схотіли рахуватися Тоні й Андреа? Які ці права? (див. короткий виклад прав у Конвенції про права дитини на стор. 171).

Альтернативна методика:

- Цю вправу можна використовувати для розгляду конфліктних ситуацій, які сталися в школі. Запропонуйте дітям, втягнутим у боротьбу, а то й цілому класові знайти ненасильницькі шляхи залагодження цих повсякденних конфліктів.
- Було б корисним, щоб учасники конфліктної рольової гри помінялися ролями і змогли побачити конфлікт з точки зору іншого.

Історія Андреа і Тоні

Андреа і Тоні були на вершині щастя, коли дізналися, що батьки купили милі їхньому сердцю подарунки. Тоні отримав барабан і радо почав одразу ж барабанити. Андреа отримала сопілку і, щаслива, заходилася вигравати їй собі. Спершу вони обоє були дуже задоволені, бо кожен мав свій подарунок і міг собі грати, коли захоче, але згодом почали заважати одне одному своїм шумом, бо грали одночасно. Андреа попросила Тоні зупинитися на хвилинку і дозволити їй пограти. На що Тоні відповів, що йому її гра не заважає і що він не хоче зупинитися. Андреа розгнівалася і почала грати дуже голосно. Тоді Тоні спробував грати ще голосніше. Вони почали змагатися одне з одним і наробили так багато галасу, що в їхню кімнату зайшли батьки...



Бідний старий вовк!

Мета: Ця весела і вигадлива гра має за мету переконати дітей у тому, що права іншої людини треба поважати, бо при цьому виграють усі, на відміну від тих конфліктів, в яких виграє тільки один переможець.

Навчальний момент:

- Часом люди потрапляють в ситуації, коли права одного суперечать правам іншого.
- Ці конфлікти можна вирішити мирним шляхом.

Оснащення: Одна-дві народні казки або оповідання для дітей, в яких іде мова про конфлікт між персонажами. (Якщо замислитися, в основі багатьох народних казок лежать такі конфлікти - переважно з одним "негативним" персонажем або більше та групою "позитивних").

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Виберіть якусь історію (див. вище "Оснащення").
- Прочитайте її учням.
- Допоможіть дітям вичленити конфлікт у цій історії, ставлячи запитання, подані нижче. (Як правило, в традиційних казках зустрічаються "негативні" персонажі, які гинуть або яких карають, і "добрі", які живуть довго і щасливо).

- Хто був щасливим наприкінці історії? Чому?
- Хто був нещасливим у кінцевому рахунку? Чому?
- Чи порушувалися в цій історії чиїсь права? Якщо так, то чий? Ким?

- Запропонуйте класові передати зміст історії з іншої точки зору - вовка, монстра (чудовиська) чи іншого "негативного" її персонажа. Зупиніться на всіх кульмінаційних моментах історії. Наприклад, дракон міг би сказати: "Я дракон, це моя робота - їсти людей. А жакхливий Принц прийшов і відрубав мені голову !.."

- Тепер запитайте клас, як можна було б переписати цю історію, щоб кожен отримав своє, а конфлікту можна було б уникнути. Подані нижче запитання можуть у цьому допомогти. При наявності додаткового часу діти могли б написати свої версії історії та проілюструвати їх.

- Чи можна було цей конфлікт розв'язати мирно? Як?
- Чи можливо, щоб кожен із персонажів отримав те, чого прагнув? Як?
- Чому такий варіант був би кращим, ніж той, де є переможені й переможці?



Альтернативна методика:

• У плані виконання проекту дослідження (див. стор.30) виявіть подальші варіанти розв'язання конфліктів без переможених. Для цього можна запропонувати чотири можливі варіанти. Хай діти наведуть приклади зі свого життєвого досвіду, які б ілюстрували кожен з наведених нижче схем.

- Виграв-виграв: кожен щасливий і отримує те, чого прагнув.
- Виграв-програв: одна особа не отримує бажаного і є нещасною.
- Програв-виграв: суперник не отримує бажаного і є нещасним.
- Програв-програв: кожен витрачає час на суперечки, і жоден із них не отримує того, чого прагнув.

Коли учні засвоять таку схему залагодження конфлікту як “виграв-виграв”, використайте її під час реального конфлікту в класі. Хай діти, які конфліктують, або цілий клас розглянуть можливість застосування схеми “виграв-виграв”.

Це не обов'язково має бути компроміс. Часто варіантом “виграв-виграв” можуть бути задоволені обидві конфліктуючі сторони. Наприклад, уявіть собі, що двоє дітей сперечаються за апельсин. Один хоче з'їсти середину, в той час як інший хоче мати з нього шкірку, щоб зробити цукати для торта. Цей конфлікт можна розв'язати мирним шляхом, і обидва будуть у вигазі. Звичайно, не всі конфлікти можна так легко розв'язати, але пробувати думати таким чином корисно.



Павутинки конфліктів

Мета: Ця гра з елементами образотворчого мистецтва допомагає дітям аналізувати конфлікт між правами різних людей, використовуючи власний життєвий досвід.

Навчальний момент:

- Деколи люди потрапляють в ситуації, коли їхні права конфліктують.
- Ці конфлікти можна розв'язати мирним шляхом.

Оснащення: Дошка або великий аркуш паперу.

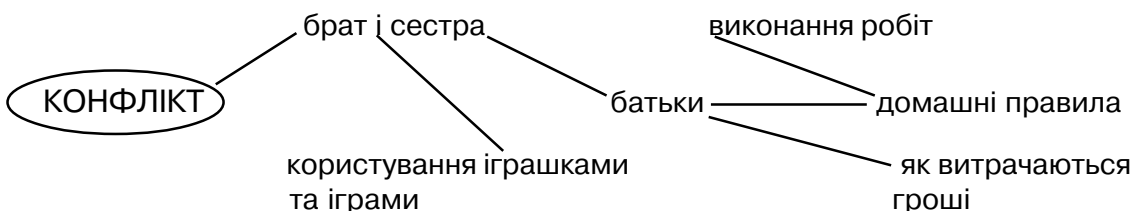
Час: Сорок п'ять хвилин.

Методика проведення:

- Посередині паперу/дошки напишіть слово "конфлікт" і обведіть його овалом.
- Запитайте клас, щб, на їхню думку, означає це слово.
- Запитайте, які асоціації воно викликає. Кожного разу, коли хтось висловлюється, кресліть лінію від овалу і запишіть запропоноване слово або фразу.



- Якщо діти починають висловлювати думки, які близькі до вже наведених, запишіть їх і з'єднайте поміж собою, а не з головним овалом. Продовжуйте доти, поки не знизиться інтерес до гри.
- На закінчення поставте подані нижче питання, які узагальнюють всі висловлені думки стосовно конфлікту.



**Запитання:**

- Що таке “конфлікт”? Яке визначення можна йому дати?
- Що спільне мають сформульовані нами конфлікти?
- Що спричиняє конфлікти?
- Що загострює їх?
- Що запобігає їм або розв’язує їх?
- Наведіть приклади, де чиїсь права кимось ігноруються. Які саме? (див. Короткий виклад Конвенції про права дитини на стор. 171).

Альтернативна методика:

- У плані виконання проекту дослідження (див. стор.30) запропонуйте класові вести щоденник конфліктів, які вони бачили за тиждень. Хай діти виділять ті з них, які розв’язані мирно, і ті, на які даремно затрачено багато часу, або ті, які часто повторювалися. Було б корисно класифікувати їх за певними категоріями. Наприклад, доволі дружні/гнівні, прості/складні, силові/несилові. Поясніть класові, що спроба стати ніби осторонь конфлікту та спокійно проаналізувати його - це перший крок до розв’язання конфлікту таким чином, щоб не були зігноровані права жодного його учасника.
 - Запропонуйте класові більш детально проаналізувати певні моменти конфліктів, які вони записали. Наприклад: Чи ці способи залагодження конфлікту могли б бути досконалішими? А може, гіршими?



До праці! - права людини поза межами класу

Ці вправи допоможуть учням розглядати права людини як щось таке, що можна захистити і за що можна боротися, де б люди не жили. В параграфах “Альтернативна методика”, що зустрічаються на попередніх сторінках, наводяться різні пропозиції щодо активного засвоєння багатьох вправ.

Ці вправи рекомендуються й для старшокласників на стор. 151.

Пропагування своїх прав

Мета: Ця художня вправа має за мету заохотити дітей осмислювати свої права і сприяти дотриманню їх.

Навчальний момент:

- Кожній людині потрібна освіта з прав людини.

Оснащення:

- Спрощена версія Конвенції про права дитини або будь-який документ з частини п'ятої цього посібника.

- Матеріали для виготовлення плакатів: ручки, фарби, папір.

Час: Півтори години.

Методика проведення:

- Перед уроком виберіть декілька прав з Конвенції, які пов'язані одне з одним. Наприклад, права, що стосуються дитини та її сім'ї.
- Запропонуйте класові розбитися на невеликі групи або пари.
- Розкажіть їм, що в багатьох країнах права дитини рекламуються по телебаченню та радію, а також випускають різноманітні плакати на цю тему.



- Хай кожна пара або група виготовить рекламу, яка пропагувала б одне або кілька прав з Конвенції. Це могли б бути: плакат, гра, пісня або вірш. Якщо декілька дітей вирішили намалювати плакат, Вам можуть стати у пригоді подані нижче поради.

- Виготовлені роботи можуть бути показані в класі або в школі.

Поради щодо виготовлення плакату:

- Перед тим як почати, продумайте ідею, яку б Ви хотіли пропагувати. Сформулюйте і запишіть її.
- Зробіть маленькі ескізи нашвидкуруч, щоб матеріалізувати якнайбільше ідей.
- Не лякайтеся відкинути пропозицію на будь-якому етапі. Значно важливішим є відшукати цікаву ідею, аніж втілювати нецікаву.

Альтернативна методика:

- ООН та інші міжнародні організації визначили спеціальні дні, щоб щороку фокусувати увагу на різних правах людини. Подані нижче дати викличуть певні асоціації. Виготовляючи плакати, інсценізуючи п'єси, пишучи вірші для відзначення таких дат, Ви зосереджуєте увагу дітей на цих правах людини.

| | |
|--------------------------|-----------|
| Міжнародний жіночий день | 8 березня |
| Міжнародний день дитини | 6 червня |
| День прав людини | 10 грудня |



Новини про дотримання прав людини

Мета: Ця вправа заохочує дітей розглядати права людини в ширшому контексті, наприклад на загальношкільному рівні.

Навчальний момент:

- Права людини - це складова частина найрізноманітнішої діяльності людини.

Оснащення: Доступ до засобів масової інформації.

Час: Це завдання виконується протягом кількох тижнів.

Методика проведення:

- Знайдіть помітне і зручне місце в школі, де можна було б вивішувати новини з питань прав людини. Наприклад, дошка оголошень у коридорі або біля входних дверей.

- Прочитайте пропозиції щодо роботи з газетами на стор.30 і 35.

- Доручіть дітям переглядати газети, журнали, телебачення з метою відшукати певні ілюстрації або тексти, пов'язані з правами людини. Наприклад, на якихось карикатурах можуть зображатися факти упередженості та насильства, у військових репортажах може йти мова про порушення прав людини в інших країнах, в місцевих новинах можуть згадуватися якісь свої проблеми прав людини. Заохочуйте дітей робити підбірки газетних статей з новинами або записувати зміст телевізійних передач. Вивішуйте ці статті на дошці оголошень.

- Якщо це можливо, дозвольте учням самостійно вирішувати, які новини мають вивішуватися на дошці. Так вони вироблятимуть у собі почуття відповідальності за власні вчинки.

- Варто спершу обмежитися короткотривалим проектом дослідження на тему прав людини, щоб скористатися ентузіазмом дітей. Якщо результати будуть успішні, продумайте, як можна проводити таке дослідження постійно.

- Намагайтеся збалансовувати подачу негативних і позитивних матеріалів. Як приклад останніх, опишіть, як співпрацюють у Вашій країні різні етнічні групи. Використовуйте інформацію з Дошки новин на своїх уроках прав людини. Участь дітей у пошуку нових матеріалів полегшить і збагатить процес викладання.

Альтернативна методика:

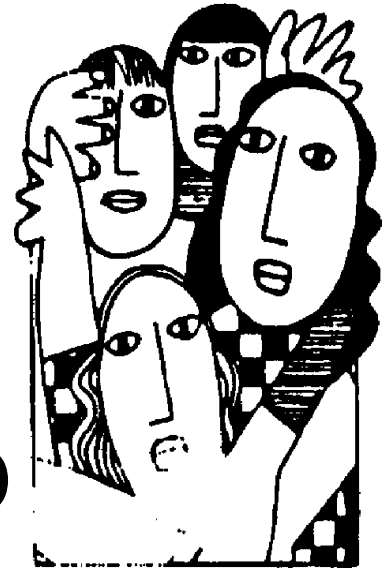
- Серед матеріалів з питань прав людини можуть бути плакати, малюнки, вірші й матеріали учнівських досліджень ситуації з правами людини у вашому регіоні. Можна додати, наприклад, інтерв'ю з літньою людиною, яка постраждала під час війни (корисні поради щодо того, як брати інтерв'ю, подані на сторінці 36).

- Матеріали на тему прав людини можуть бути оформлені у вигляді виставки для місцевих жителів на стендах і вітринах у найбільш залюднених місцях.





Частина четверта: Діти старшого шкільного віку



В цій частині вміщено:

- Вступ - ознайомлення з курсом
- Життя в спільноті - вправи для вироблення почуття поваги
- Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності
- Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини
- Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості
- Мої права / Твої права - вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою
- До праці! - права людини поза межами класу

“Мені потрібна лише ідея...”

Український студент-педагог

п е р ш і к р о к и

Методичні рекомендації:

Щоб полегшити використання вправ, розміщених у цій частині посібника, всім їм надано однакової форми.

Назва

Мета: Тут іде мова про корисність кожного виду діяльності, а також подається його короткий огляд.

Навчальний момент: Тут подаються ключові концепції, які лежать в основі кожного виду діяльності. Не забувайте про них під час роботи.

Оснащення: Тут говориться про обладнання та допоміжні матеріали, які Вам будуть потрібні і які треба підготувати перед уроком.

Час: Тут приблизно оцінюється, скільки часу потрібно, щоб виконати вправу або провести будь-який етап дискусії.

Методика проведення: В цій частині пояснюється послідовність роботи з класом. Як використовувати нестандартні методи, пояснюється в частині другій цього посібника.

Запитання: Щоб допомогти учням обдумати проблеми, про які йдеться у вправах, у більшості випадків використовуються відкриті запитання та дискусії. Поради щодо використання відкритих запитань та дискусій вміщено в частині другій цього посібника.

Альтернативна методика: Тут вміщено пропозиції щодо подальшої роботи над темою. В деяких випадках даватимуться поради щодо того, як можна видозмінити вправи для інших вікових груп.

Інформація/ Приклади/ Ігри:

Деякі вправи мають додатки. Щоб не пропустити чогось, прочитайте опис методики повністю і переконайтеся, що Ви заготували все, що перелічено в параграфі "Оснащення уроку".



Вступ - ознайомлення з курсом

Оскільки деякі вправи, подані в цій частині підручника, тісно пов'язані з Загальною Декларацією прав людини, пропонуємо для ознайомлення учнів з цим документом виконати спершу дві вправи.

Ці вправи подібні до тих, що подані на стор. 46-49 для учнів молодших класів.

Уявна країна

(В основу цього виду діяльності покладено ідеї, розроблені Едом О'Браєном та Ненсі Флауєрс)

Мета: Ця вправа знайомить учнів із Загальною Декларацією прав людини та ідеєю, що права людини впливають з її потреб. Тут іде мова про те, як ми шануємо права людини, а в розділі "Альтернативна методика" наводяться додаткові ідеї щодо того, як скласти перелік основних "прав класу".

Навчальний момент:

- В основу документів з прав людини покладено потреби, притаманні людині.

- Залежно від ситуацій, в які ми потрапляємо, ми більше цінуємо ті чи інші права, але важливо поважати всі права людини.

Оснащення:

Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини, який подано на стор. 163.

Час: Близько години і 15 хвилин.

Методика проведення:

- Поділіть клас на малі групи по п'ять-шість осіб у кожній.
- Прочитайте вголос поданий далі сценарій:



“Уявіть собі, що ви відкрили нову країну, де ще ніхто не жив і в якій немає ні прав, ні законів. Ви будете першими поселенцями на цій новій необжитій землі. Вам нічого не відомо про те, який соціальний статус ви будете мати в цій країні”.

- Кожен учень повинен запропонувати три права людини, які, на його думку, повинні бути гарантовані для кожного мешканця/громадянина цієї нової країни.
- Запропонуйте учням обговорити всі пропозиції всередині кожної малої групи, і вибрати з них 10 прав, які група вважає найважливішими.
- Хай кожна група дасть назву цій країні і на великому аркуші паперу чи на дошці напише вибрані нею 10 прав, щоб кожен у класі міг побачити їх.
- Кожна група представляє свій список усьому класові. Слухаючи їх, складайте “загальний список”, куди записуйте всі права, що пропонуються групами. Деякі права будуть повторюватися, тому записуйте їх до “загального списку” тільки один раз і після кожного повтору ставте біля них якусь позначку.
- Після того як всі групи запропонували свій перелік основних прав, позначте у “загальному списку” ті права, які доповнюють чи заперечують одне одного. Чи можна якось раціоналізувати цей список? Чи можна згрупувати схожі права?
- Після того як “загальний список” набуде остаточного вигляду, порівняйте його із спрощеним варіантом Загальної Декларації прав людини, що подається на стор. 163. Що є спільного/відмінного між вашим переліком і ЗДПЛ?
- Керуючись поданими нижче запитаннями, сформулюйте основні висновки проведеної класом роботи. Нижче в розділі “Альтернативна методика” подано можливі варіанти продовження такого виду діяльності.

Запитання:

- Чи під час виконання цієї вправи змінилась ваша думка щодо того, які права людини найважливіші?
- Яким би було життя, якби ми виключили деякі з цих прав?
- Чи є ще якісь права, які б ви все ж таки хотіли додати до остаточного переліку?
- Чи залишились якісь права, які пропонувалися вами, але не ввійшли до жодного із списків?
- Чим корисне складання такого списку?

Альтернативна методика:

- Якщо Ви маєте час, запропонуйте учням поставити позначку біля трьох прав, наведених у “загальному списку”, які вони особисто вважають найважливішими, чи без яких, на їхню думку, ми могли б обійтися (це можна зробити й під час перерви).



Права людини в новинах

(На основі демонстрування, проведеного Ненсі Флауерс)

Мета: Цією вправою з елементами аналізу та дискусії зручно представити проблему прав людини учням старших класів, які можуть уже мати якесь загальне уявлення про права людини. Вправа допомагає їм глибше зрозуміти, що таке права людини, та усвідомити їхню роль у повсякденному житті.

Навчальний момент:

- Права людини не просто викладені на папері, а й мають місце в повсякденному її житті.

Оснащення:

Різноманітні старі газети та журнали, щонайменше по одній на кожную групу.

Дошка чи великі аркуші паперу та ручки.

Загальна Декларація прав людини та спрощений варіант Загальної Декларації прав людини, що подається в частині п'ятій цього посібника.

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Прочитайте учням уголос наступний текст:

“Більш ніж будь-коли раніше сучасний світ має доступ до великих обсягів інформації. Здебільшого ця інформація надходить до нас через засоби масової інформації, і зокрема через випуски новин. Кожного дня в газетах та на каналах телебачення подається велика кількість повідомлень, серед яких є трагічні та сповнені надій і сподівань, щасливі й сумні, прості та складні. Часто, переглянувши новини, в яких ідеться про насильства та жорстокість, ми відчуваємо безсилля та безпорадність. Однак, пропустивши ці ж новини через призму прав людини, ми сприймемо їх інакше - відзначимо успішні випадки, коли права вдалося захистити, і все ще невирішені проблеми, коли ці права зневажаються. ”

- Запропонуйте учням поділитися на групи по чотири особи.
- У довільному порядку роздайте їм газети та журнали.
- На всю дошку або на великому аркуші паперу накресліть велике коло. По овалу кола напишіть подані далі три вирази, але на якомога більшій відстані одна від одної. (Це дасть змогу пізніше прикріпити до схеми якнайбільше вирізок з газет).



Ось ці три вирази:

- Права заперечені
- Права захищені
- Права в дії

- Запропонуйте учням переглянути роздані їм газети та журнали і знайти повідомлення, які ілюструють кожний із трьох виразів. Порадьте учням використовувати всі матеріали, що подаються в газетах та журналах, включно з рекламою, оголошеннями та іншими розділами.

- Якщо в цьому є потреба, допоможіть учням такими прикладами:

- Права заперечені:

Це може бути стаття про закриття муніципальної оздоровчої клініки без попереднього узгодження з місцевим населенням. Такий випадок був би ілюстрацією неповаги до права на здоров'я чи навіть права на життя!

- Права захищені:

Це могло б бути повідомлення про порятунок дітей від тих, хто знущався над ними.

- Права в дії:

Це могло б бути фото футболіста, який забиває гол. Фотографія ілюструє право на дозвілля, здоровий спосіб життя, свободу асоціацій чи навіть на вільне пересування (якщо це міжнародний матч!).

- Коли учні закінчать виконувати попереднє завдання (як правило, це забирає близько 10 хвилин), запропонуйте їм переглянути Загальну Декларацію прав людини чи її спрощений варіант та знайти статтю чи статті, які мають відношення до заміток чи фотографій, які вони знайшли в газетах. Дайте їм ще 10 хвилин для виконання цього завдання.

- Тепер хай кожна група учнів по черзі прикріпить свої знахідки на дошці/ аркуші паперу. Вони мають супроводжувати це коментарями, чому вибрали саме цей приклад і які саме статті ЗДПЛ він ілюструє.

- В деяких випадках вибрані приклади можуть відображати ситуації, в яких одне і те ж право буде в один і той же час заперечене, захищене чи відображене в дії! Нижче подано запитання, які можна використати для того, щоб допомогти учням проаналізувати такі ситуації.

Запитання:

- Чи легко було визначити ситуації, які ілюструють заперечення прав, захист прав та права в дії?

- Чи були якісь випадки, які було важче проілюструвати прикладом? Чому?

- Чи натрапляли ви на газетні статті чи інші матеріали, яких стосувалися б усі три вирази? Які саме? Чому?



Життя в спільноті - вправи для вироблення почуття поваги

У цих вправах наголошується, що наші повсякденні стосунки прямим чином впливають на те, як поважаються права людини. У грі, що провадиться за певними правилами, піднімається питання про те, як виникають закони, а у вправі, що навчає вмінню слухати, фокусується увага на тому, що учні наділені правом мати власну думку та мають обов'язок поважати думку інших.

Ці вправи подібні до тих, що розроблені для учнів молодших класів (див. стор. 50 - 64).

Туристична вилазка

(Адаптовано з ідеї, що була подана в посібнику "Зрозумій закон", виданому Фундацією громадянства у 1994 році)

Мета: Ця гра допомагає учням зрозуміти, як виробляються правила та закони для захисту прав людини.

Навчальний момент:

- Виробивши правила поведінки, можна запобігти виникненню конфліктів та захистити права людини.
- Найкраще такі правила приймати демократичним шляхом.

Оснащення:

Ксерокопії "ситуацій", поданих на сторінках 104, 105, що роздаються кожній групі.

Час: Близько півтори години.

Методика проведення:

- Поділіть клас на маленькі групи по 5-6 осіб.
- Розкажіть учням таку історію:
"Уявіть собі, що ви збираєтесь в турпохід з групою своїх друзів. Хтось із ваших знайомих порекомендував вам прекрасну місцину для влаштування табору - галявину в лісі неподалік від озера та далеченько від цивілізації. Ви готуєтесь до цієї події



правила. Що могло б трапитись, якби ви не змогли погодити правила чи якби хтось ігнорував ці правила?

- Що робить правило добрим/ поганим?
- Що ви можете сказати стосовно законів? Чи повинні ми завжди дотримуватись законів, навіть якщо вони погані?
- Є ряд неписаних правил та законів. Наприклад, моральні чи релігійні закони. Чому певні групи людей дотримуються цих правил / законів, навіть якщо ніхто не змушує їх це робити?
- Правила та закони майже завжди підтримуються мірами покарання та санкціями. Ви, напевно, також виробили певні санкції проти людей, які порушуватимуть правила в таборі. Яка мета санкцій? Які санкції є найбільш ефективними? Чи можуть санкції мати зворотний ефект?

Альтернативна методика:

- Така вправа могла б стати першим кроком до встановлення класних правил, які були б погоджені з учнями та вчителем (на стор. 29 подається детальніша інформація з цього приводу).
- В багатьох країнах страта є мірою покарання за будь-які “злочини” (в лапках і без них), починаючи з убивства і аж до таких провин, як торгівля на чорному ринкові. Ця вправа могла б послужити початком дискусії про те, чи справді страти є тією мірою покарання, яка призводить до зменшення кількості злочинів.

Картки з описом ситуацій для проведення вправи “Туристична вилазка”.

Ситуація перша.

Комусь випало спати біля входу до намету, який закривається нещільно. Над ранок, як правило, речі цієї людини опиняються на росяній траві. В результаті він (чи вона) заявляє, що не буде більше спати біля входу, тому що його (її) речі зіпсуються. Що ви зробили б у такій ситуації?

Ситуація друга.

На загальному зібранні ви погодили організаційні моменти вашого таборування. Згодом з’являється особа, яка не рахується з тим, що було вирішено всіма. Яким чином ви будете домагатись виконання цих правил?

Ситуація третя.

Хтось із вас залишив казанок над вогнем і пішов купатися. Казанок впав у вогонь. При цьому відлетіла жаринка, від якої згорів кут вашого намету. Всі ви розумієте, що під загрозою опинилася ваша безпека. Можливі й інші подібні ситуації. Ваші дії?



Ситуація четверта.

Набрати води із джерела - не так уже й просто. Кожен хотів би піти покупатися, замість того щоб черпати й носити воду. Однак один із вас, плаваючи в озері, вивихнув собі руку і не може носити воду від джерела. Це означає, що тепер ви всі мусите носити за нього воду. Як ви вчините в такій ситуації?

Ситуація п'ята.

Двоє з вас курять, а інші - ні. Ті, що не курять, категорично виступають проти запаху диму в наметі, але ті, що курять, вважають, що мають повне право курити під час свого відпочинку. Як ви вчините в такій ситуації?

Ситуація шоста.

Один із вас прихопив із собою радіоприймач і щоранку вмикає його на повну потужність. Багатьох це сердить. Як ви вчините в такій ситуації?

Ситуація сьома.

Всі ви спите в одному наметі і ніяк не можете добитися, щоб у ньому був порядок. Дехто любить, щоб у наметі було завжди прибрано, іншим - все одно. Суперечки негативно впливають на атмосферу в таборі. Який може бути вихід із такої ситуації?

Ситуація восьма.

Хтось із вас пошкодив дорогу гітару, яка належала комусь іншому. Вона чи він відмовляються ремонтувати її за власний рахунок. Ваші дії?

Ситуація дев'ята.

Ваш товариш вирішив на пару днів приєднатися до вас. Вона чи він має свій намет, але ігнорує правила, погоджені всіма вами. Як ви вчините в такій ситуації?

Ситуація десята.

Двоє з вас схиляються до думки, що в таборі треба запровадити якісь обмежувальні правила щодо куріння та вживання алкоголю. Вони просять усіх зібратися й обговорити це питання. Більшість із вас виступає проти повної заборони. Як ви вчините?



Активне слухання

Мета: Ця вправа допомагає учням навчитися слухати та замислитись над тим, що робить слухання “добрим” чи “поганим”.

Навчальний момент:

- Уміння уважно слухати співрозмовника є важливим виявом поваги до права кожного на власну думку (див. статтю 12 Конвенції про права дитини, статтю 19 Загальної Декларації прав людини, що подаються в частині п'ятій цього посібника).

- Практикуючись, ми можемо покращити наше вміння слухати.

Оснащення: Таблиці “Що допомагає нам слухати?” та “Що заважає нам слухати?”, про які йдеться на сторінках 107 та 108.

Час: Близько 30 хвилин.

Методика проведення:

- Поділіть учнів на пари.
- Поясніть, що через хвилинку один із членів кожної пари повинен почати щось розповідати, не зупиняючись, а товариш - якомога уважніше його слухати. Оповідач може говорити про все, що йому заманеться. Наприклад, про себе, свою сім'ю, про цікаву історію з власного життя...
- Дайте хвилинку часу групам, щоб вони вирішили, хто буде говорити, а хто - слухати.
- Подайте сигнал оповідачам, що вони можуть почати свою розповідь.
- Дайте оповідачам хвилинку чи дві на їхню безперервну розповідь. Відтак, не доводячи їх до того моменту, коли вони почнуть задумуватися, що говорити далі, сплесніть у долоні, щоб вони зупинилися.
- Хай тепер слухачі повторять своєму партнерові два останні речення, які той сказав. Як правило, це прохання є великою несподіванкою - мало знайдеться таких, хто зможе точно повторити ці два останні речення!
- Партнери міняються ролями; тепер слухач говорить, а оповідач слухає.
- Через хвилину-другу знову зупиніть оповідачів. Скоріше всього, цього разу слухачі уже будуть слухати уважніше - тому хай повторять ТРИ останні речення, які сказав їхній партнер!
- За допомогою питань, що подаються нижче, визначте основні навчальні моменти.

Запитання:

- Чи змогли ви повторити ці речення?
- Чи було вам легше запам'ятати їх у другому випадку? Чому?



Що допомагає нам слухати?

Ми слухаємо нашим тілом так само, як і розумом...

- дивіться в обличчя тому, хто говорить
- контактуйте очима
- будьте у відкритій позиції (не схрещуйте руки, не повертайтеся спиною.....)
- злегка нахиліться до співрозмовника
- не напружуйтесь

Слухайте, про **що** говориться...

- намагайтеся схопити основну тему розповіді, а не тільки “факти”
- будьте відкриті до сприйняття
- уважно слідкуйте за тим, що говориться
- аналізуйте і оцінюйте
- не перебивайте

Слухайте, **як** це було сказано; підмічайте...

- несловесні знаки (наприклад, вираз обличчя, поставу)
- інтонацію голосу

Вміння слухати є важливим, тому що...

- Воно вказує людям на те, що ви цінуєте їхні життєві переживання і те, про що вони розповідають
- Воно заохочує людей говорити правдиво та вільно
- Воно може допомогти Вам визначити моменти, з якими погоджуються чи не погоджуються люди, та обміркувати, як можна примирити ці розбіжності.



Хто, я? - вправи для вироблення почуття відповідальності

Ці вправи допомагають учням усвідомити поняття особистої відповідальності та обов'язку. В них використано моральні дилеми реального життя, завдяки яким піднімається питання про чесність та щоденну відповідальність. У вправі про цензурування йде мова про відповідальне використання влади. Загалом мета цих вправ - показати, що права пов'язані з відповідними обов'язками.

Ці вправи подібні до тих, що розроблені для учнів молодших класів (див. стор. 65 - 70).

Права та обов'язки

Мета: Вправи на складання учнями переліку прав та обов'язків, а також проведення дискусії допоможуть учням зрозуміти зв'язок між цими двома категоріями.

Навчальний момент:

- Кожному окремому праву відповідає певний обов'язок.

Оснащення:

Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (див. стор. 163).

Інформація про права та обов'язки (див. стор. 111).

Час: Сорок п'ять хвилин.

Методика проведення:

- Хай учні розділяться на пари. Кожен учень має записати п'ять важливих прав, які, на його (її) думку, він повинен мати в школі, та п'ять важливих прав, якими він повинен користуватися вдома. Наприклад, право на власний життєвий простір.

- Запропонуйте учням обмінятися своїми списками з іншими парами. Тепер кожен учень мусить подумати над обов'язками, які випливають з кожного права, запропонованого їхнім партнером. Наприклад, обов'язок поважати життєвий простір людей, з якими вони живуть.

- Кожна пара представляє решті класу вибрані ними зі свого списку два



права і два відповідні обов'язки. Вчитель записує права і обов'язки на дошці.

- Хай тепер учні прочитають інформацію про права та обов'язки.

Розпочніть дискусію з таких запитань:

Запитання:

- Було вам легко чи важко знаходити обов'язки, які відповідають кожному праву?
- Якщо взяти приклад із ременями безпеки (див. Інформацію про права та обов'язки, стор. 111), то хто, на вашу думку, має рацію - уряд чи люди, які відмовляються натягати ремені безпеки?
- Що б ви сказали, якби хтось із ваших знайомих був збитий водієм через те, що той не натягнув ременя безпеки? Як би це могло трапитись? Як би ви себе при цьому почували?
- Що б ви сказали, якби померла хвора дитина через те, що в цей час лікар надавав допомогу водієві, який був поранений тому, що не натягнув ременя безпеки? Зверніться до спрощеного варіанту Загальної Декларації прав людини, що подається на стор. 163. Про які права йдеться в такому прикладі?
- Чи могли б ви придумати інші приклади, в яких виникають конфлікти між правами та обов'язками?

Альтернативна методика:

- Оскільки проблеми прав та обов'язків є звичним явищем для шкіл (наприклад, право на користування обладнанням та обов'язок не ламати його), ця вправа могла б стати зав'язкою для розмови про права та обов'язки у щоденних ситуаціях.
- Для активного засвоєння отриманих знань учні та вчителі можуть прикріпити список прав і відповідних обов'язків на стіні школи. Коли траплятимуться конфлікти чи коли виникатимуть інші проблеми з приводу прав та обов'язків, кожен може вносити доповнення до цього списку. Наприклад, коли учні "позичають" речі в інших без дозволу, учень може вписати в цей список: "Я маю право на власність і недоторканність моїх речей / я також маю обов'язок поважати право на власність та недоторканність речей моїх однокласників". На самому початку списку можна написати: "Ми всі маємо право вносити доповнення до цього переліку / ми також маємо обов'язок не вписувати сюди нічого, що порушувало б права інших".
- Для того щоб краще зрозуміти права та обов'язки, учні могли б прочитати інформацію про "негативні" та "позитивні" права, що подається на стор. 111, після чого переглянути Загальну Декларацію прав людини, визначаючи в ній "позитивні" та "негативні" права [вони виявлять, що багато прав містять у собі рівною мірою "негативні" (обов'язки) і "позитивні" (права) елементи].



Інформація про права та обов'язки

Кожне право має відповідний обов'язок. Наприклад, Ваше право на свободу висловлювання обмежене Вашим обов'язком не говорити неправди, яка може принизити іншу особу та порушити право інших на гідність та добру репутацію.

Рівновага між нашими правами та обов'язками поважати права інших людей означає, що ми, як правило, повинні користуватися нашими правами з певним обмеженням.

Трапляється багато ситуацій, коли права та обов'язки різних людей вступають у конфлікт між собою. Наприклад, у багатьох країнах є правило обов'язкового використання в автомобілях ременів безпеки. Багато людей противляться цьому правилу, аргументуючи це тим, що воно обмежує їхнє право на свободу дій.

Уряди цих країн вимагають, щоб, будучи за кермом, люди відчували обов'язок перед персоналом лікарень, лікарями та рештою громадян робити все можливе, щоб, подорожуючи власним транспортом, уникати тілесних пошкоджень. Зрозуміло, що, не користуючись ременями безпеки і тому зазнаючи тілесних пошкоджень, такі водії відбирають час, гроші та місця в лікарнях від людей, які страждають на різні недуги, і тим самим обмежують право хворих людей на відповідне лікування.

Інформація з приводу “негативних” та “позитивних” прав:

Термін “негативне право” застосовується для визначення таких прав, які дають нам змогу зупинити щось шкідливе чи неприємне, що чиниться щодо нас. Як приклад негативного права можна навести право не бути вбитим, не зазнавати знущань чи оберігати Ваші речі від крадіжки. Ці права є негативними, тому що вони говорять НІ тому, хто мав би намір завдати Вам шкоди.

Термін “позитивне право” застосовується для визначення таких прав, в яких проголошується наша свобода виконувати певні дії. Наприклад, право на оплату Вашої праці. Ці права є позитивними, тому що вони стверджують: ТАК, Ви маєте таке право. І вони засвідчують іншим людям: ТАК, вони повинні поважати Ваше право. Наприклад, Ваш роботодавець має обов'язок виплачувати Вам платню.



Злодій?

(Адаптовано з видання Фундації громадянства "Зрозумій закон", 1993 р., стор. 82)

Мета: В цьому занятті використано моральну дилему, яка дає можливість представити учням, що таке обов'язки перед суспільством. І хоч героєм цієї історії є особа, яка випадково отримує набагато більшу суму грошей, ніж повинна була отримати, в житті багатьом учням могли недодати здачі в магазині, і вони постали б перед подібним вибором.

Навчальний момент:

- Кожному окремому праву відповідає певний обов'язок. Наприклад, праву на рівність перед законом відповідає обов'язок поважати закон.

Оснащення: Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (див. стор. 163).

Час: Щонайменше одна година.

Методика проведення:

- Поділіть клас на малі групи по п'ять-шість учнів.
- Прочитайте їм такий текст:

“Щомісяця Олександр кладе невелику частку свого заробітку на свій рахунок у місцевому банку. Вона є невеликою, але тільки таким чином він може заощадити кошти для відпочинку зі своїми дітьми.

Відповідно щомісяця Олександр отримує повідомлення з банку про розмір суми на його рахунок. Одного разу він побачив, що на його рахунок набагато більше грошей, ніж мало б бути. Напевно, трапилась якась помилка. Олександр пише до банку, щоб повідомити, що на його рахунок з'явилося на 2.000 \$ більше.

“Ні, - приходять з банку відповідь, - не трапилося ніякої помилки. Ці гроші Ваші.” Він знову звертається до банку. “Ми двічі перевірили, - відповідає банк, - ми не припустилися жодної помилки”.

Олександр все ж не може заспокоїтись. Він пише втретє, і знову та сама відповідь.

Після цього Олександр думає, що йому нема чого втрачати. Він починає за ці гроші купувати потрібні йому та його сім'ї речі, докуповує меблі, переобладнує квартиру і їде разом із сім'єю на тиждень відпочивати.

Через деякий час працівники банку виявляють, що вони все ж припустилися помилки. Ті 2.000 \$, які вони помістили на рахунок Олександра, належать іншому клієнтові з таким самим прізвищем. Банк просить Олександра повернути гроші. Він повертає їм усе, що залишилось, але він уже витратив більш ніж 1.000 \$. Олександра звинувачують у крадіжці.



Щоб мати підстави для офіційного звинувачення, суддя мусить довести, що Олександр:

- повівся нечесно,
- забрав чи приховав щось, що належало іншому,
- мав намір назавжди привласнити гроші.

• Запропонуйте учням обговорити в групах, чи можна Олександра визнати винним у цій крадіжці. Перш ніж дати відповідь, учні повинні задатися такими трьома запитаннями:

- Чи вчинив Олександр нечесно?
- Чи взяв він щось, що належало не йому?
- Чи мав намір Олександр привласнити чужі гроші?

Якщо відповідь учнів на всі запитання буде **так**, то, згідно з законом, Олександр винен. Якщо учні відповіли на одне чи більше запитань **ні**, тоді він не винен.

- Якщо учні вирішать, що Олександр, згідно з законом, є винним у цій крадіжці, то яке покарання, на їхню думку, він повинен понести?

Наприклад, в Англії за такий злочин суддя може засудити до 10 років ув'язнення чи змусити заплатити штраф аж до 2.000 фунтів стерлінгів (близько 3.000 доларів США). (Ви можете дізнатись, якою є міра покарання за цей злочин у Вашій країні, і сказати про це учням.)

- Якщо учні вирішать, що Олександр не винен, чи змусили б вони його повернути гроші, які він уже витратив на сім'ю та будинок?

- Тепер розкажіть учням, чим закінчилася історія з Олександром:

“Після суду, що тривав три дні, суддя оголосив, що Олександр не винен. Судді не зобов'язані пояснювати підстави свого вердикту, але ми можемо припустити, що спроби Олександра вказати службовцям банку на допущену помилку переконали суддю, що його наміри не були нечесними.

Хоч Олександра визнали невинним у крадіжці, все ж залишається питання, чи повинен він повернути гроші, які уже розтратив. Вирішення цього питання виходило за межі повноважень суду, і банк мусив би знову порушувати в суді окрему справу, щоб домогтися повернення цих грошей.”

Запитання:

- Що б ви зробили на місці Олександра? Чому?
- В чій обов'язки входило виправлення помилки банку - Олександра чи банку? Чому?
- Чи змінилася б ваша відповідь, якби сума грошей була більшою/меншою?



Прошу слова!

Мета: Ця вправа з написанням листа допомагає учням розглянути права і обов'язки особистості та держави стосовно свободи слова (самовираження). Оскільки такий вид діяльності значною мірою залежить від довіри між учнями та вчителем, краще виконувати цю вправу тільки після того, коли учні вже матимуть досвід інших видів діяльності, спрямованих на вивчення прав людини.

Навчальний момент:

- Кожному окремому праву відповідає певний обов'язок.
- Наприклад, праву на свободу слова має відповідати обов'язок поважати думку інших.

Час: Півтори години.

Оснащення: Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (див. стор. 163). Інформація щодо цензури (стор. 117).

Методика проведення:

- Запропонуйте учням уявити собі, що кожен з них є дописувачем до місцевої газети. (Якщо у Вашому районі немає місцевої газети, разом з учнями Ви можете "заснувати" її, визначивши назву, дні виходу газети, її напрям і т.ін.). Хай кожен напише короткого листа до газети, повідомляючи про щось таке, що коїться у його/її районі і що йому/їй аж ніяк не подобається. Запевніть їх, що ніхто, окрім самих учнів, не побачить ці листи.

І простежте, щоб це було справді так.

- Після того як учні напишуть свої листи, поділіть клас на пари. Хай діти в кожній парі обмінюються своїми листами. Тепер хай вони уявлять собі, що вони є редактором місцевої газети. Вони отримали цього листа і стурбовані тим, що публікація його може не сподобатися місцевій владі та мерові. Запропонуйте дітям викреслити ті частини листа, які виглядають небезпечними. Дозвольте їм змінювати цей лист на власний розсуд.

- Поверніть листи тим, хто їх написав. Всім класом або по групах обговоріть питання, що подаються нижче.

- Після обговорення перегляньте "Інформацію про цензуру" (стор. 117) і запропонуйте учням подумати, якою сценою можна було б проілюструвати кожен її пункт. Наприклад, під заголовком "ЩО підлягає цензурі" подається категорія "митці". Запитайте учнів, чому, на їхню думку, хтось міг би піддавати цензурі творчість митців. Якщо у Вашій країні й сьогодні існує цензура чи існувала раніше, пошліться на окремі випадки, ілюструючи їх прикладами.

Запитання:

- Чи вдавались ви до самоцензурування, пишучи листа? Чому? Чому ні?
- Якою мовою ви написали листа: ввічливою чи агресивною?



- Якщо ви написали ввічливого листа, то чому: відчували відповідальність за почуття інших чи тому, що боялися можливого покарання?
- Чи думали ви більше про те, як покращити ситуацію, чи тільки хотіли показати своє невдоволення?
- Що ви відчували, коли побачили, що ваш лист було піддано цензури?
- Якого вигляду набув ваш лист після цензури?
- Чим ви керувались, викреслюючи щось із листа свого товариша?
- Як, на вашу думку, ви реагували б на листа зі скаргою, якби були одним із керівників місцевої влади і отримали подібного листа? Як би ви зреагували, якби в листі були напади на вас особисто чи він був би написаний в агресивному тоні?
- Як ви вважаєте, чи повинен уряд прислухатися до всіх скарг, навіть якщо вони є “небезпечними”? Чому? Чому ні?
- Чи можна було б вважати ваш лист “небезпечним”?
- Чому, на вашу думку, ми виконали цю вправу?

Альтернативна методика:

- Якщо Ви вважаєте за доцільне, таку вправу можна дещо видозмінити - наприклад, хай учні уявлять собі, що вони пишуть до шкільної газети.
- У плані виконання проекту дослідження (див. стор. 30) запропонуйте учням простежити певний час за якоюсь газетою. Вони могли б вибрати якусь новину і порівняти, як одна і та ж проблема по-різному висвітлюється в різних газетах залежно від їхнього спрямування.
- Якщо учнів вразила проблема, подана на сторінках газети, вони могли б від імені класу написати ввічливого листа до засобів масової інформації і висловити з цього приводу свою точку зору.



Інформація про цензуру

Свобода слова є правом людини, яке передбачене Загальною Декларацією прав людини (стаття 19). Багато людей вважають, що це право є стержнем демократичного суспільства. Інші кажуть, що надто велика свобода слова може виявитись небезпечною. Тому в багатьох країнах виступи контролюються у тих випадках, якщо промовці підбурюють людей і закликають до заворушень, які призводять до насильств, або коли промовцем є расист чи фанатик. У багатьох країнах цензурі підлягає також критика уряду.

ХТО цензурує:

- офіційний цензор
- засоби масової інформації
- профспілка
- уряд
- чиновник
- впливові політичні групи
- закон
- працедавець

ЩО підлягає цензурі:

- інформація
- самовираження
- напади на загальноприйняті цінності
- письменники
- критики суспільства
- доступ до інформації
- колективна акція
- митці
- політична опозиція

ЧОМУ проводиться цензура:

- щоб приховати інформацію і/чи брак компетентності
- щоб захистити *status quo*
- щоб захистити політику уряду
- щоб захистити привілеї
- щоб захистити вразливих, наприклад підлітків
- щоб зберегти владу

ЯК проводиться цензура:

- шляхом недопущення чогось, що може статись (цензура запобігання)
- шляхом покарання після події (цензура покарання)

КОЛИ проводиться цензура

- перед виборами
- в часи швидких соціальних змін
- в період національної/міжнародної кризи
- коли уряд є слабким і відчуває загрозу



Як би вчинили Ви?

Мета: Вивчаючи цю справу про політичне вбивство, учні обговорюють питання про обов'язки держави та окремої особи.

Навчальний момент:

- Кожному окремому праву відповідає певний обов'язок. Наприклад, праву на особисту безпеку відповідає обов'язок захищати це право у випадку інших людей.

Оснащення:

Судова справа Луїса Діаса (стор. 119).

Інформація про політичні вбивства (стор. 120).

Текст "Що сталося після того?" (стор. 121).

Час: Близько години.

Методика проведення:

- Прочитайте вголос або хай діти прочитають про себе судову справу Луїса Діаса.

- Скажіть учням, що смертні випадки, подібні до того, що стався з Луїсом, називаються позасудовими стратами або політичними вбивствами. Прочитайте самі або дайте прочитати учням інформацію про політичні вбивства (стор. 120).

- Сім'я Луїса хоче притягти до відповідальності осіб, винних у смерті їхнього родича. Військові намагаються перешкодити цьому. Хай учні, поділившись на групи з чотирьох-п'яти осіб, проаналізують, чому сім'я і військові мають саме такі наміри. Для того щоб розпочати дискусію, можна використати наступні запитання:

- Хто, на вашу думку, несе відповідальність за смерть Луїса: армія, уряд, сам Луїс чи солдат, який вистрілив у нього?

- Якби винні солдати були покарані, як би це вплинуло на інших членів служби безпеки?

- Якби солдати були покарані, то влада уряду, служби безпеки та армії посилилась би чи, навпаки, послабилась? Яким би тоді був їхній імідж?

- Що трапиться, якщо їх не буде покарано? Чи втратить армія довіру серед людей?

- Чи має якесь значення, коли люди втрачають довіру до армії?

- Чи поділяєте ви думку, що солдатів не можна переслідувати за вбивство, навіть за згаданих обставин?

- Якщо солдати не понесуть ніякої відповідальності, як це вплине на сприйняття громадськістю правової системи в країні (суду, суддів і т.д.)?

- Хай учні уявлять собі, що в той момент, коли було вбито Луїса, вони були неподалік. Вони побачили обличчя та армійський номер солдата, який вистрілив у Луїса, а самі залишилися непоміченими.

Що ви зробили б у такій ситуації:

- чи пішли б додому і постаралися про все забути? Чи можливо це?



- чи пішли б ви до поліцейської дільниці і розповіли про побачене?
- чи розповіли б ви про побачене сім'ї Луїса чи комусь іншому?
- чи зробили б ви щось інше? Що саме? Чому?
- Наприкінці можна прочитати учням текст “Що сталося після того” (стор. 121).

Альтернативна методика:

- Хай учні уявлять собі, що вони є товаришами, родичами чи колегами когось, хто був позасудово страчений. Щоб передати можливі почуття цих людей, запропонуйте учням написати вірша чи розповідь на цю тему або намалювати картину.
- У плані виконання проекту дослідження (див стор. 30) запропонуйте учням розділитись по групах, щоб хтось один у кожній групі виступив у ролі журналіста, який прийшов до сім'ї Луїса Діаса розпитати про його смерть. Кожна група повинна підготувати невеличку драматичну сценку про зустріч сім'ї з журналістом. При цьому можна скористатися такими запитаннями:
Чи хочуть вони говорити з журналістом? Чи це небезпечно? Чи можуть вони довіряти йому/їй? Чого від них хоче журналіст? Якою є його/її думка з приводу вбивства? Чи може журналіст допомогти в оприлюдненні інформації про вбивство? Чи хочуть цього родичі / товариші / колеги Луїса?
Кожна група може представити свою драматичну сценку всьому класові.

Випадок, що стався з Луїсом Діасом

17 вересня 1992 року Луїс Енріке Ланда Діас, 21-річний студент медичного коледжу при державному університеті Карабобо, що в Арагуа (Венесуела), разом зі своїми однокурсниками та викладачами святкував 17-ту річницю свого коледжу. За розповідями свідків, між ними і членами Національної гвардії, які патрулювали в цьому районі, розпочалася словесна сварка на відстані. Двадцятьоро гвардійців застосували до студентів сльозоточивий газ.

О 14 год. 30 хв. гвардійці почали стріляти в студентів бойовими набоями. Весь цей інцидент було записано на відеокасету одним очевидцем. Через кілька хвилин Луїса Ланду було застрелено.

За фактом убивства було відкрито судову справу, і 20 вересня одного члена Національної гвардії було визнано підозрюваним. Слідство розпочали військовий та цивільний суди.

Однак у березні 1993 року військовий суд домігся виключного права юрисдикції над цією справою. В минулому цей суд не раз виносив виправдальні вироки щодо співробітників органів безпеки, звинувачених у порушенні прав людини.

Родина Луїса Ланди, яка намагалася привернути увагу громадськості до його вбивства, стала об'єктом систематичних залякувань. Їй погрожували по телефону, їхній будинок було обстріляно. В грудні 1992 року батька Луїса Ланди було поранено в коліно групою озброєних людей, які стріляли з автомобіля, що проїжджав повз нього.



Інформація про політичні вбивства

Термін “позасудова страта” означає незаконне свавільне вбивство, вчинене за наказом урядовців або за їх співучастю. Якщо владні структури відмовляються розслідувати якесь невинуватене вбивство, вчинене службою безпеки, або притягнути злочинців до відповідальності, тоді це вбивство вважається позасудовим, і відповідальність за нього несе уряд. Можна використовувати також термін “політичне вбивство”, бо він більш зрозумілий і включає в себе поняття незаконних та свавільних вбивств, здійснених збройними політичними угрупованнями.

Політичні вбивства відрізняються від тих страт, які проводяться вмотивовано згідно з чинним законодавством. Вбивство вважається юридично вмотивованим, якщо воно сталося в результаті самозахисту солдат або вчинене поліцією під час бунту. Також уряд вважатиме, що страта людини є юридично вмотивованою, якщо вона виконана за рішенням справедливого суду. Якщо солдат вбиває когось, виходячи з особистих мотивів, і несе покарання, як і будь-який інший злочинець, то вбивство, яке він вчинив, не вважається позасудовою стратою. Також законним вважається вбивство солдат ворогуючої сторони під час бойових дій.

Багато урядів, які вдаються до політичних вбивств, підписали різного роду міжнародні договори і тим самим зобов'язалися поважати права людини. Деякі уряди навіть не намагаються пояснювати свої дії, коли не дотримуються своїх зобов'язань. Інші - чинять позасудові страти так, що незаконність їх не відразу впадає в око. Вбивства здійснюються вночі, коли жертви опиняються наодинці з карателями. Тіла вбитих спотворюють та ховають, щоб завадити розпізнанню. При цьому уряд вдається до обману і приховує факти, стверджуючи, що не має до цих вбивств ніякого відношення.

У червні 1989 року танки китайської армії чавили демонстрантів, що зібралися на площі Тяньаньмень у Пекіні на захист демократичних свобод. Все це було записано телевізійними камерами і показано всьому світові. Тисячі людей були свідками розправи. До моргів та лікарень потрапило сотні тіл. Однак спочатку китайський уряд заявив, що під час розгону демонстрації протесту жертв не було. Пізніше ця офіційна інформація була дещо змінена: уряд повідомив, що в сутичках між солдатами та демонстрантами в Пекіні загинуло 200 цивільних осіб, але навіть така цифра є значно применшеною.

Деякі уряди виправдовуються перед міжнародним співтовариством тим, що насильство є звичним явищем у їхньому суспільстві чи є результатом етнічної напруженості. Але насильство обов'язково стане звичним у будь-якому суспільстві, де порушуються права людини. Натомість громадянські війни та конфлікти не є неминучим наслідком етнічної чи релігійної напруженості. Часто вони виникають чи загострюються саме завдяки неправильній офіційній політиці.



Право на життя - вправи для усвідомлення універсальності прав людини

Ці вправи допомагають учням зрозуміти, що всі люди мають однакові права. Наші права можуть кимось порушуватися, але їх не можна від нас відібрати. Ми народилися з ними і з ними померемо.

В основу покладено вправи, розроблені для школярів молодшого віку (див. стор. 71 - 78).

Колесо прав

(Адаптовано з матеріалів семінару з вивчення прав людини, на якому розглядалися права жінок та проблема рівності чоловіків і жінок; семінар був організований хорватською неурядовою організацією Б. а. Б. е., Слеме, Хорватія, у березні 1996 року).

Мета: У цій вправі використано життєвий досвід як привід для того, щоб замислитися, як ми можемо захистити власні права та права інших.

Навчальний момент:

- У своєму житті ми вже не раз захищали свої права і права інших, навіть якщо не називали це "боротьбою за права людини".

Оснащення: Класна дошка чи великий аркуш паперу та ручки.

Час: Близько години.

Методика проведення:

- Цю вправу слід проводити групами близько шести чоловік. Якщо Ваш клас великий, проведіть спершу вправу з малою групою учнів (можливо, під час обідньої перерви). Тоді ці учні могли б бути Вашими помічниками в роботі з рештою малих груп.
- Поділіть клас на групи приблизно по шість осіб з одним помічником у кожній з них.



- Помічник просить кожного члена групи згадати момент, коли він/вона “виступали” на захист своїх прав чи прав інших людей. (Наприклад, учні можуть згадати момент, коли в дитинстві їх несправедливо звинуватили в чомусь.) При бажанні члени груп можуть розповісти про це своєму сусідові. Через п’ять хвилин кожен член групи повинен приготувати таку інформацію:

1. Час, коли я “виступив” на захист прав.
2. Що трапилось?
3. Де це трапилось?
4. Мотиви. Чому я “виступив”?
5. Хто чи що було джерелом підтримки для мене?

- Поки вони будуть думати, помічник малює велике колесо зі спицями.
- Відтак помічник просить кожного з членів групи розповісти про свій випадок відповідно до п’ятьох пунктів, згаданих вище.

- Одночасно з розповіддю кожного члена помічник записує на **кінчику** однієї із спиць - **де саме трапився** кожен окремий випадок, а **вздовж** спиці - які були **мотиви** та джерело **підтримки**. (Для того щоб полегшити записування, помічник може, за згодою члена групи, підсумувати сказане).

- Коли всі розкажуть свою історію, помічник може використати подані нижче запитання, щоб підвести підсумок розмови і виділити навчальні моменти.

Запитання:

- Пережиті вами випадки були подібними чи різними? Трапилися вони в колі людей чи наодинці, вдома чи на роботі?

- Чи були в цьому випадку певні ситуації чи особи, які можна було б назвати одночасно і позитивними, і негативними?

- Чи ким-небудь згадувалися закон або влада як джерело підтримки? Чому? Чому ні?

- Що ви відчували, коли згадували момент свого “виступу” на захист прав?

- Чи були ці моменти пережитого позитивними? Чому? Чому ні?

- Чи багато з нас відчуває підтримку або солідарність із боку наших товаришів/колеґ/сім’ї? Чому, на вашу думку, така підтримка є корисною, коли ми стаємо на захист прав людини?

Альтернативна методика:

- Ця вправа дуже гнучка. Її можна використати для аналізу будь-чого, пережитого в минулому, з групами різного віку. Особливо корисною є вона для усвідомлення того, що ми часто потрапляємо у схожі ситуації.

- Учні можуть звернутися до правозахисних документів, поданих у частині п’ятій цього посібника, щоб визначити, про які права йшлося в їхніх розповідях.

- У плані виконання проекту дослідження запропонуйте учням проаналізувати подібні випадки, про які вони дізнаються із засобів масової інформації або які стануться з ними під час вихідних. Скільки прикладів вони зможуть назвати, коли люди “ставали” на захист своїх прав та прав інших людей?



“Мінйонет”

(Адаптовано з посібника Фундації громадянства “Зрозумій закон”, 1994, стор. 11)

Мета: Ця морально ускладнена історія, що пов’язана з правом на життя, допоможе учням замислитись над тим, як права людини застосовуються на практиці. Вона також добре поєднується із видами діяльності щодо конфліктних ситуацій, розповідь про які починається зі стор 138.

Навчальний момент:

- Кожен має право на життя.
- Існує поняття “природного права”.

Час: Близько півгодини.

Оснащення: Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (див. стор. 163).

Методика проведення:

- Покажіть учням статтю третю Загальної Декларації прав людини (див. стор. 158), яка передбачає право на життя:

“Стаття 3. Кожна людини має право на життя, свободу і особисту недоторканність.”

- Поділіть клас на малі групи по п’ять-шість осіб.
- Прочитайте учням цю історію:

“19 травня 1884 року четверо чоловіків вирушили в плавання з Англії до Австралії на яхті під назвою “Мінйонет”. Це були капітан Томас Дадлі, помічник капітана Едвін Стефенс, моряк Нед Брукс та 17-річний юнга Річард Паркер. 5 липня велика хвиля розтрощила борт яхти, і та почала тонути. Перш ніж “Мінйонет” зникла під водою, люди встигли лише прихопити дві банки консервів та сісти в човен. Так четверо моряків-невдах опинилися посеред Атлантичного океану за 1600 миль від берега лише з кількома банками консервованих овочів, які мали врятувати їх від смерті. Через три дні голодним чоловікам пощастило впіймати черепаху. Тепер вони мали що їсти і пити, але через дев’ять днів і це закінчилося. До берега залишалось іще 1000 миль, а в них зовсім не було їжі, і тільки зрідка вони могли зволожити рот дощовою водою. Моряки були у відчаї. У своєму листі до дружини капітан писав, що якщо найближчим часом не зустрінеться якесь судно, “тоді нам не залишиться нічого іншого як померти... Я жалкую, що вирушив у це плавання...” Проте у них все-таки був шанс вижити - хоча б у трьох із них. Адже хтось один міг послужити їжею для інших. Капітан запропонував, щоб вони за допомогою жереба вирішили, хто має бути тим одним, але Стефенс і Брукс були проти. “Якщо нам судилося померти, - сказали вони, - ми повинні померти разом”.



Молодий Річард Паркер, що ледь притомний лежав на дні човна, не промовив ані слова.

Коли вони провели ще два дні без їжі та води, капітан переконав Стефенса, що вони повинні пожертвувати кимось задля спасіння інших і що, напевно, цим “кимось” повинен бути Річард Паркер. Він був сиротою, не мав ні жінки, ні дітей, і вже й так смерть заглядала йому в вічі. Він приходив до тями тільки зрідка, щоб попити морської води, яка ще більше погіршувала його стан. Вони знали, що їхній човен дрейфує в напрямі судноплавних ліній. Вони могли побачити корабель будь-якого дня, але могли й не побачити. Нарешті вирішили, що якщо прийдешній день не принесе їм нічого втішного, то вони вб'ють хлопця. Наступний день не приніс нічого. Моряк Брукс не хотів брати участі у вбивстві. Коли він накрився курткою в кутку човна, Дадлі та Стефенс нахилилися над непритомним Паркером. “Річарде, хлопчику мій, - прошепотів капітан, - прийшов твій час”. Стефенс стояв наготові, щоб тримати ноги хлопця, але в цьому не було потреби. Він був надто кволим, щоб боротися, коли капітан витягнув кишеньковий ніж і перерізав хлопцеві горло. Всі троє напилися крові Річарда і в наступні три дні з'їли його серце та печінку. На четвертий день їх побачили з німецького корабля “Монтесума”. Всі троє були надзвичайно виснаженими. Помічника капітана і самого капітана треба було піднімати на борт корабля за допомогою вірьовки.

7 вересня вони прибули до Англії. Дадлі, Стефенс та Брукс відразу ж пішли до поліції і пояснили причину вбивства хлопця.”

- Запропонуйте учням по групах відповісти на такі запитання:
 - Чи поділяєте ви думку, що ці троє чоловіків вчинили неправильно?
 - Чи слід звинуватити їх у вчиненні злочину?
 - Чи всі вони заслужили однакову міру покарання?
 - Тепер прочитайте учням продовження цієї історії:

“Випадки, подібні до цього, траплялися й раніше, і тому для Дадлі, Стефенса та Брукса було несподіванкою те, що їх відразу ж звинуватили у вбивстві, - хоч згодом звинувачення проти моряка Брукса було відхилено. Цей випадок привернув увагу широкого кола людей, тому що газети подали детальну інформацію про все, що сталося. Були зібрані гроші для того, щоб заплатити адвокату, який мав захищати чоловіків на суді. Під час судового засідання було розглянуто всі аргументи цієї справи, і присяжні постали перед важким завданням. Вони щиро співчували цим трьом чоловікам і хотіли б погодитись, що не можна вважати неправильним такий вихід із ситуації, коли заради спасіння кількох людей вбивають якусь одну людину. Але присяжні мусили визнати, що навмисне вбивство людини, яка ніяким чином не загрожувала життю інших людей, є очевидним злочином. Суддя запропонував присяжним самим



вирішити цю проблему, дозволивши їм скористатися надзвичайним правом “спеціального вердикту”. В цьому вердикті присяжні визнали, що факти по цій справі мали місце, але залишили право за п’ятьма суддями визначити, чи винні Дадлі та Стефенс у вбивстві хлопця”.

- Запропонуйте учням у кожній групі відповісти на такі запитання:
 - Якби ви були на місці одного із п’яти суддів, чи визнали б ви Дадлі та Стефенса винними у вбивстві?
 - Чому?
 - Якщо вони винні, то якою повинна бути міра покарання?
- Тепер прочитайте учням, що було далі:

“Суд визнав Дадлі та Стефенса винними у вбивстві. Винуватців, як правило, карали смертю, але в даному випадку їх засудили до шести місяців ув’язнення. За стандартами того часу і в порівнянні зі ставленням до інших моряків, що побували в подібних ситуаціях, цей вирок, на думку багатьох, був занадто суворим”.

Запитання:

- Право Річарда Паркера на життя було порушено. Що б ви могли сказати з приводу права на життя інших людей у човні?
 - Як би вчинили ви? Ви б скоріше померли, аніж вбивали когось?
 - Ця трагедія трапилась за 64 роки до того, як було прийнято Загальну Декларацію прав людини. Чи змінює така обставина якимось чином право Річарда Паркера на життя?
 - Деякі люди відстоюють точку зору, що існують “природні” права та закони, які існують споконвіку і які є загальноприйнятими та справедливими. Наприклад, право на свободу завжди було “природним” правом. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою?
 - Які ще права, окрім права на життя, на вашу думку, можна вважати “природними”? Занесіть їх у список і порівняйте його із Загальною Декларацією прав людини.

Альтернативна методика:

- Як могли б розгортатися події, якби ці люди не розповіли владі про вбивство хлопця? Запропонуйте учням підготувати невеличку сценку, оповідання, вірш чи лист, де б вони уявили себе на місці цих трьох чоловіків через десять років після трагедії. Яким було б їхнє ставлення до вчиненого ними? Чи відчували б вони на собі тягар вини? Чому? Чому ні?
 - Якою була б ваша реакція, якби ви були товаришем Річарда Паркера?
 - У плані виконання проекту дослідження учні могли б провести опитування серед своїх товаришів та членів своїх родин, ставлячи їм таке запитання: “Які природні права, на вашу думку, ви повинні мати?” Отримані дані можна звірити й використати для проведення дискусії або під час занять з математики - наприклад, щоб представити їх у вигляді кругової діаграми.



Історія, що сталася з Іриною

Мета: Метою обговорення цієї історії про одну особу, чії права систематично порушувались, є поглиблення знань учнів про боротьбу з порушенням прав людини та утвердження думки, що насильству можуть протистояти навіть звичайні люди.

Навчальний момент:

- Окремі особи, і особливо групи людей, можуть успішно протистояти порушенням прав людини.

Оснащення:

Історія, що сталася з Іриною (стор. 129 - 130).

Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (стор. 163).

Інформація про в'язнів сумління.

Час: Близько години.

Методика проведення:

- Дайте учням хвилин п'ять на роздуми щодо всіх можливих причин, які давали б уряду право законним чином ув'язнити когось. Наприклад, за вбивство, пограбування і т. ін. Все це запишіть на дошці.

- Прочитайте учням "Інформацію про в'язнів сумління" або хай вони прочитають її самі (стор. 130).

- Прочитайте учням або хай вони прочитають самостійно "Історію, що сталася з Іриною" (стор. 129 - 130).

- Поділіть клас на групи по п'ять-шість учнів. Кожній групі дайте копію спрощеного варіанту Загальної Декларації прав людини (стор. 163). Запропонуйте їм знайти в цьому документі права, які були порушені щодо Ірини (якщо Ви не маєте можливості зробити копії Декларації, прочитайте вголос права одне за одним, запитуючи після кожного з них, чи було воно порушене в цьому конкретному випадку).

- Якщо одні групи закінчили роботу швидше від інших, запропонуйте їм визначити методи, які застосовувала група Міжнародної Амністії з Мілвокі, домагаючись звільнення Ірини.

- Для початку дискусії скористайтесь запитаннями, поданими нижче.

Запитання:

- Як ви вважаєте, чи правильно вчинила влада, ув'язнивши Ірину? Чому? Чому ні?

- Які Іринині права були порушені? Чого, на вашу думку, намагалась досягти влада, вчинивши так із нею?



Історія, що сталася з Іриною

5 березня 1983 року, наступного дня після того як російськомовній поетесі Ірині Ратушинській з України виповнилося 29 років, її було засуджено до семи років таборів та п'яти років заслання в межах СРСР за "антирадянську агітацію та пропаганду". В основу її вироку лягли п'ять віршів, які, за словами її чоловіка, мали таке ж відношення до політики, як і "Отче наш". Вона брала також участь у демонстраціях протесту проти порушень прав людини.

Ірина відбувала ув'язнення у так званій Малій зоні, у спеціальному бараку для жінок-політв'язнів (с. Барашево, Мордовська автономна республіка Російської Федерації). Мала зона відзначалася найнестерпнішим режимом ув'язнення, який тільки міг існувати в рамках радянського законодавства.

На знак протесту проти утримування в неопалюваних камерах, недостатнього харчування, відсутності медичного нагляду Ірина оголосила голодування. У неї було погане здоров'я, однак родині не дозволяли ні відвідати її, ні вислати медикаменти. У відповідь на голодування Ірину помістили в тюремний карцер, що в селищі Явас. Там її відразу ж до неприємності побили і в одній нижній білизні залишили на кам'яній підлозі камери на цілу ніч, не давши навіть лягти на нари, щоб опам'ятатися. Коли вона спробувала звинуватити вартових у побитті, її помістили в камеру-одиночку за "симулювання страждань від залякування та насильства".

У книзі "Сірий колір - колір надії" Ірина так описала своє тюремне життя: "Всі ті норми людської поведінки, в яких виховують нас від колиски, піддаються тут навмисному та систематичному руйнуванню. Це природно, що кожна людина хоче бути чистою? Тоді візьміть свою порцію оселедців, що подаються через спеціальну квартиру у дверях, голими руками! Ви не дочекаєтесь того, щоб вам дали тарілку й виделку чи навіть клаптик паперу, щоб покласти на нього рибу. Поївши, витріть руки від риб'ячих нутроців об власний одяг, тому що ви не маєте доступу до води! Захворійте коростою та грибок, живіть у бруді, дихайте смородом параші, і ви пошкодуєте, що зважилися на "злочинні" дії! Жінки схильні до соромливості? Тоді тим більше є причина роздягати їх догола під час обшуків, а коли їх під час слідства поведуть до лазні, ціла група офіцерів КДБ, які регочуть і кидають цікаві погляди, "ненароком" ввалиться туди... Нормальна людина протриває матюкам та брехні? Ви зіткнетеся з такою кількістю як одного, так і другого, що вам треба буде напружити всі внутрішні ресурси, щоб згадати, що десь таки існує інша реальність!"

В 1983 році справа Ірини привернула увагу правозахисної організації "Міжнародна Амністія", яка почала вимагати її звільнення. Група Міжнародної Амністії з м.Мілвокі (США) організувала велику кампанію розголошення про арешт та ув'язнення поетеси Ірини Ратушинської через журнальні та газетні статті, радіоінтерв'ю, особливо інтерв'ю на радіостанції "Голос Америки", яка часто вела трансляції на територію СРСР.

(продовження далі)



Історія, що сталася з Іриною (продовження)

На захист прав Ірини вони висилали петиції та поштівки до радянського керівництва і намагалися знайти підтримку серед керівництва США, зверталися й до президента. Вони також налагодили зв'язок із чоловіком та свекрухою Ірини.

В 1985 році Міжнародна Амністія дізналася про те, що Ірину перевели в невідоме місце. Мілвокійська група організувала концерт з нагоди дня народження Ірини та Міжнародного жіночого дня, на який було продано всі квитки. На концерті відомий поет читав її вірші, аудиторію ознайомили зі справою Ірини та дали рекомендації щодо написання листів.

До 1986 року справа Ірини набула широкого розголосу. Американський сенатор Едвард Кеннеді порушив цю справу в розмові з Генеральним секретарем Комуністичної партії СРСР Михайлом Горбачовим під час свого візиту до цієї країни. На підтримку Ірини в Англії та Ізраїлі відбулися акції голодування; амністійні групи розповсюдили брошури з інформацією про неї. Студенти міста Денвера, штат Колорадо (США), відзначили день народження Ірини і кожного дня відправляли їй листи. Врешті-решт 9 жовтня 1986 року Ратушинську було звільнено. Радянська влада дозволила їй поїхати за кордон для лікування.

В ув'язненні Ірині забороняли писати вірші, її було позбавлено паперу і письмового приладдя. Однак вона складала їх багато. В камері, наприклад, вона видряпувала вірші на великому кусні мила, запам'ятовувала їх і змивала. Таким чином вона написала 300 віршів. Після її приїзду на Захід всі ці вірші були опубліковані.

Інформація про в'язнів сумління

В'язнями сумління можуть бути чоловіки, жінки та діти, ув'язнені за свої переконання, колір шкіри, стать, етнічне походження, мову чи релігію, які не чинили насильства і не закликали до нього.

В усьому світі уряди утримують у в'язницях сотні тисяч людей не за якісь кримінальні злочини, а за їхні переконання. Часто в'язні сумління перебувають у в'язницях місяці й роки без рішення на те суду, чи після таємного суду, чи суду, проведеного без їхньої участі або без підтримки адвоката. Такі ув'язнення є порушенням Загальної Декларації прав людини. Багатьох в'язнів сумління позбавляють волі за їхню мирну опозицію до уряду власної країни.



Що таке чесність? - вправи для виховання почуття справедливості

В цих вправах на вироблення почуття справедливості йде мова про факти дискримінації, з якими щодня стикаються жінки та представники меншин.

Метою цих вправ є показати, що величезну кількість людей у щоденних ситуаціях несправедливо позбавляють їхніх прав і що цьому треба протистояти.

Ці вправи подібні до тих, що пропонуються на стор. 79 - 84 для школярів молодшого віку.

Історія з Весною

(Адаптовано з посібника Фондації громадянства "Зрозумій закон". 1995, стор. 16)

Мета: Метою цього обговорення є виявлення проблем, пов'язаних із поняттям справедливості та правами людини.

Навчальний момент:

- Будь-яка дискримінація, в тому числі й расова, є порушенням прав людини.

Час: Близько півтори години.

Оснащення: По одній копії спрощеного варіанту Загальної Декларації прав людини (стор. 163) для кожної групи учнів.

Методика проведення:

- Поділіть клас на маленькі групи по п'ять-шість осіб.
- Поясніть учням, що в багатьох країнах є закони проти дискримінації на расовій та статевій основі. Статті, спрямовані проти дискримінації, є також і в Загальній Декларації прав людини.



- Запропонуйте учням розглянути у своїх групах різні частини спрощеного варіанту Загальної Декларації прав людини і знайти відповідні статі, в яких засуджується дискримінація. (Зауважте, що при цьому якоюсь мірою важливою виявиться кожна стаття).

- Через десять хвилин пройдіться по класу і запропонуйте кожній групі розповісти, які статі, на їхню думку, мають відношення до цієї проблеми. Хай вони обґрунтують свій вибір конкретними прикладами того, як ця стаття може допомогти подолати дискримінацію.

- Прочитайте учням уголос історію, яку розповіла Весна, що є циганкою:

“У вітрині магазину одягу я побачила оголошення про вакантне місце продавця. Вони шукали когось віком від 18 до 23 років. Мені було 19, тому я зайшла до магазину і попросила детальніше розповісти про умови праці, але завідувачка магазину сказала, щоб я прийшла через два дні, бо поки що зголосилося мало людей.

Я заходила до магазину ще двічі, але обидва рази чула те саме. Десь через тиждень я знову пішла туди. Оголошення все ще висіло у вітрині. Завідувачка була надто зайнята, щоб глянути на мене, але відповіла, що вакансію вже заповнено.

Вийшовши з магазину, я була настільки пригнічена, що попросила свою подругу-нециганку піти в той же магазин і переконатись, що на роботу вже не беруть. І що ж? Їй сказали, щоб вона прийшла на співбесіду в понеділок.”

- Тепер прочитайте пояснення завідувачки:

“Я подумала, що з огляду на чималий шмат дороги, який довелося б долати Весні кожного дня, щоб добратися на роботу, їй буде важко тут працювати. Дівчині треба було їхати вісім миль автобусом та ще й з пересадкою. Важко керувати магазином, коли працівники постійно запізнюються. Я хотіла б найняти на роботу когось, хто живе поблизу.

Людина, якій я запропонувала прийти, виглядала якраз підходящою.”

- Запропонуйте учням обговорити по групах таке:

- Як ви думаєте, чи мала тут місце дискримінація щодо Весни? Чому?

- Якщо так, то що, на вашу думку, повинна була вчинити завідувачка магазину?

- Що могла б зробити Весна в цій ситуації? Чи вважаєте ви, що її подруга-нециганка могла б допомогти їй добитися справедливості? Яким чином?

- Тепер прочитайте учням, що було далі:

“Весна подала скаргу до спеціального Європейського суду, який стежить за дотриманням закону про недопущення дискримінації. Суд визнав, що в цьому випадку вона зазнала дискримінації. Виявилось, що на співбесіду було запрошено кількох людей, які теж жили на значній відстані від магазину. Прийнятій на роботу дівчині було лише



16 років, і вона жила на такій же відстані від магазину, як і Весна, однак вона була білою. Магазин мусив відшкодувати Весні моральні збитки - сплатити певну суму грошей”.

Запитання:

- Весна зазнала несправедливої дискримінації на основі її етнічного походження. Адже завідувачка про неї як про людину нічого фактично не знала. Які групи людей дискримінуються у вашій країні? Чому? Чи погоджуєтесь ви з такою дискримінацією?
- Чи знаєте ви щось про ці групи? Чи впевнені ви в тому, що маєте правдиву інформацію?
- “Невігластво породжує упередженість, що веде до дискримінації”. Чи погоджуєтесь ви з таким твердженням?

Альтернативна методика:

- З метою активного засвоєння запропонуйте учням підготувати оповідання, вірші, п’єски, карикатури/малюнки, які б відображали їхні почуття, коли вони були несправедливо дискриміновані. Наприклад, через їхню стать чи вік. Що це означає - бути дискримінованим постійно? Заручившись згодою учнів, продемонструйте їхні твори усьому класові.
- У плані виконання проекту дослідження (див. стор. 30) учні могли б вивчити становище групи, яку у Вашій країні дискримінують, зосереджуючись на запитанні: “Чи є така дискримінація виправданою?”



“Вона не працює”

Мета: В роботі над цим проектом дослідження учні замислюються над проблемою дискримінації жінок, що спонукає їх боротися з нею.

Навчальний момент:

- Дискримінація жінок є порушенням прав людини.

Оснащення:

Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (стор. 163).

Текст “Вона не працює” (стор. 136).

Поради щодо роботи над проектом (стор 30).

Класна дошка або великий аркуш паперу.

Час: Два уроки і домашнє завдання.

Методика проведення:

- Прочитайте вголос чи запропонуйте учням самим прочитати текст “Вона не працює”.
- З учнями всього класу швиденько складіть список всіх робіт, які лежать на плечах жінки.
- Тепер знайдіть причини, чому чоловік вважає, що його дружина “не працює”. Заохочуйте клас обдумати всі можливі причини, які б давали підстави чоловікові мати таку думку. Наприклад, що вона не отримує платні; а може він вважає, що виконує важчу роботу. (На стор. 27 подано поради щодо проведення такого мозкового штурму). Ця частина вправи має тривати близько п’яти хвилин.
- Тепер знайдіть аргументи, чому обов’язки жінки насправді є її роботою. Наприклад, тривалість її робочого дня. На цю частину вправи відводиться також близько п’яти хвилин.
- Розкажіть учням, що в статтях 1 та 2 Загальної Декларації прав людини, як, зрештою, і в її спрощеній версії, особливо наголошується на рівності чоловіків і жінок. Прочитайте ці статті - чи то в повному, чи в спрощеному варіанті (див. частину п’яту цього посібника).
- Запропонуйте учням поділитися на пари. Кожна пара має скласти список усіх робіт, які, на їхню думку, треба виконати у них вдома і в сусідів.
- Через п’ять хвилин пройдіться поміж парами, прохаючи кожну з них назвати по одному пунктові з їхнього списку, - робіть це до тих пір, поки список робіт не буде повним. Запишіть всі запропоновані види роботи на дошці.
- Запропонуйте учням поділитися на групи по чотири-п’ять осіб. Хай кожна група складе власний запитальник щодо домашньої роботи. Мета таких запитальників - дізнатися, якою є домашня робота в їхніх власних оселях. Учням треба буде сформулювати запитання таким чином, щоб якомога більше дізнатись про домашню роботу від тих людей, яких вони опитуватимуть. Вони можуть задати такі запитання, як:



- Хто готує їжу у вашому домі?
- Чи допомагають чоловіки та діти виконувати хатню роботу?
- Скільки часу забирає хатня робота?
- Чи є ще, крім цієї, якась інша робота, яку жінки повинні виконувати?

Всі запитальники, напевно, будуть відрізнятися одне від одного. Заняття можна видозмінити таким чином, щоб учні працювали спільно над складанням одного запитальника.

- Дайте учням тиждень на проведення опитування своїх рідних і сусідів щодо хатньої роботи з використанням їхніх запитальників. Нагадайте їм, що вони мають опитувати як чоловіків, так і жінок!
- Після закінчення опитування проведіть підсумковий урок. Його можна було б провести у вигляді математичного аналізу відповідей, отриманих під час опитування, усного звіту або з використанням розмовного жезла (про цей метод див. стор. 68), коли кожен, хто тримає його в руках, має право назвати одну річ, яку він відкрив для себе, проводячи опитування.
- Під час чи після звітування використайте подані нижче запитання, щоб допомогти учням проаналізувати свої результати:

Запитання:

- Чи відкрили ви для себе щось таке, що здивувало вас?
- Що ви можете сказати про речі, які виявили під час опитування?
- Чи ваші відкриття змінили ваш погляд на роботу, яку виконують жінки? Чому? Чому ні?
- Чи виявили ви якісь певні види робіт, які повинні виконувати тільки чоловіки?
- Чи виявили ви якісь певні види робіт, які повинні виконувати тільки жінки?
- Хлопці, чи хотіли б ви виконувати всю роботу, яку роблять жінки? Чому? Чому ні?
- Чи правильно те, що жінки повинні виконувати всю цю роботу?
- Що ми можемо зробити в цій класній кімнаті чи в себе вдома, щоб збільшити міру рівноправності? Які види робіт могли б виконувати тільки чоловіки чи тільки жінки? Які види робіт можна було б виконувати разом?

Альтернативна методика:

- У плані виконання проекту дослідження запропонуйте учням підрахувати, скільки всього годин у тижні, а потім порівняти, скільки годин на тиждень у їхніх родинх кожен член сім'ї затрачає на сон, роботу, відпочинок, розваги тощо. Результати можна було б відобразити за допомогою статистичної діаграми чи подати у процентному відношенні. Потім задайте учням запитання, подібні до перелічених вище, щоб привернути увагу учнів до того тягаря робіт, які виконують жінки, а може, навіть, до того, як відрізняється в цьому плані життя хлопців і дівчат. Скоріше всього, дівчата матимуть менше часу на відпочинок, аніж хлопці. Зверніть увагу на те, чи вважають учні, що такий стан справ є звичним і нормальним.



Переваги та незручності

(Адаптовано з довідника секції Міжнародної Амністії в США "Вивчення прав людини: права жінок").

Мета: Ця вправа допомагає учням зрозуміти їхнє власне ставлення до того, як по-різному ставиться суспільство до чоловіків і жінок.

Навчальний момент:

- Дискримінація жінок є порушенням прав людини.

Оснащення: Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини. Ручки та папір.

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Запропонуйте учням поділитися на малі групи, окремо з хлопців та дівчат. Було б ідеально, якби кількість хлопчачих та дівчачих груп була однаковою. Поясніть їм, що кожній групі треба скласти список, який буде використано для проведення дискусії.

- Хай всі групи **хлопців** складуть перелік переваг та незручностей бути **дівчиною**. Дівчата робитимуть те саме щодо хлопців. Дайте учням десять хвилин на виконання цього завдання.

- В переліку повинна бути однакова кількість переваг та незручностей.
- Тепер попаруйте групи хлопців з групами дівчат. Кожна група дівчат подає свій перелік групі хлопців і відповідає на зауваження хлопців.
- Після цього кожна група хлопців подає свій перелік групі дівчат і відповідає на зауваження дівчат.
- Щоб розпочати дискусію, можна скористатися такими запитаннями:

Запитання:

- Чи легко ви знаходили переваги та незручності бути хлопцем чи дівчиною? Чому? Чому ні?
- Складаючи перелік переваг та незручностей, чи спіймали ви себе на тому, що деякі з них можна було б назвати дискримінаційними з точки зору статі?
- Як ви гадаєте, чи такого роду узагальнення є реальними? Чи можна їх застосувати до людей, яких ви знаєте?
- Чи була ця вправа корисною для вас? Чому? Чи дізнались ви про щось нове, чого не знали раніше?

Альтернативна методика:

- Таку вправу можна використати і для дослідження інших відмінностей, не тільки статевих, - наприклад, етнічних, соціально-класових, релігійних тощо.



Мої права/Твої права- вправи з розглядом ситуацій, коли права різних людей вступають у конфлікт між собою

У цих вправах використовуються уявні ситуації, які допомагають учням зрозуміти, що на тій грані, де закінчуються права однієї людини і починаються права іншої, може виникнути конфлікт. У грі “Що тепер?” учні спільно мають знайти можливі шляхи вирішення ситуацій, в яких права конфліктують.

Ці вправи подібні до тих, які пропонуються на стор. 85 - 90 для школярів молодшого віку.

Що тепер?

(Адаптовано з посібника Фундації громадянства “Зрозумій закон”, 1994, стор. 19)

Мета: Ця захоплююча гра навчає зрозуміти два важливі моменти:

- Причиною напруженості може бути дисгармонія між потребами громади в цілому та правами кожної особи зокрема.
- Щоб зняти цю напруженість (як і інші напруження, що є в суспільстві), важливо детально і коректно обговорити причини її виникнення і прийняти рішення, яке задовольняло б кожного.

Навчальний момент:

- Інколи люди потрапляють у ситуації, коли їхні права конфліктують.
- Найкращим методом залагодження таких конфліктів є відкрита дискусія.

Час: Близько однієї години.



Оснащення:

Історія “Аварія на Мобіусі” (стор. 141).

Гральна дошка (стор. 145)

Картки з можливими проблемами (стор 141 - 144). (Вам треба мати по одній копії гральної дошки та по набору проблем для кожних чотирьох учнів класу. Зніміть ксерокопію з них чи хай учні перепишуть їх вручну).

Методика проведення:

- Запропонуйте учням поділитися на групи приблизно по чотири особи.
- Кожній групі дайте копію гральної дошки (стор. 145) та набір можливих проблем (стор. 141 - 144). Кожну проблему слід записати на окремій карточці.
- Прочитайте учням історію “Аварія на Мобіусі” (стор. 141).
- Прочитайте вголос правила гри:

Правила:

- Перемішайте картки з проблемами і розкладіть їх на столі текстом вниз.
- Витягайте по одній картці. Ознайомтесь із проблемою. Кожна проблема має два варіанти вирішення на вибір: “а” і “б”. Ваша група **ПОВИННА** вибрати один із цих варіантів.
 - Після кожного прийнятого рішення замалюйте відповідну частину гральної дошки, почавши знизу і рухаючись вгору до сигнального рятувального буйка. Якщо ви приймаєте рішення “а”, замалюйте **ОДИН** квадратик. Якщо ви приймаєте рішення “б”, замалюйте **ДВА** квадратика.
 - Витягайте наступну картку тільки тоді, коли вже вирішили попередню проблему.
 - Хоч вибір “б” оцінюється вище, ніж вибір “а”, **не** вибирайте варіант “б” лише задля того, щоб рухатися швидше. Навіть якщо ви рухатиметесь повільніше, завжди приймайте рішення, яке група вважає за **правильне**.
 - Вам не обов’язково закінчувати гру з однаковою кількістю квадратиків.
 - Коли ваша група дійде до рятувального буйка, порахуйте, скільки ви зробили кроків у цілому. Занесіть загальну кількість кроків “а” та кроків “б” до таблиці, що є внизу гральної дошки.



- Тепер учні розпочинають гру. Слідкуйте за тим, чи вони зрозуміли правила, але без крайньої потреби не втручайтеся.
- Деякі групи завершать гру швидше від інших. В такому разі, поки решта груп ще працює, хай вони обговорюють питання, що подаються нижче.
- Коли всі групи закінчать гру, хай кожна повідомить про свої результати, а тоді прочитайте наступний текст.

Якою групою ви були?

“8 - 10 кроків: Ваші рішення швидко довели групу до буйка, але по дорозі ви могли декого втратити.

11 - 13 кроків: Ви намагалися рухатися групою вперед якнайшвидше, але ви не нехтували потребами якихось членів групи.

14 - 16 кроків: Ви поставили бажання кожного члена групи вище від потреб групи. І тому дорога забрала у вас більше часу”.

- Тепер поверніться до мети цієї гри і задайте учням наступні запитання, щоб допомогти їм зрозуміти важливість цієї гри.

Запитання:

- Чи важко було вашій групі приймати рішення? Які саме? Чому?
- Чи приймалися якісь рішення легше від інших? Чому? Чи можна виділити такі рішення, до яких схильні були майже всі групи? Чи траплялося так, що ваша група не знала, яке рішення прийняти? Чи були у вашій групі люди, які більш за всіх наполягали на своїй пропозиції? Чи кожен мав змогу висловити свою пропозицію? Чи вдавалися ви хоч раз до голосування, щоб прийняти рішення?
 - У всіх ситуаціях мова йшла про індивідуальні права і права групи. Які права людини там згадувалися? (Для цього учні можуть скористатися спрощеним варіантом Загальної Декларації прав людини, стор. 163).
 - Багато проблем, про які йшлося у грі, трапляються і в реальному житті. Наприклад, проблема з поділом грошей. Група людей, що врятувалась, була мінікопією суспільства, в якому ми живемо. Як приймаються подібні рішення в реальному житті? Як ви думаєте, чи справедливі такі методи прийняття рішень? Чи приводять вони до “доброго” рішення? Що таке “добре” рішення? Як іще можна приймати рішення?

Альтернативна методика:

- Кожна з проблем є відправною точкою для великої дискусії. Так, на основі деяких питань можна обговорити проблеми абортів, інвалідності, влади, світового розподілу багатств тощо. У плані виконання проекту дослідження учні могли б провести паралель між однією з уявних ситуацій, що описувалися в картках, і прикладом із реального життя (див. стор. 30).



- Запропонуйте учням підготувати сценку, вірш, оповідання чи малюнок про одну з проблематичних ситуацій. Наприклад, вони могли б поставити себе на місце матері з п'ятої проблеми. Як вона почуватиться? Про що думає?
- Уявіть собі, що ваша група вирішила залишитися на описаній планеті. Виходячи з перелічених проблем, які правила ви розробили б для захисту прав бідних, хворих та старих людей? Яким чином ви приймали б ці правила і вимагали дотримання їх?

Аварія на Мобіусі

Космічний корабель *Вояджер*, що перевозив пасажирів із Землі на планету Фанфарія, де мало відзначатись Свято Космосу, потрапив у потік метеоритів. Корабель був серйозно пошкоджений, і всі системи зв'язку вийшли з ладу ще до того, як екіпаж спробував вислати сигнал про аварію. Пілоту вдалося здійснити вимушену посадку на найближчій планеті Мобіус.

Про цю планету майже нічого не було відомо, але пасажирів корабля, яким пощастило врятуватися, знали, що на ній є кисень, подібний до того, яким вони звикли дихати, і що якимось раніше на північному полюсі Мобіусу космічними мандрівниками було встановлено рятувальний буй. На превеликий жаль, космічний корабель змушений був здійснити посадку біля протилежного полюсу. Подорож до цього буйка могла тривати кілька місяців.

Ви входите до складу членів великої групи врятованих, яка розпочинає свою подорож до буйка. Вам вдалося врятувати деякі харчі та інші потрібні речі, але на своєму шляху ви потрапляєте в ряд ситуацій, які вам треба вирішувати спільно. Якщо ви швидко не знайдете правильного рішення, то можете всі загинути, так і не побачивши буйка.

Проблеми “Що тепер?”:

Проблема перша

Одна жінка з-поміж членів групи любить співати, але, на жаль, вона співає безперестанку. Декому це зовсім не заважає, але є люди, які кажуть, що цей спів доведе їх до божевілля. Чи ви:

- а) нічого не робите і дозволяєте їй співати, коли б вона цього не забажала?
- б) вимагаєте, щоб вона переставала співати, коли хтось іде поруч із нею?

Проблема друга

Кілька людей, яких поранило при посадці, затримують ваш рух, і ви побоюєтесь, що в такому темпі ви не встигнете добратися до буйка, поки не закінчатся продукти. Чи ви:

- а) ризикуючи життям кожного, все ж уповільнюєте хід, щоб поранені могли йти разом з усіма?
- б) залишите їх - може, й на вірну смерть?



Проблема третя

Почалися суперечки щодо того, хто має бути керівником групи. У вас немає достатньо часу на те, щоб вислуховувати думку кожного. Чи ви:

- а) все-таки будете дотримуватись правила, що висловитись повинна кожна людина?
- б) проголосуєте за такого керівника групи, який здатен швидко приймати рішення?

Проблема четверта

Одна сім'я з дуже покаліченою дитиною скаржиться, що не може подбати про неї як слід. Дитині дедалі гірше. Чи ви:

- а) попросите когось допомогти доглядати за дитиною?
- б) нічого не робитимете, оскільки кожна сім'я сама повинна вирішити свої проблеми?

Проблема п'ята

Одна з жінок вашої групи народила дитину. Немовля дуже кволе і може померти, якщо мати буде з ним рухатися далі. Чи ви:

- а) зупинитесь і почекаєте, коли мати й дитина зможуть іти знову?
- б) продовжуватимете подорож в надії, що дитина виживе?

Проблема шоста

Помирає стара жінка. Виявляється, що вона несла велику суму грошей, і її дочка заявляє тепер, що вони мають бути передані їй. Чи ви:

- а) віддасте гроші дочці?
- б) візьмете контроль за грішми на себе, так щоб дочка не змогла купити собі несправедливо великий пайок?

Проблема сьома

Група натрапляє на ставок, заповнений блідо-зеленою рідиною, випивши яку, люди починають відчувати велику радість. Але деякі люди забагато п'ють цієї води, що робить їх ледачими. Чи ви:

- а) дозволите їм пити, скільки заманеться?
- б) взагалі забороните пити цю воду?



Проблема восьма

14-річний хлопець поводить себе нестерпно і заважає просуванню групи. Його батьки не можуть нічого вдіяти з ним, але й не дозволяють нікому приборкати його. Чи ви:

- а) поважатимете бажання батьків?
- б) доручите дитину іншій сім'ї, яка поводитиметься з ним інакше?

Проблема дев'ята

Один із лідерів групи захворів і потребує переливання крові. Кілька людей мають таку саму групу крові, але, боячись заразитись, не хочуть дати свою кров. Чи ви:

- а) дозволите цим людям відмовитися?
- б) змусите їх дати кров?

Проблема десята

Один чоловік постійно критикує людей, які ведуть групу. Його дорікання негативно впливає на інших. Чи ви:

- а) дозволите йому й далі висловлювати невдоволення?
- б) накажете йому мовчати і відокремите його від інших?

Проблема одинадцята

Одна жінка відмовляється виконувати доручення, покладені на неї. Вона каже, що в цьому немає ніякої потреби - всі вони приречені. Вона дуже пригнічена. Чи ви:

- а) дасте їй спокій і дозволите робити все, що вона хоче?
- б) погрозуватимете їй покаранням, якщо вона й далі відмовлятиметься від роботи?

Проблема дванадцята

Старе подружжя, відчуваючи, що вони затримують групу, просять залишити їх. Чи ви:

- а) допоможете їм справитися з переходом?
- б) приймете їхню пропозицію?



Проблема тринадцята

Ви дізналися про те, що чоловік, якого призначили відповідальним за запаси продуктів, шість років провів у тюрмі за крадіжку. До цього моменту він бездоганно справлявся зі своїми обов'язками. Чи ви:

- а) довіритесь йому і дозволите й далі виконувати цю роботу?
- б) не будете ризикувати і призначите когось іншого відповідати за продукти?

Проблема чотирнадцята

Між двома членами групи виникла суперечка. Вони мають намір вночі влаштувати бійку. Чи ви:

- а) не будете їм заважати?
- б) втрутитесь, якщо до бійки пристануть інші?

Проблема п'ятнадцята

Погода на планеті виявилась дуже холодною. Деякі пасажери загубили свій теплий одяг у зруйнованому кораблі. Чи ви:

- а) дозволите іншим людям притримати запаси свого одягу, бо рано чи пізно речі все одно почнуть зношуватися?
- б) змусите всіх поділитися одягом порівну?

Проблема шістнадцята

У групі з'явився злодій. Було спіймано на гарячому жінку, яка витягала гроші з чужої сумки. Чи ви:

- а) покараєте її тільки за ту крадіжку, в якій вона викрита?
- б) покараєте її значно суворіше, щоб нікому не закортіло взяти з неї приклад?



Що тепер?



Рольова гра про біженців

Мета: За допомогою рольової гри, в якій біженці та працівники митниці по-різному трактують права втікачів до іншої країни, поглибити знання учнів про права біженців.

Навчальний момент:

- Біженці є особливо вразливою групою людей, яка має особливі права.

Оснащення:

“Аргументи працівників імміграційної служби та їхні можливості” (стор. 148).

“Аргументи біженців та їхні можливості” (стор. 149).

Інформація про біженців (стор. 149).

Час: Одна година.

Методика проведення:

- Розпочніть гру з мозкового штурму, щоб дізнатися про думку учнів стосовно втікачів. На дошці напишіть слово “біженці” і запропонуйте учням висловити свої перші-ліпші думки, викликані цим словом. (Тут Ви можете скористатись порадами щодо проведення мозкового штурму, які подаються на стор. 27).

- Прочитайте учням інформацію про біженців (стор. 149), щоб представити предмет розмови.

- Ознайомившись із порадами щодо проведення рольової гри, які подаються на стор. 24, допоможіть учням провести описану нижче гру.

- Прочитайте учням такий сценарій (якщо Ви вважаєте за доцільне, можете дати країнам X та Y якусь уявну назву):

“На кордон між державами X та Y опустилась темна, холодна й сира ніч. Ось надходить колона біженців, які втікають від війни, що спалахнула в країні X. Вони хочуть перейти до Y. Втікачі голодні, змучені і промерзли до кісток. У них зовсім немає грошей, а з документів - лише паспорти. Працівники імміграційної служби країни Y розійшлися у своїх поглядах - одні хочуть пропустити біженців, інші ж не погоджуються. Втікачі в розпачі і наводять різні аргументи, щоб переконати службовців”.

- Запропонуйте третині класу уявити собі, що вони - працівники імміграційної служби країни Y. Дайте їм “Аргументи працівників імміграційної служби та їхні можливості” (стор. 148).

- Запропонуйте другій третині класу уявити себе втікачами. Цій групі дайте “Аргументи біженців та їхні можливості” (стор. 149).

- Скажіть гравцям, що вони можуть використовувати як аргументи, подані на їхніх картках, так і будь-які інші, які видадуться їм важливими. Якщо Ви



вважатимете за доцільне, можете провести лінію на підлозі, яка символізуватиме кордон. Поясніть учням, що після того, як розпочнеться рольова гра, вони матимуть десять хвилин для прийняття якогось рішення - або одного з тих, що є у списку, або якогось іншого.

- Вам спільно з учнями слід вирішити, чи будуть “біженці” та “працівники імміграційної служби” наводити аргументи усією групою, чи кожен учасник робитиме це індивідуально.

- Хай остання третина класу, що залишилася, буде в ролі спостерігачів. (Одна половина може слідкувати за “працівниками імміграційної служби”, а друга половина - за “біженцями”).

- Поки не розпочалася гра, дайте “біженцям” та “працівникам імміграційної служби” кілька хвилин для ознайомлення з аргументами та можливими варіантами вибору, а також для вироблення тактики своїх дій.

- Розпочніть рольову гру. Вирішуйте на власний розсуд, коли її зупинити.
- Після закінчення рольової гри проведіть її обговорення, використавши при цьому подані нижче запитання. Дуже важливо виділити ті моменти, про які учні дізналися вперше.

Запитання:

- Як було вирішено описану ситуацію? Що відбулося?
- Як ви почувалися на місці біженців?
- Як ви почувалися в ролі працівників імміграційної служби?
- Конвенція 1951 року, в якій ідеться про статус біженця, гарантує втікачам право на захист. Чи було цим біженцям надано право на захист? Чому? Чому ні?
 - Чи поділяєте ви думку, що держава повинна мати право не пускати до себе біженців?
 - Чи вчинили б ви так само? Чи змінилася б ваша думка, коли б ви дізналися, що у своїй країні цим людям загрожує смерть?

Альтернативна методика:

- Якщо залишається час, проведіть цю гру ще раз, але при цьому поміняйте учнів ролями.
- Служба Верховного комісара ООН у справах біженців (ВКБООН) відповідає за захист прав біженців. Хай групи учнів уявлять собі, що вони є офіційною командою, посланою ВКБООН для допомоги втікачам із країни X. Доручіть учням написати офіційний рапорт, який би включав у себе такі моменти:
 - Які аргументи ви використали б для того, щоб переконати імміграційну службу впустити біженців?
 - Чи є щось неправильне в діях працівників імміграційної служби?
 - Чи можна застосувати до цього прикладу якусь із статей, що подаються в частині п'ятій цього посібника - в документах з прав людини?



- Як можна використати цей рапорт, щоб змусити країну У захистити права біженців?

- У плані виконання проекту дослідження (див стор. 30) проблем безпеки втікачів можна було б з успіхом використати контакти з біженцями, які проживають у Вашій країні. (На стор. 36 подаються поради щодо проведення учнями інтерв'ю).

- Запропонуйте учням написати уявний звіт про сцену, що відбулась на кордоні. Звіт міг би бути написаний від імені дитини-втікача.

- У вигляді практичних дій учні могли б зібрати якісь найнеобхідніші речі і передати їх біженцям, що перебувають у Вашій країні.

Аргументи працівників імміграційної служби та їхні можливості:

Ви можете використати або ці аргументи, або будь-які інші, що спадуть на думку:

- Вони у відчаї, ми не можемо відправити їх назад.
- Повернувши їх до власної країни, ми візьмемо на себе відповідальність, якщо їх арештують, піддадуть тортурам чи вб'ють.
- Ми маємо обов'язок перед законом приймати біженців.
- Вони не мають грошей і потребуватимуть державної підтримки. Наша країна не може собі цього дозволити.
- Чим вони можуть довести, що справді є біженцями? Може, вони лишень шукають кращого життя?
- Наша країна є військовим та економічним партнером країни Х. Ніхто не повинен бачити, що ми прихищаємо її громадян.
- Можливо, вони є тими спеціалістами, які потрібні нашій країні?
- У нашій країні вже достатньо біженців. Ми повинні піклуватися про своїх власних громадян. Краще їм податися до багатших країн.
- Якщо ми їх впустимо, інші також будуть вимагати цього.
- Вони не знають нашої мови, визнають іншу релігію і по-іншому харчуються. Вони не приживуться в нас.
- Вони створять нам політичні проблеми.

Перш ніж почати рольову гру, подумайте над такими можливостями:

- Чи пропустите ви через кордон усіх біженців?
- Чи пропустите ви тільки деяких з них?
- Чи розділите ви їх по віку, професії, достатку...?
- Чи замість того ви зробите щось інше?



Аргументи біженців та їхні можливості:

Ви можете використати або ці аргументи, або будь-які інші, що спадуть на думку:

- Ми маємо право на отримання притулку.
- У нас голодні діти, а тому на вас лежить моральна відповідальність за те, щоб допомогти нам.
- Якщо ми повернемось, нас уб'ють.
- У нас немає грошей.
- Ми не можемо піти ще куди-небудь.
- У своєму місті я працював лікарем.
- Ми хочемо притулку тільки до того часу, коли зможемо безпечно повернутися назад.
- Ви вже пропускали біженців у свою країну.

Перш ніж почати рольову гру, подумайте над такими можливостями:

- Чи погодитесь ви розділитися по групах, якщо це попросять зробити працівники імміграційної служби?
- Чи повернетесь ви додому, якщо вони намагатимуться повернути вас назад?

Інформація про біженців

Кожного року десятки тисяч людей змушені покидати свої домівки, а часто навіть і свої країни, через переслідування чи війни. Ці люди стають біженцями. Майже завжди вони змушені тікати дуже швидко, залишаючи рідний дім та всі надбані статки і часто розлучаючись зі своїми рідними. Багато з них вже ніколи не повернуться додому. В 1992 році у світі нараховувалося майже 19 мільйонів біженців.

Більшість утікачів шукають безпечного місця в сусідніх країнах. Іншим у пошуках безпеки доводиться долати великі відстані. Часто вони прибувають до аеропортів та морських портів, далеко від рідної землі, і просять впустити їх до країни.

У 1951 році Організація Об'єднаних Націй прийняла **Конвенцію про статус біженців**. Її підписали більше половини країн світу. Вони дають притулок утікачам і погоджуються не примушувати їх повернутися до своєї країни, якщо там вони можуть стати об'єктом переслідування чи вбивства. В Статті 33 Конвенції говориться: "Країна, що підписала цю угоду, ніколи не виганятиме і не повертатиме біженця будь-яким способом до кордонів тієї території, де його життя чи свобода були б у небезпеці через його расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання."

продовження далі



Продовження інформації про біженців...

Це також стосується випадку, коли уряд має намір вислати біженця до якоїсь іншої країни, звідки його можуть повернути додому. Уряди також повинні прислухатися до заяви втікача, який намагається уникнути небезпеки і знайти притулок у їхній країні. Цей принцип застосовується до всіх країн, незважаючи на те, підписували вони Конвенцію 1951 року чи ні.

Згідно з Конвенцією, біженцем вважається особа, яка залишила свою країну і не може туди повернутися, оскільки існує реальна загроза переслідування через колір шкіри, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання.

У Конвенції 1951 року також стверджується, що втікачі повинні бути захищені від дискримінації та повинні мати всі права в країні, де вони шукають притулку. Права біженців також захищені багатьма статтями Загальної Декларації прав людини. Однак держави ніяк не можуть дійти згоди щодо єдиного для всіх визначення “справжнього” біженця. Часто засоби масової інформації та політики вимагають обмеження кількості втікачів, яких пропускають до країни, посиляючись на те, що вони спричиняють расове напруження, скорочення житлових можливостей та робочих місць.

За останні роки уряди найбагатших країн світу зменшили кількість втікачів, яких вони можуть прийняти у своїх країнах, з двох причин. По-перше, повітряне сполучення стало дешевшим, а це означає, що збільшилась кількість біженців із відсталих країн, які хочуть оселитись у розвинутих країнах. По-друге, внаслідок економічного спаду у світі зменшилась потреба у великій кількості робочої сили. А це означає, що втікачі, які колись прибули в якусь країну як робітники-мігранти, тепер змушені подавати заяву на отримання статусу біженця.

Щоб виправдати свої обмеження щодо біженців, багаті країни часто твердять, що ті не є жертвами утисків, а лишень шукають кращих умов життя. Вони називають їх “економічними мігрантами”. Для того щоб захистити права біженців, 14 грудня 1950 року Генеральна Асамблея ООН заснувала у Женеві **Службу Верховного Комісара ООН у справах біженців (ВКБООН)**.

Уряди часто запевняють, що побоювання біженців є надто перебільшеними або взагалі безпідставними. Тоді на захист втікачів від таких аргументів стають організації, які за допомогою фактів про порушення прав людини в країні, звідки вони прибули, намагаються переконати уряд, щоб той дозволив їм подати заяву на отримання політичного притулку.



До праці! - права людини поза межами класу

Ці вправи допомагають учням усвідомити права людини, як щось таке, що вони можуть захищати і за що можуть боротися незалежно від місця проживання. Крім того, пропозиції щодо проведення конкретних акцій подавались також у попередніх вправах під рубрикою “Альтернативна методика”.

Подані тут вправи подібні до тих, які подаються на стор. 91 - 93 для школярів молодшого віку.

Сила конкретних дій

Мета: Цей повчальний приклад із життя відомого борця за права людини засвідчує, яку силу мають практичні дії, коли людина успішно бореться за свої права.

Навчальний момент:

- Окремі особи, і особливо групи людей, можуть активно протистояти порушенню прав людини.

Оснащення: Історія Махатми Ганді (стор. 153).

Час: Близько півгодини.

Методика проведення:

- Прочитайте вголос або хай учні самі прочитають “Історію Махатми Ганді”.
- Для початку дискусії скористайтесь питаннями, поданими нижче (можна також скористатись порадами щодо проведення дискусії, які подаються на стор. 28).



Запитання:

- Індійці протестували, не вдаючись до насильства. Чому, на вашу думку, вони вибрали такий метод протесту?
- Якби їхні протести супроводжувались насильствами, наприклад вбивствами британських солдат, якими б, на вашу думку, могли тоді бути дії британців? Чи припускаєте ви, що тоді могло б загинути також багато індійців?
- Ганді просив “підтримки світової громадськості у цій битві Права проти Могутності”. Як ви думаєте, чи була б такою ж прихильною до індійців світова громадськість, чи висловлювала б вона їм співчуття та стурбованість подіями в Індії, якби індійці вдалися до нападів на британців? Чому?
- Чи поділяєте ви думку, що це був правильний вибір - вдатися до мирного протесту? Що ви можете сказати про інші види протесту? Наприклад, ті, які практикуються у вашій країні?

Альтернативна методика:

- Наведіть учням приклад особи чи групи людей Вашої країни, які активно боролися за свої права. У плані виконання проекту дослідження (див. стор. 30) учні могли б дізнатися про цю людину чи групу людей трохи більше і підготувати плакат, оповідання чи сценку з відображенням того, про що вони дізналися.



Історія Махатми Ганді

Махатма (Велика Душа) надав принципу ненасильства нового значення. Він казав, що будь-що, отримане за допомогою насильства, не варте того, щоб його мати.

Народився Могандас Карамчанд Ганді 1869 року в м. Гуярат (Індія). Освіту адвоката він здобув в Англії, тоді як адвокатську практику розпочав у Південній Африці. Там він уперше зіткнувся з расовою дискримінацією. В цій країні існували закони, які не дозволяли небілим людям, наприклад, здобути освіту юриста чи подорожувати у вагоні першого класу. Ганді бачив, що багато негрів у Південній Африці були бідними і постійно зазнавали знущань з боку білих. Він почав організовувати протести і в боротьбі проти несправедливості сам не раз потрапляв за ґрати.

Від самого початку своєї боротьби Ганді керувався своїми глибокими релігійними переконаннями. Він вірив, що насильство завжди є помилковим. У 1915 році Ганді повернувся до Індії, яка була тоді колонією Великобританії. Індійці також проживали у великих злиднях. Британці вдавались до жорстких методів керівництва, обкладаючи людей непосильними податками, не дозволяючи індійцям самим керувати державою, завдаючи шкоди їхній промисловості та вдаючись до силового контролю над людьми.

У 1930 році Ганді вирішив виступити з протестом проти податку на сіль, що здавалось англійцям такою дрібничкою, якій вони навіть не надали значення. Сіль можна добути з морської води, але в Індії всі запаси солі добувалися і продавалися британським урядом, який заробляв на цьому чималу копійку. Ганді заявив, що ця сіль належить Індії і що він зробить усе для скасування цього податку.

Спочатку він звернувся до намісника короля, голови британського уряду в Індії, з проханням зустрітися з ним і обговорити цю проблему. Намісник, вважаючи її дріб'язковою, відмовився. Тоді 12 березня 1930 року, коли йому виповнилося 60 років, Ганді разом із своїми прихильниками розпочав піший похід завдовжки 322 кілометри до моря по сіль. Двадцять чотири дні населення Індії та весь світ слідували за просуванням колони людей. Всі були в очікуванні. І ось 6 квітня у супроводі тисяч спостерігачів Ганді зайшов у море і набрав пригорщу солі. Цей виклик став сигналом для всієї нації. Всі індуси, що проживали на узбережжі, почали нелегально добувати сіль. Він писав: "Я домагаюсь підтримки світової громадськості у цій битві Права проти Могутності". Через місяць Ганді заарештували, ув'язнили також десятків тисяч інших індійців.

Цей протест Ганді та народу Індії тривав багато років. Вони й далі проводили різні марші, відмовлялися співпрацювати з англійцями і купувати британські товари, підривали британську стійкість тим, що добровільно йшли на ув'язнення.

І Британія врешті не витримала й відступила. В 1947 році закінчилось британське правління, і Індія здобула незалежність.



Дійові рольові ігри

Мета: Такі вправи з використанням рольової гри заохочують учнів до використання своїх прав у реальних життєвих ситуаціях.

Навчальний момент:

- Порушення прав людини трапляються у повсякденному житті, і будь-яка людина може виступити проти цих порушень.

Оснащення:

Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини (стор. 163).
(Достатньо однієї копії на 4-5 учнів; їх можна переписати вручну).

Поради щодо проведення рольової гри (стор. 24).

Ситуації для рольових ігор (стор. 155).

Час: Півтори години.

Методика проведення:

- Поділіть учнів на групи по три-чотири особи. Прочитайте вголос ПЕРШУ рольову гру і попросіть учнів назвати статті спрощеного варіанта Загальної Декларації прав людини, які мають відношення до неї. Нижче подаються приблизні відповіді, але цей перелік не є вичерпним. Дайте учням п'ять-десять хвилин на обдумування.

- Повторіть все це для ДРУГОЇ і ТРЕТЬОЇ рольових ігор.

У випадку ПЕРШОЇ рольової гри найважливішими є статті 1, 6, 7 і 13.

У випадку ДРУГОЇ рольової гри найважливішими є статті 20 і 23.

У випадку ТРЕТЬОЇ рольової гри найважливішими є статті 19, 20 і 24.

- Тепер поділіть клас на три групи і дайте кожній групі по одній ситуації для рольової гри. Хай учні розіграють ці ситуації, пропонуючи свій варіант закінчення. Для цього їм треба буде розподілити між собою ролі і подумати над завершенням ситуації. (На стор. 24 подаються детальні поради щодо проведення рольової гри).

- Запропонуйте кожній групі по черзі показати свою рольову гру перед усім класом. Після кожної вистави запитуйте гравців, які почуття викликала в них розіграна ситуація; тоді хай увесь клас обдумає інші можливі варіанти завершення ситуації. Заохочуйте їх подумати над тим, яким чином люди в цих ситуаціях могли б запобігти порушенню своїх прав.



Альтернативна методика:

- Якщо в класі небагато учнів або бракує часу, тоді декілька учнів могли б представити всьому класові лише одну з рольових ігор.

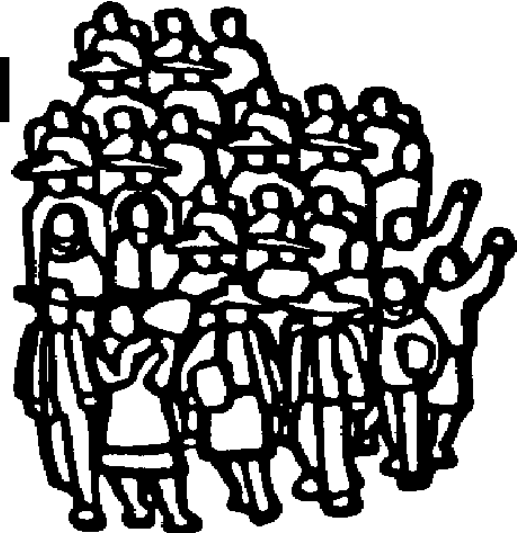
Рольові ігри:

Перша: Іда хоче перейти кордон сусідньої країни, щоб відвідати свою дочку, яка вийшла в цій країні заміж. Митники відмовляються пропустити її. Вони кажуть, що вона надто бідна, щоб заплатити за готель в їхній країні.

Друга: Іван працює в компанії, що займається миттям машин. Взимку він часто ранив собі руки налиплим льодом. Його шеф каже, що він не може купити для Івана рукавиці, бо вони дуже дорогі. Іван теж не може собі дозволити купити їх. Він просить допомоги у профспілки. Шеф дізнається про це, і Іван втрачає роботу.

Третя: Міська влада має намір віддати під паркування машин останній парк, що залишився в місті. Десятеро людей, які проживають біля парку, проводять у ньому мирну демонстрацію протесту, адже це місце, де вони відпочивають і де граються їхні діти. Приїжджає поліція, забороняє демонстрацію і наказує забиратися додому. Демонстранти сідають на землю і відмовляються іти з цього місця. Поліція силоміць забирає їх, поранивши при цьому кількох із них.

Частина п'ята: Документи з питань прав людини



В цій частині вміщено:

- Загальна Декларація прав людини
- Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини
- Спрощений варіант Конвенції про права дитини
- Короткий виклад прав, гарантованих Конвенцією про права дитини

“На стіні на аркушах паперу ми написали короткий виклад текстів документів - вони буквально стали опорою для нас при виконанні кожної вправи!”

Відвідувач хорватської школи



Загальна Декларація прав людини

Прийнята та проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла і проголосила Загальну Декларацію прав людини, повний текст якої подається нижче. Виходячи з цього історичного акту, Асамблея закликала всі країни-члени ООН розповсюджувати текст Декларації та запропонувала їм "поширювати, викладати й роз'яснювати її, особливо в школах та інших освітніх закладах, незалежно від політичного статусу країни чи території."

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру;

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей;

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення;

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами;

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі;

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальному поважанню і додержанню прав людини і основних свобод;



беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання,

Генеральна Асамблея проголошує

ЗАГАЛЬНУ ДЕКЛАРАЦІЮ ПРАВ ЛЮДИНИ як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод та їх забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального й ефективного визнання та здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під її юрисдикцією.

Стаття 1. Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти одне щодо одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

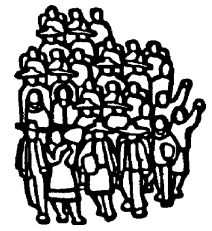
Стаття 4. Ніхто не повинен бути в рабстві або в підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їхніх видах.

Стаття 5. Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6. Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7. Усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист їх законом. Усі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8. Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.



Стаття 9. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11.

1) Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечуються всі можливості для захисту.

2) Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення діяння або за бездіяльність, які під час вчинення їх не становили злочину за національними законами чи за міжнародним правом. Не може також накладатися покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване під час вчинення злочину.

Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь та репутацію. Кожна людини має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13.

1) Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.

2) Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повернутись до своєї країни.

Стаття 14.

1) Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

2) Це право не може бути використане в разі переслідування, яке дійсно ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину або діяння, що суперечить меті і принципам ООН.

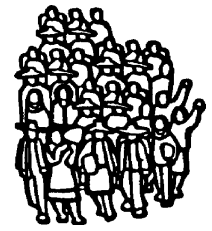
Стаття 15.

1) Кожна людина має право на громадянство.

2) Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16.

1) Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження, під час шлюбу та під час його розірвання.



2) Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.

3) Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист із боку суспільства й держави.

Стаття 17.

1) Кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими.

2) Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноосібно, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком у вченні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне виявлення їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20.

1) Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.

2) Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21.

1) Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2) Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3) Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

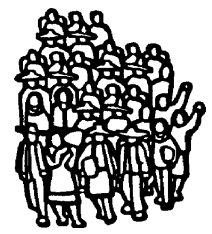
Стаття 22. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23.

1) Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

2) Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.

3) Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка, в разі



необхідності, доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

4) Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24. Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25.

1) Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2) Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26.

1) Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2) Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності ООН у підтриманні миру.

3) Батьки мають право пріоритету у виборі освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27.

1) Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2) Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28. Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права людини і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29.

1) Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.



2) При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3) Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити меті і принципам ООН.

Стаття 30. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено, як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.



Спрощений варіант Загальної Декларації прав людини

Короткий виклад преамбули

Генеральна Асамблея визнає, що гідність, яка властива всім членам людської сім'ї, а також їхні рівні та невід'ємні права є основою свободи й загального миру; що права людини повинні охоронятися силою закону; що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; що народи ООН підтвердили свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та в рівноправність чоловіків і жінок і мають намір сприяти соціальному прогресові, поліпшенню умов життя і більшій свободі, а також пообіцяли сприяти дотриманню прав людини і загальному розумінню характеру цих прав.

Короткий виклад Загальної Декларації прав людини

1. Всі люди народжені вільними й рівними у своїй гідності та правах.
2. Кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії...
3. Кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність.
4. Ніхто не має права ставитися до Вас, як до раба, і Ви не повинні робити нікого рабами.
5. Ніхто не має права знущатися над Вами чи піддавати Вас тортурам.
6. Ви, як і всі інші, повинні бути однаково захищені законом.
7. Закон один для всіх; він повинен застосовуватися до всіх однаково.
8. Кожна людина має право скористатися законом, коли не поважають її прав.



9. Ніхто не має права ув'язнювати Вас чи висилати з Вашої країни несправедливо і без будь-яких причин.
10. Кожна людина має право на справедливий суд.
11. Кожна людина є невинною, допоки її винність не буде доведено.
12. Кожен має право просити про захист, якщо хто-небудь намагається посягнути на Ваше добре ім'я, увійти без дозволу до Вашого дому, відкрити Ваші листи або потурбувати Вас чи Вашу сім'ю без причин.
13. Кожна людина має право на вільне пересування.
14. Кожна людина має право шукати притулку в іншій країні, якщо у власній вона зазнає переслідування чи є під загрозою переслідування.
15. Кожна людина має право на громадянство. Ніхто не має права завадити Вам прийняти громадянство іншої країни, якщо Ви цього побажаєте.
16. Всі люди мають право на одруження та заснування сім'ї.
17. Кожна людина має право на володіння своїм майном.
18. Кожна людина має право вільно сповідати свою релігію і змінювати її, якщо вона цього забажає.
19. Кожна людина має право на свободу переконань, одержання і поширення інформації.
20. Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій.
21. Кожна людина має право голосу, як і право брати участь в управлінні своєю державою.
22. Кожна людина має право на соціальне забезпечення та можливості для власного всебічного розвитку.
23. Кожна людина має право на працю, на справедливу і задовільну оплату її, на сприятливі умови праці, а також право на вступ до професійних спілок.
24. Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля.
25. Кожна людина має право на відповідні умови життя та на медичну допомогу, якщо потребує її.
26. Кожна людина має право на освіту.

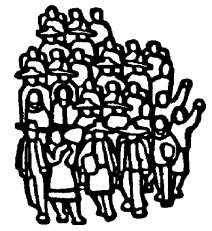


27. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства.

28. Для того щоб усі ці права не порушувались, кожна людина повинна поважати соціальний устрій, який захищає їх.

29. Кожна людина має обов'язок поважати права інших людей і шанувати суспільну та громадську власність.

30. Ніхто не має права посягати на будь-яке право, викладене в цій Декларації.



Спрощений варіант Конвенції про права дитини

Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються до певної міри щодня в усіх країнах. В ній беруться до уваги різні культурні, політичні та економічні особливості держав. На першому плані в цьому документі стоять інтереси самої дитини. Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до того й того (мова йде про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами та сиротами).

Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання).

Участь: Дитина має право бути почутою, коли приймають рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя (наприклад, користуватися свободою думки та слова, вибору культури, релігії та мови).

Преамбула

Преамбула задає тон, у якому будуть інтерпретовані 54 статті Конвенції. Тут згадуються основні документи ООН, які передували Конвенції і які мають пряме відношення до дітей, оскільки в них вказано на важливість сім'ї для гармонійного розвитку дитини, важливість спеціальної охорони та опікування, в тому числі належного правового захисту як до народження, так і після нього, а також на важливість традиційних і культурних цінностей кожного народу для розвитку дитини.



Стаття 1: Визначення (дефініція) дитини

Дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до такої дитини, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2: Принцип недискримінації

Кожна дитина повинна бути наділена всіма правами без дискримінації. Всі діти без винятку повинні перебувати під захистом держави. Держава має обов'язок захищати дитину від усіх форм дискримінації.

Стаття 3: Якнайповніше забезпечення інтересів дитини

У всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися якнайповнішому забезпеченню інтересів дитини.

Стаття 4: Здійснення прав

Обов'язок держави - забезпечити здійснення прав дитини, викладених у цій Конвенції.

Стаття 5: Права та обов'язки батьків, сім'ї та громади

Держава повинна поважати право батьків та сім'ї на виховання дитини.

Стаття 6: Життя, виживання та розвиток

Дитина має право на життя; обов'язком держави є забезпечити виживання та розвиток дитини.

Стаття 7: Ім'я та громадянство

З моменту народження дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування.

Стаття 8: Збереження ідентичності

Держава зобов'язана допомогти дитині відновити свою ідентичність, якщо дитина була незаконно її позбавлена.

Стаття 9: Принцип нерозлучення з батьками

Дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками у випадку розлучення з ними. Коли таке розлучення спричинене затриманням, ув'язненням чи смертю когось із батьків, держава повинна надати дитині чи батькам інформацію щодо місця перебування відсутнього члена сім'ї.

Стаття 10: Возз'єднання сім'ї

Прохання про виїзд із країни чи в'їзд до неї з метою возз'єднання сім'ї повинні розглядатися гуманним чином. Дитина має право підтримувати регулярні контакти з обома батьками, якщо ті живуть у різних країнах.

Стаття 11: Незаконні переміщення та неповернення дітей

Держава повинна вживати заходів для боротьби з викраденням дітей партнером чи третьою стороною.

Стаття 12: Висловлення поглядів

Дитина має право на висловлення своїх поглядів і на те, що її погляди братимуться до уваги.



Стаття 13: Свобода на самовираження та інформацію

Право шукати, отримувати та передавати інформацію в різних формах, в тому числі у мистецькій, письмовій чи друкованій формах.

Стаття 14: Свобода думки, совісті та релігії

Держави повинні поважати права та обов'язки батьків спрямовувати розвиток дитини у сфері її думки, совісті та релігії відповідно до здібностей дитини, які розвиваються.

Стаття 15: Свобода асоціацій

Дитина має право на свободу асоціацій та мирних зборів.

Стаття 16: Особисте життя, честь, гідність

Жодна дитина не може бути об'єктом втручання в здійснення її права на особисте і родинне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції.

Стаття 17: Доступ до інформації та засобів масової інформації

Дитина повинна мати доступ до інформації з різноманітних джерел; слід заохочувати засоби масової інформації приділяти особливу увагу меншинам, а також захистові дитини від шкідливих для неї матеріалів.

Стаття 18: Батьківська відповідальність

Обоє батьків несуть відповідальність за виховання дитини. Держава повинна надавати батькам належну допомогу у вихованні дітей.

Стаття 19: Насильство та недбале поводження (з боку сім'ї чи опікунів)

Держава має обов'язок захищати дітей від усіх форм насильства. Сюди входять соціальні програми та інші форми боротьби проти жорстокого поводження з дитиною.

Стаття 20: Догляд за дитиною в разі відсутності батьків

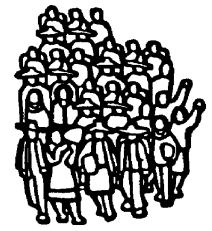
Законодавство повинно гарантувати право дитини на догляд в разі відсутності батьків, причому держава, забезпечуючи таке право, зобов'язана належним чином враховувати етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову дитини.

Стаття 21: Всиновлення

Держави повинні забезпечити, щоб питанням усиновлення дитини займалися лише компетентні органи. Всиновлення в іншій країні може прийматися до розгляду лише тоді, коли неможливо вирішити це питання на національному рівні.

Стаття 22: Діти-біженці

Діти-біженці потребують спеціального захисту. Держави повинні співпрацювати з міжнародними компетентними організаціями в питанні захисту такої дитини та допомагати дітям, що відлучені від своїх родин, віднайти їх.



Стаття 23: Діти-інваліди

Діти-інваліди мають право на особливе піклування та освіту, щоб мати змогу вести в суспільстві гідне і повноцінне життя.

Стаття 24: Охорона здоров'я

Дитина має право на послуги системи охорони здоров'я і на засоби лікування хвороб та відновлення здоров'я, а також на поступову заборону традиційних методів лікування, які негативно впливають на здоров'я дитини.

Стаття 25: Періодичний перегляд опікунства

Дитина, яка віддана під опіку, захист чи лікування, має право на періодичний перегляд якості такого піклування.

Стаття 26: Соціальне забезпечення

Дитина має право на соціальне забезпечення.

Стаття 27: Рівень життя

Батьки несуть відповідальність за надання дитині належних умов життя, потрібних для її розвитку, навіть тоді, коли один із батьків живе поза межами країни проживання дитини.

Стаття 28: Освіта

Держава визнає право дитини на безплатну початкову освіту, доступність професійного навчання та дбає про зниження кількості учнів, які залишили школу.

Стаття 29: Мета навчання

Освіта повинна бути спрямована на розвиток дитини та її талантів, підготовку до самостійного життя, виховання поваги до прав людини, а також до культурних та національних цінностей країни, в якій дитина проживає, а також цінностей інших народів.

Стаття 30: Діти національних меншин та корінного населення

Дитина, яка належить до якоїсь національної меншини чи до корінного населення, має право виховуватися у своїй культурі, а також послуговуватися рідною мовою.

Стаття 31: Відпочинок і дозвілля

Дитина має право брати участь в іграх і розважальних заходах та брати участь у культурному житті і займатися мистецтвом.

Стаття 32: Економічна експлуатація

Дитина має право на захист від експлуатації та шкідливих для її здоров'я видів робіт.

Стаття 33: Наркотичні та психотропні речовини

Держава повинна захищати дитину від незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин і не допускати використання дітей у виробництві таких речовин та торгівлі ними.



Стаття 34: Сексуальна експлуатація

Держава повинна захищати дитину від сексуальної експлуатації, зокрема від проституції та використання дітей у виробництві порнографічної продукції.

Стаття 35: Викрадення, торгівля та контрабанда

Держава зобов'язана не допускати викрадення дітей, торгівлі чи контрабанди ними.

Стаття 36: Інші форми експлуатації

Держави зобов'язані захистити дітей від усіх форм експлуатації.

Стаття 37: Тортури, смертна кара, позбавлення свободи

Держава має обов'язок піклуватися про дітей, що перебувають в ув'язненні.

Стаття 38: Збройні конфлікти

Держава повинна забезпечити, щоб діти до 15 років не брали прямої участі у воєнних діях. Держава не повинна призивати на військову службу дітей до 15 років.

Стаття 39: Відновлення і реінтеграція

Держава повинна сприяти освіті, фізичному і психологічному відновленню та поверненню до повноцінного соціального життя дітей, які стали жертвами експлуатації, катувань чи збройних конфліктів.

Стаття 40: Підліткова злочинність

Поводження держави з підлітками, які порушили кримінальне законодавство, повинно сприяти відновленню гідності дитини.

Стаття 41: Права дитини в інших документах

Ніщо в цій Конвенції не заперечує ті положення інших документів, які сприяють захисту дітей більшою мірою.

Стаття 42: Інформування про положення Конвенції

Держава зобов'язана ознайомити дорослих та дітей з положеннями цієї Конвенції.

Статті 43 - 54: Застосування

В цих статтях мова йде про обов'язок Комітету ООН з прав дитини наглядати за втіленням у життя цієї Конвенції.

Назви статей подаються тут тільки для того, щоб полегшити посилання на відповідні статті. Ці назви не є частиною затвердженого тексту (ЮНІСЕФ - Великобританія).

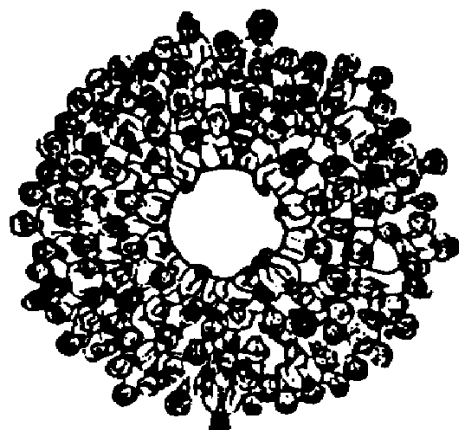


Короткий виклад прав, ґарантованих Конвенцією про права дитини

- Діти мають право бути в колі своєї сім'ї чи з тими людьми, які найкращим чином будуть опікуватися ними.
- Діти мають право на достатню кількість харчів і чистої води.
- Діти мають право на належні умови життя.
- Діти мають право на медичне обслуговування.
- Діти-інваліди мають право на особливу опіку та вишкіл.
- Діти мають право брати участь в іграх.
- Діти мають право на безкоштовну освіту.
- Діти мають право на безпеку і повинні бути захищені від заповідання їм шкоди та від недбалого поводження.
- Дітей не можна використовувати як дешеву робочу силу чи як солдатів.
- Діти мають право говорити своєю рідною мовою, сповідувати свою релігію та користуватися плодами своєї культури.
- Діти мають право висловлювати власні думки та збиратися з метою висловлювання своїх поглядів.

(ЮНІСЕФ - Великобританія)

Частина шоста: Наступні кроки

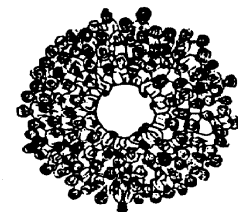


В цій частині вміщено:

- Створення мережі з вивчення прав людини
- Організація семінару з вивчення прав людини
- Приклад семінару з вивчення прав людини
- Оцінювання проведеного Вами семінару з вивчення прав людини
- Організації, що можуть бути Вам корисні
- Можливі спонсори
- Рекомендована література
- Корисні адреси в Україні

“Ми не думали, що знайдеться так багато зацікавлених осіб”

Організатор семінару в Угорщині



Створення мережі з вивчення прав людини

Чому потрібна така мережа?

Ефективність: У своїй країні Ви знайдете багато людей, які вже цікавляться використанням знань про права людини у своїй освітянській роботі або навіть офіційно відповідають за це. Якби Вам вдалося вийти на таких людей, Ви могли б ділитися з ними інформацією, планувати разом роботу і співпрацювати, що зекономило б Вам багато часу та енергії.

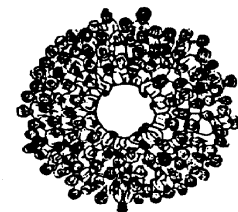
Впливовість: Якщо Ваша країна визнала такі міжнародні документи, як Загальна Декларація прав людини, службові особи зобов'язані сприяти вивченню прав людини. Працюючи в мережі, Вам буде легше переконати офіційних осіб підтримати Вашу роботу з вивчення прав людини - наприклад, відрядити вчителя для участі в семінарі. В деяких країнах державні органи фінансують проведення таких семінарів та виділяють для цього приміщення.

Матеріали: В деяких країнах, таких як Румунія та Албанія, поряд з перекладанням та адаптацією іноземних матеріалів, мережі випускають свої власні матеріали з вивчення прав людини. Вони також перевіряють, наскільки ефективно ці матеріали розповсюджуються серед вчителів та використовуються ними у шкільній практиці.

Поради від інших мереж: Новостворюваним освітянським мережам можуть, виходячи з власного досвіду, допомогти порадами інші організації у Вашій країні, які виступають на захист прав жінок, меншин, дітей, інвалідів та інших менш захищених людей.

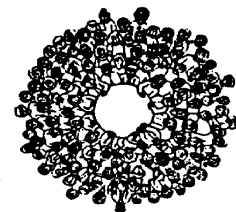
Зарубіжні контакти: Вчителі, учні чи студенти, викладачі університетів і просто громадяни інших країн будуть більш зацікавлені у контактах з мережею, аніж з окремими особами чи школами, оскільки такі контакти більш ефективні з огляду на час, кошти та міру затрачених зусиль.

Доступ до коштів: З цих же причин мережа має більше можливостей для доступу до коштів. Структури, які надають гранти (фінансування), охочіше дають їх групі людей, які мають більше можливостей завершити проект, аніж окремим особам. Якщо мережа включає в себе групи людей, які працюють над різними аспектами одної і тої ж проблеми, тоді можна скласти спільний проект та подати спільну заявку на фінансування. Наприклад, група вчителів одного міста могли би взяти на себе організацію семінару для вчителів із залученням експертів з іншого міста. Така співпраця була б корисною обидвом групам.



При створенні мережі слід обдумати такі питання:

- Якщо у Вашому регіоні немає ще мережі, для початку замисліться над такими запитання:
 - Чи є у Вашій країні люди, які мають досвід викладання прав людини чи інтерес до вивчення їх? Кого з них Ви знаєте чи мали вже контакти з ними? Де вони працюють?
 - Нижче подаємо деякі міркування щодо осіб, які могли б зацікавити Вас:
 - Чи маєте Ви зв'язки у школах з:**
 - вчителями початкової та середньої школи, вихователями дошкільних установ;
 - учнями, батьками;
 - директорами;
 - психологами, соціологами, педагогами, іншими працівниками?
 - Чи маєте Ви зв'язки в освітніх установах з:**
 - досвідченими педагогами, науковцями, бібліотекарями;
 - викладачами вузів, лекторами?
 - Чи маєте Ви зв'язки в керівних освітніх органах із:**
 - методистами, інспекторами?
 - Чи маєте Ви зв'язки з неурядовими організаціями (НУО):**
 - у Вашій країні? в регіоні? за кордоном?
 - (Неурядові організації - це групи людей, переважно волонтери [добровольці], які намагаються мирними методами добитися певних змін у своєму суспільстві).
 - Чи маєте Ви зв'язки з місцевими громадами, мас-медіа:**
 - на радіо/телебаченні, в газетах;
 - у молодіжних клубах, релігійних організаціях;
 - в органах місцевої влади, профспілках, професійних організаціях?
 - Як Ви могли б використати ці зв'язки з найбільшою користю? Які Ваші пріоритети? Наприклад:
 - Контакти з якими людьми могли б бути найбільш корисними?
 - З огляду на Ваші ресурси, час та енергію, із скількома людьми Ви могли б налагодити контакти?
 - Чи вважаєте Ви більш доцільним сконцентрувати зусилля на зміцненні вже існуючих зв'язків?
 - Чи відчуваєте Ви потребу зосередитися на людях, чиєї підтримки Ви потребуєте, але ще не маєте; скажімо, на керівництві освіти?
 - Чи вважаєте Ви, що було б бажано чи необхідно заохочувати ті заклади, де Ви не знаєте людей, які могли б виявити зацікавленість вивченням прав людини? Наприклад, школу, в якій Ви нікого не знаєте?
 - Чи вважаєте Ви, що було б бажано чи необхідно збирати матеріали з вивчення прав людини в одному місці? Хто їх збиратиме? Яким чином? Наприклад, хтось із членів мережі міг би зберігати матеріали в своєму класі чи школі так, щоб вони були доступними для всіх інших членів мережі.



Організація семінару з вивчення прав людини

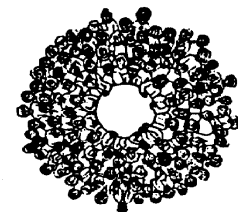
Під терміном “семінар” треба розуміти практичне заняття, під час якого інструктори та учасники, працюючи разом, на практиці використовують різні навчальні методи (наприклад, подані в цьому посібнику) з метою збагатити свої навички, знання, виробити позицію щодо захисту прав людини та навчитися запроваджувати їх у школі.

Організація семінару з вивчення прав людини може, на перший погляд, видатися нелегкою справою. Однак, добре розпланувавши все заздалегідь, ви зможете уникнути серйозних проблем. Але навіть з урахуванням цього жоден семінар не буде бездоганим - обов'язково виникатимуть якісь непередбачені труднощі. Їх слід розглядати як практичний досвід, який допоможе вам організувати наступні семінари ще краще!

Скільки часу потрібно Вам на підготовку? Перш ніж приступити до підготовки семінару, переконайтеся, що у Вас є достатньо часу, особливо якщо це Ваш перший семінар. Якщо Ви хочете організувати невеликий семінар (на день чи два) із залученням одного-двох інструкторів, то на його підготовку Вам потрібно буде щонайменше шість-вісім тижнів. Чим більшою буде кількість експертів і тривалість семінару, тим більше часу для його підготовки Ви потребуватимете. В усякому разі, краще, коли Ви маєте певний запас часу, ніж коли його бракує!

Чого я хочу від цього семінару? Добре подумайте над цим запитанням. Ви зекономите багато часу й енергії, якщо Ваша мета буде чіткою і зрозумілою для інструкторів, організаторів та учасників.

Хто братиме участь у семінарі? Наприклад, якщо це будуть вчителі, то врахуйте, дітей якого віку вони будуть навчати, чи мають вони досвід у навчанні прав людини, в методиці співучасті та в організації семінарів. Звідки вони прибудуть, як доберуться на семінар, хто оплачуватиме їм дорогу? Чи є якісь інші категорії людей, які могли б отримати користь від участі в семінарі? Наприклад, учні, представники місцевих освітянських установ, інспектори чи директори шкіл. Доцільно запросити впливових людей, таких як директори шкіл - тоді вони швидше підтримають вчителів, коли ті після семінару захочуть втілити у себе в школі те, чого вони тут навчилися.



Чого вони мають навчитися і яким чином? Наприклад, чи буде це теоретичне навчання чи практичне засвоєння навчальних навиків, таких як рольова гра чи мозковий штурм. Який предмет вони викладають? На що Ви розраховуєте: чи на те, що вони введуть вивчення прав людини як обов'язковий предмет, чи на те, що вивчатимуть цей курс після уроків? З якими специфічними проблемами прав людини вони та їхні учні стикаються на місцях?

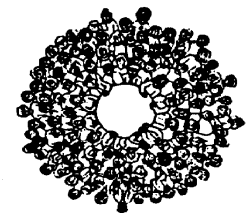
Хто може допомогти їм розвинути певні навики? Чи буде запрошено інструкторів з-за кордону? Власні інструктори обійдуться Вам дешевше, вони не потребують перекладу, їх легше організувати і вони краще орієнтуються в ситуації у Вашій країні. Скільки інструкторів Ви потребуватимете? Малій групі інструкторів легше продумати семінар та обговорити його між собою. Однак інструкторів повинно бути достатньо, щоб вони також могли перепочити і щоб учасникам не набридала одна і та ж особа! А взагалі, чим довший семінар, тим більше інструкторів Ви потребуватимете.

Важливо, щоб під час планування семінару, його проведення та підведення підсумків інструктори працювали як неієрархічна команда. Хоч деякі інструктори можуть мати більший досвід у проведенні семінарів, інші можуть бути по-своєму не менш корисними - наприклад, кращим розумінням місцевої ситуації. Команда інструкторів повинна пам'ятати, що вони "моделюють" демократичний стиль навчання, а це може бути настільки ж важливим для учасників, як і сама програма семінару. Зарозумілий "експерт" своїми постійними доріканнями та нетактовністю може легко заперечити все те, що сказав з приводу рівності та прав людини.

Скільки має бути учасників та інструкторів? Запросивши більш як двадцять п'ять учасників, Ви ускладните спілкування та активну роботу семінару. Однак, проводячи якісь вправи, більші групи можна розділити. Так, наприклад, двоє інструкторів могли б керувати роботою у двох групах по 8 - 10 чоловік. Запрошувати надто мало учасників недоцільно з огляду на витрати часу, енергії та коштів.

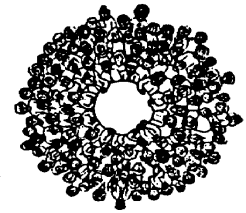
Якою має бути тривалість семінару? Як правило, не більше трьох чи чотирьох днів, тому що активні методи навчання втомлюють учасників. Робіть достатньо перерв для відпочинку учасників та інструкторів, але ці перерви не повинні бути надто довгими, бо витратитимете час, відведений для роботи.

Коли найкраще проводити семінар? Великою мірою це залежить від учасників та інструкторів. Чи можуть їх відпустити з роботи та чи можуть вони залишити свої родини? Якісь конкретні періоди можуть мати переваги над іншими. Наприклад, призначати семінар на кінець навчального року не доцільно, тому що вчителі в цей час мають багато роботи, тоді як весняні чи літні канікули в цьому плані майже ідеальні. Якщо вчителям треба звільнитися на ці дні зі школи, було б добре поговорити з місцевим керівництвом освіти і отримати на це їхній дозвіл.



Що треба організувати? Будьте реалістами. Набагато краще розподілити обов'язки, ніж робити все самому. Ось приблизний список того, що саме Ви мусите організувати:

- **Житло** для інструкторів та учасників.
- **Приміщення** для проведення семінару зі стільцями, які можна було б переносити. Також папір та ручки. Дуже важливо, щоб приміщення було достатньо просторе, освітлене і щоб існувала можливість усамітнитися. Подумайте про спеціальне обладнання, наприклад для демонстрації аудіо- та відеоматеріалів, матеріалів для вправ на співучасть. Не забудьте перевірити це обладнання ще до початку семінару! (Зауваження щодо використання сучасного обладнання: хоч технічні засоби можуть зробити навчання більш захоплюючим та ефективним, вони можуть також поламатись і якоюсь мірою зірвати Ваш семінар. Використовуйте спеціальне обладнання тільки справді в разі потреби.)
- **Гроші.** Вам вони можуть бути потрібні для оплати вартості оренди приміщення, проїзду учасників та інструкторів, проживання та харчування, виготовлення матеріалів, а також для оплати послуг перекладачів і т.ін. Ким будуть покриті ці витрати: керівництвом освітніх закладів, приватними фірмами, фундаціями чи самими учасниками? Складіть детальний кошторис на самому початку організації семінару. Не занижуйте реальні витрати.
- **Зв'язок** між учасниками, інструкторами та спонсорами. Учасникам слід вислати запрошення, в якому була би вказана дата, не пізніше якої вони повинні відгукнутися. Було б добре завчасно вислати їм програми та деякі матеріали семінару. З інструкторами варто було б попередньо зустрітись або принаймні сконтактуватись за допомогою листів, телефонних дзвінків чи факсів, щоб узгодити програму семінару і вирішити, хто за що буде відповідати. Спонсорам слід повідомити про те, коли мають бути прислані гроші і як їх буде використано.
- **Як продовжити** справу семінару? Після семінару Ви, напевно, захочете підтримувати налагоджені зв'язки та розвивати здобуті навички. Ви можете:
 - запропонувати учасникам семінару подати свої пропозиції, коментарі та зауваження з приводу семінару. Можливо, краще провести анонімне опитування з такими, наприклад, запитаннями, як "Що було для Вас найбільш/найменш корисним на семінарі?"
 - обмінятися адресами, щоб учасники й далі підтримували одне одного і ділилися досвідом та інформацією;
 - випустити невеличкий бюлетень з ідеями, набутим досвідом, інформацією тощо;
 - організувати наступний семінар з більш детальним розглядом моментів, які виявилися найбільш корисними для учасників.



Приклад семінару з вивчення прав людини

Цей триденний семінар є комбінацією кількох семінарів з вивчення прав людини, проведених Міжнародною Амністією протягом 1995 та 1996 років у Центральній та Східній Європі. Зауважте, що в ньому практичні вправи переплітаються з міні-лекціями та дискусіями. Роз'яснення щодо таких видів діяльності подаються в інших частинах цього посібника. В основу міні-лекцій лягла інформація, подана у частині першій цього посібника. Час, що виділяється на кожен пункт порядку денного, є приблизним, але тривалість кожного робочого дня становить близько семи годин.

Такий типовий семінар можна провести з групою вчителів чи зацікавлених людей будь-де в Центральній та Східній Європі, але він міг би й підштовхнути Вас до застосування своїх власних ідей - адже Ви краще знаєте, що якнайбільше відповідає Вашим потребам чи потребам Вашого регіону.

(Пропонований тут порядок денний почасти взято з типового семінару, розробленого Ненсі Флауерс та Еллен Мур)

День 1. Вступ до проблематики прав людини

- **Прибуття учасників (15 хвилин)**

Роздайте учасникам робочі матеріали (можна було б роздати копії першої, другої та п'ятої частин цього посібника) та ідентифікатори (нагрудні знаки) з іменем та прізвищем учасника (це може бути звичайна паперова картка, прикріплена булавкою).

- **Знайомство (15 хвилин)**

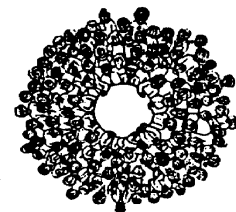
Представте організацію, що проводить семінар, та партнерів, які допомогли його організувати.

- **Розминка - продовження знайомства (15 хвилин)**

Представляється кожен присутній (включно з інструкторами). (Тут Ви можете використати елементи розділу "Гра з іменем", що подається на стор. 80)

- **Організаційні моменти (10 хвилин)**

Представте програму семінару та процедуру занять. Поясніть, що програма може дещо змінитися в залежності від того, які думки висловлять учасники семінару при оцінюванні кожного робочого дня (про те, як проводити оцінювання, йдеться на стор. 183).



- **Сподівання учасників (20 хвилин)**

Запитайте учасників, чого вони сподіваються та очікують від цього курсу. Можливо, перш ніж поділитися своїми думками з усією групою, вони можуть викласти їх у письмовій формі. Запишіть всі сподівання на великому аркуші паперу і збережіть його до останнього дня. Якщо деякими учасниками були висловлені пропозиції, не передбачені програмою семінару, помітьте їх. По можливості, зустріньтеся з цими учасниками під час перерви, щоб обговорити, яким чином вони все-таки **зможуть** дізнатися про речі, які їх цікавлять.

- **Перерва (30 хвилин)**

- **Міні-лекція (15 хвилин)**

“Що таке права людини?” (див. стор. 2).

- **Уявна країна (60 - 75 хвилин)**

Вправа, під час якої учасники розробляють перелік прав людини для нової країни (див. стор. 96).

- **Обід (90 хвилин)**

- **Міні-лекція (15 хвилин)**

“Що таке вивчення прав людини” (див. стор. 5).

- **Мультфільм про Загальну Декларацію прав людини та дискусія (45 хвилин)** (див. стор. 200).

- **Права в новинах (60 хвилин)**

Учасники переглядають місцеві газети та журнали і шукають приклади поваги до прав людини, порушення прав, захисту прав і конфлікту прав (див. стор. 99).

- **Перерва (30 хвилин)**

- **Самостійна робота (15 хвилин)**

Запропонуйте учасникам підготуватися до наступної частини семінару, виклавши на папері відповіді на такі запитання:

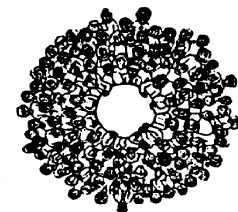
- Якими, на вашу думку, є головні проблеми прав людини у нашій країні сьогодні? Особливо задумайтесь над ситуаціями, коли права людей вступають у конфлікт.

- Як до них ставитися?

- Як можна було б вирішити ці конфлікти? Чи можна їх вирішити взагалі?

- **Оцінювання (15 хвилин)**

Поясніть учасникам, що оцінювання дуже важливе, оскільки допомагає інструкторам пристосувати семінар до потреб учасників. Запропонуйте учасникам анонімно відповісти на наступні запитання: “Що з програми Вам найбільше сподобалось сьогодні? Що Вам сподобалось найменше? Що б Ви змінили?” Зберіть їхні відповіді. Дайте час інструкторам переглянути їх увечері. Якщо це можливо, внесіть у програму зміни відповідно до інтересів учасників (детальніше про оцінювання семінару Ви зможете дізнатись на стор. 183).



День 2. Права дитини

- **Розминка (15 хвилин)**

Активне слухання (див. стор. 106).

- **Зворотній зв'язок (15 хвилин)**

Інструктори підсумовують оцінки за минулий день та повідомляють про будь-які зміни до порядку денного.

- **“Якого захисту та яких прав найбільше потребують діти?” (15 хвилин)**

Використовуючи це запитання, проведіть з учасниками мозковий штурм (див. стор. 27).

- **Міні-лекція (15 хвилин)**

“Конвенція про права дитини” з наступним опитуванням (див. стор. 166). Якщо дозволяє час, малі групи можуть скласти перелік статей Конвенції про права дитини, якими користуються чи не користуються діти у Вашій країні.

- **Колесо прав (60 хвилин)**

Адаптуйте вправу зі стор. 122 так, щоб учасники пригадали ті моменти, коли вони, будучи ще дітьми, “ставали на захист своїх прав”.

- **Перерва (30 хвилин)**

- **Навчальний метод “Карусель” (перші 60 хвилин)**

Учасники діляться на чотири групи. Кожна група по черзі підходить до чотирьох кутів кімнати. В кожному куті є по інструктору, які демонструють по одній вправі. Інструктори залишаються на місці; таким чином, кожен інструктор демонструє одну й ту саму вправу чотири рази чотирьом різним групам. Кожна демонстрація триває 30 хв.: 25 хв. - демонстрація, а 5 хв. відводиться учасникам для того, щоб вони могли виділити **уміння, знання, позицію та методику**, які використовуються у цій вправі (див. стор. 5). За допомогою “каруселі” можна швидко продемонструвати декілька вправ.

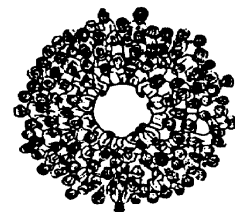
Можна вибрати для цього будь-які чотири вправи, наприклад:

- | | |
|-----------------------------------|------------------|
| 1. Переваги та незручності | (див. стор. 137) |
| 2. Календарна гра | (див. стор. 77) |
| 3. Павутинки конфліктів | (див. стор. 89) |
| 4. Розпізнай своє яблуко | (див. стор. 81) |

Зауважте, що тривалість цих вправ різна - від 30 до 60 хвилин. У “Каруселі” вони повинні тривати не більше 30 хвилин. Тому можна виконати тільки основну частину кожної вправи. Якщо 30 хвилин минуло і надійшов час мінятися групами, а демонстрація вправи ще не закінчилася, швидко поясніть решту вправи учасникам і відпустіть їх. Не затримуйте “Карусель”.

- **Обід (90 хвилин)**

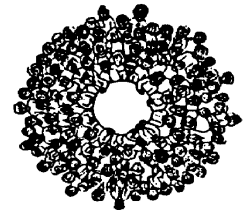
(Його можна організувати посередині “Каруселі” - коли кожна група пройшла вже дві вправи і залишилося пройти ще дві.)



- Продовження навчального методу “Карусель” (ще 60 хвилин)
- Перерва (30 хвилин)
- Міні-лекція (30 хвилин)
“Як розробити власні вправи з вивчення прав людини” (див. стор. 38).
- Оцінювання денної роботи (15 хвилин)

День 3. Додому з ідеями щодо вивчення прав людини

- **Розминка (30 хвилин)**
Бліц-вікторина (стор. 46).
- **Зворотний зв'язок (15 хвилин)**
Інструктори підсумовують опитування за попередній день і повідомляють про зміни у порядку денному.
- **Міні-лекція (15 хвилин)**
“Вивчення прав людини та навчальна програма в нашій країні”.
- **“Як можна ввести вивчення прав людини в навчальну програму?” (30 хвилин)**
Задайте учасникам це запитання, використовуючи правила проведення мозкового штурму (див. стор. 27). Для того щоб більше дізнатись про те, як можна ввести права людини у навчальний план, див. стор. 20.
- **Самостійна робота (15 хвилин)**
Запропонуйте учасникам самостійно дати відповідь на запитання: “Як Ви особисто могли б організувати вивчення прав людини у своєму класі, своїй школі чи громаді? Чи це справді змінило б щось на краще?”
- **Розроблення власних вправ (90 хвилин)**
Разом з учасниками спробуйте швидко перелічити проблеми з прав людини, які вони хотіли б передусім опрацювати зі своїми учнями. Хай учасники самостійно або в малих групах продумають урок з вивчення прав людини, на якому вони висвітлили б ці проблеми, виходячи з власних навчальних прийомів. Якщо потрібно, допоможіть учасникам, зробивши своєрідний підсумок міні-лекції “Як розробити власні вправи з вивчення прав людини”, що була прочитана під час другого дня семінару. (В разі потреби учасники можуть самостійно розійтись на перерву).
- **Обід (90 хвилин)**
- **Презентація типових уроків (60 хвилин)**
(Вони не обов'язково мають бути бездоганними та довершеними - метою цієї вправи є зробити перший крок до самостійного опрацювання матеріалів.)
- **Назад до реального світу (30 хвилин)**
Запропонуйте учасникам по групах підготувати два списки. Один - з переліком тих чинників, які могли б допомогти їм у вивченні прав людини вдома, а інший - з тими, які могли б завадити цьому. Хай учасники порівнюють свої переліки. Чи є в списку “помічників” такі пункти, які зможуть



допомогти подолати ті перешкоди, що перелічуються в іншому списку?

Як ми можемо справитися з цими перешкодами?

- **Прикінцеве оцінювання (30 хвилин)**

Запропонуйте учасникам анонімно відповісти на довгий перелік запитань, що подані на стор. 184.

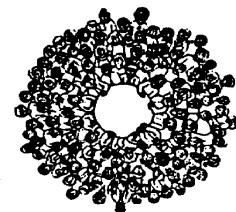
- **Розмовний жезл (7 хвилин)**

Вивісьте список з переліком сподівань, складений першого дня. За допомогою вправи зі стор. 68 дайте можливість учасникам сказати, чи їхні сподівання здійснилися, а також поділитися іншими своїми думками. Запам'ятайте, Ви не повинні змушувати їх говорити, якщо вони цього не хочуть.

- **Вручення сертифікатів (посвідчень про участь у семінарі)**

(Було б справді добре їх мати - особливо, коли їх підпишуть місцеві керівники освіти).

Завершення семінару.



Зразок методу візуального оцінювання:

Бланки опитування і дискусії - не єдині методи оцінювання. Для різноманітності або через брак часу Ви могли б використати візуальний метод. Ось приклад такого методу:

Намалюйте на дошці чи на великому аркуші паперу мішень (тобто декілька концентричних кіл навколо центрального червоного “яблучка”, а також лінії, які ділять круг на “сегменти”. Кількість “сегментів” має бути еквівалентна кількості заходів, які Ви хочете оцінити: окремі семінарські засідання, організаційні моменти і т.ін.)

Попередьте учасників, що інструктори вийдуть із кімнати (можливо, під час перерви у програмі). Всі учасники повинні спільно помітити один раз кожний “сегмент”. Якщо вони вважають, що засідання пройшло відмінно, вони поставлять позначку у відповідному “сегменті” біля центрального “яблучка”. Якщо ж, на їхню думку, засідання не було корисним, вони повинні поставити свою позначку на одному із зовнішніх кіл.

Організації та проекти, що можуть бути Вам корисні у діяльності щодо громадянської освіти та освіти з прав людини

Amnesty International:

- Amnesty International в Україні: amnesty.org.ua
- Amnesty International United Kingdom: amnesty.org.uk/issues/education
- Amnesty International USA: amnestyusa.org/resources/educators
- Amnesty International Human rights education: goo.gl/IQtrq4
- Проект Amnesty International – Human Rights Friendly Schools: goo.gl/UJrOpo
- Проект Amnesty International – Amnesty Academy: academy.amnesty.at/

Програма розвитку ООН в Україні / Публікації: issuu.com/undpukraine

Організація з безпеки і співробітництва в Європі / Освіта: osce.org/education

Рада Європи:

- освіта: coe.int/web/education
- публікації: coe.int/en/web/edc/publications
- посібники з ОДГ/ОПЛ: goo.gl/BVLYSt

Європейський центр імені Вергеланда: ukr.theewc.org/Content/Pro-Centr

Українська Гельсінська пілка з прав людини / Освіта: goo.gl/jqXImr

Харківська правозахисна група / Громадянська освіта: osvita.khpg.org

Громадська організація «Март» / Навчання правам людини: mart-ngo.org.ua/ua/

Гендерний інформаційно-аналітичний центр «Крона»: goo.gl/SLjfeK

Міжнародний фонд «Відродження» / Публікації: irf.ua/knowledgebase/publications/

Онлайн навчання:

EdX / Law: edx.org/course/subject/law

Coursera / Юриспруденція: coursera.org/browse/social-sciences/law

«Prometheus» / Громадянська освіта: prometheus.org.ua/civileducation/

Відкритий університет майдану: online.vum.org.ua/

«Перші кроки», видання 2-ге, виправлене / Amnesty International в Україні
(представництво Амнесті Інтернешнл Лімітед)

Український переклад 1-го видання підготовлено Українською асоціацією
«Міжнародна Амністія» за сприяння Міжнародного Секретаріату Amnesty International та
голландської секції Amnesty International

Відповідальний за випуск: Х. Турчик; переклад: М. Скоропад, І. Савчак;
редагування перекладу: М. Маринович; літературне редагування та коректура:
Л. Маринович; комп'ютерний набір: М. Скоропад, Л. Смолень; комп'ютерна верстка:
І. Савчак

© видання 2-ге, виправлене / Amnesty International в Україні (представництво
Амнесті Інтернешнл Лімітед), 2017